

***MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KRIMINOLOGIJOS KATEDRA***

**ARTŪRAS JERMALAVIČIUS
NEAKIVAIZDINĖS MAGISTRANTŪROS STUDIJOS
TEISĖ IR POLICIJOS VEIKLA**

***SMURTO ŠEIMOJE KRIMINOLOGINĖ
CHARAKTERISTIKA (TYRIMAS ALYTAUS
MIESTE)***

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas
Lekt. Brigita Palavinskienė
Konsultantas
Prof. dr. Genovaitė Babachinaitė**

Vilnius, 2008

Turiny

Ivadas.....	3
1. Smurto šeimoje samprata.....	6
2. Smurto šeimoje kriminologinė charakteristika Alytaus mieste:.....	14
2.1. Smurto prieš vaikus šeimoje apraiškos ir priežastys:.....	
2.1.1. smurtas prieš vaikus šeimoje – visuomenės ignoruojama problema.....	15
2.1.2. smurto prieš vaikus šeimoje ypatumai Alytaus mieste.....	17
2.1.3. smurto prieš vaikus šeimoje priežastys ir pasekmės.....	25
2.2 Smurtas prieš moteris šeimoje.....	32
2.3. Smurtas prieš vyrus.....	44
3. Smurto šeimoje teisinis reglamentavimas prevencija.....	47
Išvados ir siūlymai.....	60
Literatūra.....	63
Anotacija.....	67
Abstract.....	68
Santrauka.....	69
Summary.....	70
Priedai.....	71

IVADAS

Smurtas ir prievarta kaip fenomenas lydi visą žmonijos istoriją, ją aprašo įvairūs autoriai nuo pačių ankstyviausių rašytinių šaltinių - Biblijos, Egipto ar Babilono raštijos paminklų, Homero poemų iki šių dienų. Smurtas ir prievarta vaizduojama labai įvairiais pavidalais - nuo didvyriškumo iki nusikaltimo. Smurtas egzistuoja ne tik ten, kur kariaujama ar vyksta terorizmo aktai. Smurtaujama gatvėse, jis demonstruojamas per filmus, žurnaluose ir kompiuteriniuose žaidimuose.

Smurtas šeimoje - bene viena iš svarbiausių problemų, kuri aktuali visoms pasaulio valstybėms. Fizinis, psichologinis (emocinis) ir kitoks smurtas šeimoje sukelia tam tikras pasekmes, kurios dažniausiai būna sunkios. Smurtas šeimoje išskiria tuo, jog jis plačiai paplitęs, itin išsiskleidęs socialiniuose santykiuose, tačiau visuomenė vis dar atkakliai vengia jį pripažinti, kartu ir tinkamai įvertinti. Norėdami nors kiek palengvinti smurto šeimoje aukų dalį bei joms padėti, pirmiausia turime išmokyti įvardinti patį smurtą tikroju vardu, supažindinti aukas su jų turimomis teisėmis, išmokyti jas tinkamai ir laiku pasinaudoti teisės aktų suteikiamomis galimybėmis apsiginta pačioms ir apginti šalia esančius labiausiai pažeidžiamus visuomenės narius - vaikus. Turime mokytis, imti pavyzdį iš kitų išsivysčiusių valstybių: Vakarų Europos šalių, JAV, kurios jau 30 metų skiria daug dėmesio šioms problemoms spręsti.

Smurto šeimoje problemos tyrinėjimai prasidėjo maždaug prieš keturiasdešimt metų. Nuolat ieškoma reikšmingiausių poveikio priemonių smurtautojams šeimoje, taip pat naujų pagalbos smurto šeimoje aukoms formų. "Pirmiausia šia problema susidomėta Vakarų Europoje, Skandinavijoje, Šiaurės Amerikoje, Australijoje ir Naujojoje Zelandijoje. Bet tai nereiškia, jog ši problema rūpi tik šioms šalims, nes dabartiniu metu, manau, būtų teisinga teigti, kad tai - globalinė problema. Tai patvirtino XX amžiaus antroje pusėje Vakarų ir Rytų pasaulio feministės"¹, kurios smurtą šeimoje pradeda analizuoti kaip pasaulinę žmonijos problemą, teigdamos, kad tai nėra privatus šeimos reikalas. Kiekvienas smurtininkas turi būti įvardintas ir žinomas, visuomenės pasmerktas, o svarbiausia - patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. "Egzistuoja nemažai teorijų, kuriose bandoma paaiškinti šeiminio smurto kilmę ir paplitimą. Kai kuriose teorijose tai motyvuojama asmeninio pobūdžio priežastimis: alkoholio ar narkotikų vartojimu, nukentėjusiosios veiksmais, psichinėmis ligomis, stresais, frustracija, vystymosi atsilikimu ir šeimos narių smurtavimu".²

¹ Kanopienė V., Pavilionienė M.A. ir kt. Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje. Vilnius: Moterų studijų centras, 1997, P. 6-7.

² Pečiūrienė J. ir kt. Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibūdinimas. Moterų informacijos centras.V.1998. P, 16.

Smurto šeimoje problema neaplenkia ir Lietuvos. Priešingai – tai itin opus nūdienos kasdienybės klausimas, kurį ir pabandysime išsamiau panagrinėti šiame darbe.

Temos aktualumas. Skirtingai nuo kai kurių išsivysčiusių valstybių, kuriose smurto šeimoje problema nagrinėjama jau apie 30 metų, Lietuvoje tai pradėta daryti visai neseniai, o visuomenė naujoves šioje srityje sutinka su dideliu nepasitikėjimu ir labai nenoriai, manoma, kad tai yra kišimasis į privatų šeimos gyvenimą. Todėl šio **darbo objektas** - šeiminiai bei partnerystės santykiai ir juose pasitaikančios smurto apraiškos.

Darbo tikslas – aptarti smurto prieš vaikus, moteris, vyrus šeimoje ypatumus, šio reiškinių neigiamas pasekmes, prevencines priemones, kurių imamasi jam užkardyti. Siekiant darbo tikslo, iškelti tokie **uždaviniai**:

- pateikti smurto šeimoje sampratą bei rūšis;
- išnagrinėti smurto prieš vaikus, moteris, vyrus šeimoje ypatumus;
- aptarti smurto šeimoje pasekmes;
- apžvelgti teisės aktus, reglamentuojančius smurto šeimoje prevencijos klausimus bei užsienio šalių patirtį kovojant su šiuo reiškiniu.

Reikia pastebėti, jog Lietuvoje vis dar nėra sukurtos išsamios strategijos, skirtos kovoti su šia problema, tačiau vis didėjantys smurto šeimoje mastai verčia ieškoti sprendimo būdų. Kaip pavyzdį galime paminėti Seime pristatytą Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos projektą. Taigi darbe nagrinėjami Lietuvos Respublikos teisės aktai, reglamentuojantys smurto šeimoje klausimus vienu ar kitu aspektu, mokslinė literatūra, analizuojami įvairių socialinių tyrimų duomenys, aptariama užsienio šalių praktika šioje srityje. Be teisės aktų, svarbią vietą darbo šaltinių tarpe užima autoriaus Alytuje atlikta smurtą šeimoje patyrusių moterų anketinė apklausa, taip pat Alytaus savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos duomenų apie vaikus, nukentėjusius smurto šeimoje, analizė.

Pagrindiniams teiginiams ir išvadoms pagrįsti naudotasi Lietuvos autorių Justickio V., G. Babachinaitės, Palavinskienės B., Gustaitienės M., Žukauskienės A., Kanopienės V., Pavilionienės M.A., Pečiūrienės J., taip pat užsienio autorių Ristanovič N., Beasley M., ir kitų darbais.

Tiriant magistro baigiamojo darbo dalyką ir siekiant darbo tikslo, išanalizuota:

- 1) Lietuvos teisės aktai;
- 2) įvairių socialinių mokslų tyrimų duomenys;
- 3) kriminologinė literatūra;
- 4) autoriaus atliktas smurtą patyrusių moterų Alytaus mieste tyrimas.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, kurie suskirstyti į poskyrius, išvados ir literatūros sąrašas bei priedai.

Pirmasis skyrius skirtas smurto šeimoje sampratai. Jame atskleidžiamos smurto šeimoje prielaidos skirtingose šalyse, tiriamos priežastys, sąlygojančios šį reiškinių, aptariamos smurto šeimoje pasekmės, kurias patiria tiek aukos, tiek visuomenė apskritai.

Antrajame skyriuje nagrinėjama smurto šeimoje kriminologinė charakteristika Alytaus mieste, atliktos apklausos būdu bei iš oficialių institucijų gauti duomenys lyginami su Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis. Šio skyriaus poskyriuose aptariama smurto samprata, jo apraiškos ir priežastys, būdai, pasekmės. Didžiausias dėmesys skiriamas moterų ir vaikų patiriamam smurtui.

Trečiajame skyriuje gilinamasi į problemas, susijusias su smurto šeimoje įstatyminiu reglamentavimu Lietuvoje, nagrinėjama kitų šalių praktika šioje srityje. Aptariamos kai kurių šalių kuriamos bei vykdomos prevencinės, rehabilitacinės programos, teikiama praktinė pagalba smurto aukoms.

1. SMURTO ŠEIMOJE SAMPRATA

„Niekas iš žmogaus neatima tiek daug jėgų, kiek pavojaus baimė.“ (E. Hemingvėjus)

Prievarta kaip fenomenas lydi visą žmonijos istoriją, ją aprašo įvairūs autoriai nuo pačių ankstyviausių rašytinių šaltinių - Biblijos, Egipto ar Babilono raštijos paminklų, Homero poemų - ligi šių dienų. Prievarta vaizduojama labai įvairiais pavidalais - nuo didvyriškumo iki nusikaltimo.

Smurtas, kaip socialinis reiškiny, egzistavo visais laikais, visose visuomenėse ir valstybėse bei teisės sistemose. Skiriasi tik šio reiškinio mastai, formos, „kovos“ su juo būdai bei priemonės. Istorijos bei kriminologijos šaltiniai liudija apie nesiliaujančius žmonijos tarpusavio karus, civilių žmonių, tarp jų – vaikų žudymus, įvairias vergovės ir kitos socialinės, ekonominės bei politinės prievartos formas, prekybą žmonėmis, vaikų grobimą ir išnaudojimą, priverstinę prostituciją, terorizmą, smurtinį nusikalstamumą ir apie įvairias kitas smurto bei prievartos apraiškas. Smurto ir prievartos reiškinių gausu ne tik visuomenėje, bet ir nemažoje dalyje šeimų, auginančių vaikus.

Kita vertus, kelias, kuriuo siekiama įveikti smurtą ar bent sumažinti šio blogio mastus bei intensyvumą analogiško pobūdžio priemonėmis (karais, griežtomis ar net žiauriomis bausmėmis ir pan.), kaip rodo tūkstantmečius tebetrunkantis civilizacijos „eksperimentas“, nėra efektyvus, o dažniausiai – antiefektyvus, nes smurtas prieš smurtą dvigubina blogį.

Prievartą draudžiančias teises normas rasime valstybių konstituciniuose, administraciniuose, civiliniuose ir kituose įstatymuose. „Įstatymuose nurodomos dvi prievartos apraiškos grupės. Pirmoji – tai leistinos ir netgi sveikintinos prievartos apraiškų grupė. Antroji – įstatymo draudžiamos prievartos apraiškų grupės”.³

Šiame darbe mes nagrinėsime vieną iš antrosios grupės prievartos apraišką –smurtą šeimoje.

Mūsų nuomone, prieš pateikiant smurto šeimoje sampratą, būtina išsiaiškinti, kas yra smurtas apskritai. Lietuvių kalbos žodyne smurtas apibrėžtas kaip „šiurkšti prievarta”, o prievarta apibrėžiama kaip “jėgos vartojimas, vertimas ką daryti”.⁴

Kriminologijos literatūroje nurodomi tokie pagrindiniai smurto požymiai:

- a) gėdingas, skriaudžiantis, neteisėtas ir savavališkas veiksmas;
- b) veika, padaryta prieš kieno nors norą, laisvo valios išreiškimo paneigimas, svetimos valios primetimas;

³ Justickis V. Kriminologija. 1 dalis, Vilnius, 2001, P. 411.

⁴ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 2000, P. 718, 603.

c) vieno žmogaus atliekamas veiksmas kito žmogaus atžvilgiu prieš pastarojo valią (norą);

d) neteisėtas jėgos panaudojimas, prievartinis, t.y. prieš kito asmens valią, poveikis jam;

e) agresija, jos ekstremali forma ir pan.⁵

Remiantis aukščiau išvardintais požymiais, mokslininkai formuluoja tokius smurto apibrėžimus: smurtas – tai vieno žmogaus (žmonių grupės) prievartos veiksmas prieš kitą žmogų (žmonių grupę), iš to turint kokios nors naudos ar pasitenkinimo; tai šiurkšti prievarta, fizinės ir emocinės kančios, kurių tikslas priversti savo auką kentėti ir taip įgyti jos atžvilgiu ypatingą galią; tai priemonė palaikyti ir išsaugoti savąjį „aš“ bei parodyti savo stiprumą situacijoje, kurioje buvo tuo suabejota.⁶ Vokiečių kriminologas S.Lamnek nurodo, kad „smurtas apima fizinį poveikį žmogui, dėl kurio jam padaroma fizinės, psichinės ar socialinės žalos“.⁷ V. Justickis, rašydamas apie smurtinius nusikaltimus ir nusikalstamą prievartą, smurtą ir kriminalinę prievartą laiko sinonimais.⁸

Kalbant apie smurtinius nusikaltimus apskritai, reikia pabrėžti, kad jie apima skirtingo pobūdžio smurto bei prievartos visuomenėje apraiškas. „Visuomenėje ir valstybėje vykstantys socialiniai procesai turi poveikio kiekvienam visuomenės nariui. Šis poveikis turi fizinio, psichinio (dvasinio), ekonominio, ekologinio ir kitokio pobūdžio prievartos, kurią galime įvardyti kaip smurtą, elementų. Tačiau tik tam tikra dalis smurtinio elgesio apraiškų visuomenėje yra kriminalizuojama, t.y. smurtinis elgesys tampa ir nusikalstamu elgesiu, už kurį taikoma baudžiamoji atsakomybė.“⁹ Šiai dienai smurtas šeimoje nėra kriminalizuotas, tačiau itin paplitęs. Nenuostabu, kad vis garsiau skamba balsai, raginantys smurtą šeimoje įvardinti baudžiamojo įstatymo saugoma vertybe. Juk grasinant baudžiamąja atsakomybe siekiama geriau apginti visuotinai pripažintas socialines vertybes. Šeima – neabejotinai viena svarbiausių visuomenės ląstelių, kuri turėtų būti valstybės globojama kaip gėris ir kurią Popiežius Jonas Paulius II poetiškai vadino „Gyvenimo šventove“. Neatsitiktinai Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. teigia, jog šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, bei įtvirtina valstybės pareigą saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę, vaikystę.¹⁰

⁵ Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2003, P.12 – 13.

⁶ Gustaitienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2005/1, P.111

⁷ Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2003, P. 14.

⁸ Justickis V. Kriminologija. Vadovėlis. 1 dalis, Vilnius, 2001, P. 411.

⁹ Babachinaitė G. Smurtinio nusikalstamumo samprata, tendencijos ir šiuolaikiniai raiškos ypatumai Lietuvoje // Jurisprudencija, 2008, Nr. 1(103), P.17

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014

Svarbu pabrėžti, kad smurtas šeimoje – globalinė problema, su kuria daugiau ar mažiau susiduria turbūt visos pasaulio tautos. Nors daugelio demokratiškų šalių konstitucijose yra įtvirtinta nuostata, kad draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, patys įstatymai ir kiti teisės aktai įvairiose šalyse iki šiol turi tam tikrų trūkumų. Jie nenumato efektyvių pagalbos aukai mechanizmų, neturi prevencinio pobūdžio, neretai yra netgi neutralūs tokiam reiškiniui, kaip šeiminis smurtas. Dažniausiai įstatymai draudžia patį smurtą prieš asmenį, tačiau trūksta specialiųjų teisės normų, numatančių atsakomybę už smurtą šeimoje. Tiesa, situacija pamažu keičiasi gerėjimo linkme – bendra Europos šalių tendencija rodo, kad prokurorai gina žmogų, tapusį smurtautojo auka, mat smurtas šeimoje, įvertinus jo latentiskumą, formų įvairovę bei sukeliamas asmeniui neigiamas pasekmes - sveikatos sutrikimus, moralinę, materialinę žalą – Europos Sąjungoje kvalifikuojamas ne kaip privatus, o kaip visuomeninės reikšmės dalykas, kaip šiurkštus žmogaus teisių pažeidimas. Lietuvoje kol kas įstatymai nesuteikia prokurorams teisės pradėti ikiteisminį tyrimą dėl smurto šeimoje, jei nukentėjusysis nesikreipia privataus kaltinimo tvarka.

Smurtas šeimoje – kasdienis reiškinys, su kuriuo sunku kovoti dar ir todėl, kad neretai pačioms aukoms pritrūksta ryžto. Taigi kovą su šeiminiu smurtu apsunkina ir jo latentiskumas, nes tik labai maža jo dalis iškyla į viešumą. Priežastis, sąlygojančios smurto šeimoje latentiskumą, galėtume įvardinti šias: žmonės nelinkę kelti į viešumą savo šeimyninių problemų, bijo būti pasmerkti, bijo dar didesnio smurto, neretai jų tylėjimą nulemia buvusi neigiama patirtis ieškant pagalbos ir pan. Be to, nustatyti smurto atvejus šeimoje trukdo ir įstatymai. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22¹¹ straipsnis numato, jog žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą, kėsinosi į jo garbę bei orumą. Įtvirtinus šeimos autonomijos principą – valstybės institucijų kišimosi sprendžiant šeimos vidaus reikalus ribojimą -, vieninteliu teisėtu valstybės intervencijos į šeimą pagrindu tampa valstybės pareiga užtikrinti atskirų šeimos narių teisių įgyvendinimą ir apsaugą, užkertant kelią jų pažeidimams.

Norint aiškiau suvokti smurto šeimoje esmę, būtina aptarti šio reiškinio sampratą. Analizuojant įvairią literatūrą smurto šeimoje tema, dėmesį atkreipia tai, jog jokiame Lietuvos Respublikos teisės akte nėra įtvirtintos smurto šeimoje sampratos. Šią spragą mėginama ištaisyti priimant Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepciją. Lietuvos Respublikos Seime sudaryta darbo grupė Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijai ir su ja susijusių teisės aktų pataisoms rengti, vadovaujama Aušrinės Marijos Pavilionienės, 2008 m. liepos 1 d. įregistravo nutarimo projektą Nr. XP-2382(2) „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“, deja, iki šios dienos šiam dokumentui Seime vis dar nėra pritarta. Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija //Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014

projekte smurtas šeimoje apibrėžiamas kaip tyčiniai fiziniai, psichologiniai, lytiniai, ekonominiai vieno šeimos nario veiksmai kito šeimos nario atžvilgiu; šie veiksmai pažeidžia šeimos nario kaip asmens ir piliečio konstitucines teises ir laisves bei padaro jam fizinę, psichinę, moralinę ar ekonominę žalą.¹²

Kaip matome iš Projekte pateikto apibrėžimo, smurtas šeimoje gali pasireikšti labai įvairiai. Literatūroje aptinkamos tokios smurto šeimoje rūšys:

1. Fizinis smurtas. Fizinio smurto apibrėžimų teisinėje literatūroje yra labai daug. Pavyzdžiui, Rusijos mokslininkas L. Gauhmanas fizinį smurtą apibrėžia kaip pavojingą visuomenei bei priešingą teisei poveikį žmogaus organizmui, padarytą prieš jo valią.¹³ Taigi, remdamiesi šia L. Gauhmano pateikta fizinio smurto samprata galime išskirti tokius fizinio smurto bruožus:

- a) tai pavojinga visuomenei veika;
- b) tai priešinga teisei veika;
- c) tai pavojingas poveikis žmogaus organizmui;
- d) tai veika, padaryta prieš asmens valią.

Pagal L. Gauhmaną, fizinio smurto samprata apima veiksmus, kuriais pažeidžiama kito žmogaus kūno neliečiamybė, daroma žala sveikatai arba atimama gyvybė, taip pat ir veiksmus, kurie nukreipti tokiai žalai padaryti.¹⁴ Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje fizinis smurtas apima smūgių sudavimą, žiaurų kankinimą ir kitokius veiksmus, dėl kurių asmuo kenčia fizinės kančias.

2. Psichinis smurtas. Psichinis smurtas apibūdinamas terminu „grasinimas“. „Grasinimas pasireiškia poveikiu nukentėjusiojo psichikai. Jis gali būti išreiškiamas žodžiais ar veiksmais, tame tarpe konkludentiniais veiksmais. Jis gali būti atviras ir apibrėžtas, bet gali būti užmaskuotas ar neapibrėžtas.“¹⁵ Grasinimas - tai šiurkštus psichinis poveikis kitam žmogui verčiant bijoti tolesnių grasinančiojo veiksmų. Šį apibrėžimą šiek tiek patikslina O. Fedosiukas, kurio nuomone, psichinė prievarta - tai pavojingas tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiant bijoti (bauginant), kad dėl tolesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsiras tam tikrų neigiamų pasekmių.

3. Emocinis smurtas. Nors emocinio smurto aukomis gali būti ne tik moterys, bet ir vyrai, tačiau dažniau tokį smurtą patiria moterys, o smurtautojais tampa jų sutuoktiniai arba

¹² Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas XP-2382(2), http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=, prisijungimo laikas: 2008-10-01

¹³ Гаухман Л. Д. Насилие как средство совершения преступления. Москва, 1974, С. 98.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 23 d. nutartis. Kasacinė byla Nr. 2K-76/2001, S – 2.1.2.1.8.2.

gyvenimo partneriai, nes neretai žmonės, kurie nenaudoja fizinės prievartos, griebiasi emocinio smurto. Dauguma moterų galvoja, kad jeigu jos nepatiria smurto fiziškai, tai reiškia, kad jos iš viso jo nepatiria, emocinį smurtą vertindamos kaip vyro charakterio bruožą ir pan. Emocinis smurtas nėra taip akivaizdžiai pastebimas kaip fizinis, po jo nelieta mėlynių, lūžių ir kitų kūno sužalojimų, tačiau jis pažeidžia psichologinę žmogaus gerovę.

Emocinis smurtas apima piktnaudžiavimą valdžia prieš moterį ir norą ją kontroliuoti, pasireiškiantį dažnu ar nuolatiniu nepalankumu, nedraugiškumu, priešišku nusistatymu, grasinimais, įžeidinėjimais, tyčiojimusi, žeminimu, kaltinimais. Emocinis smurtas susijęs su valdžia ir kontrole ir turi mažai ką bendro su meile ir pagarba. Emocinio smurto formos gali būti:

- kontroliavimas, ką moteris daro, kur eina, su kuo susitinka, apie ką kalbasi;
- neleidimas dirbti, mokytis, susitikinėti su draugais ir draugėmis;
- finansinė kontrolė, t.y. nedavimas pinigų arba jų atėmimas, draudimas naudotis automobiliu, vertimas rengtis ir atrodyti pagal vyro skonį, sprendimų priėmimas už partnerę, elgimasis kaip su verge;
- kritikavimas, įžeidinėjimai, etikečių klįjavimas, sarkazmas, erzinimas, murmėjimas, niurzgėjimas, patyčios, šaukimas, gąsdinimai, grasinimai pvz., pasiimti vaikus, sužaloti moters mylimą gyvūnėlį, buities daiktų laužymas ir daužymas. Iškėlimas savęs, kaip vyriškos giminės atstovo („visos bobos kvailos“).

4. Ekonominis smurtas. V. Kanopienė ir M. A. Pavilionienė, kalbėdamos apie ekonominį smurtą šeimoje, nurodo, kad tokio pobūdžio smurtas pasireiškia vyro nesuteikimu šeimai reikiamos finansinės paramos. „Šiuo atveju moteris tampa nuo jo ekonomiškai priklausoma. Taip ribojama moters laisvė, ji negali palikti vyro, nes nepajėgia ekonomiškai išlaikyti savęs ir vaikų.“¹⁶

5. Kaip fizinio ir psichinio smurto mišrią formą galima išskirti ir lytinę prievartą, kurios metu seksualiai priekabijama, auka verčiama liesti lytinius organus, santykiauti ir t.t. Tai, mūsų nuomone, yra sunkiausia smurto forma, kuri palieka itin dideles neigiamas tiek fizinės, tiek psichinės pasekmes.

Tuo tarpu darbo grupės pateiktame Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos projekte įvairios smurtinių veiksmų apraiškos sukonkretinamos ir išskiriamos 4 smurto šeimoje formos:

1. Psichologinis smurtas prieš šeimos narį – tai tyčinis poveikis kito asmens psichikai, kuris pasireiškia įvairaus pobūdžio veikomis: grasinimu nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimu, taip pat nuolatine kritika, riksmomis ir barniais, šeimos nario veiksmų laisvės varžymu, jausmų ignoravimu, įsitikinimų išjuokimu, melavimu šeimos nariui ir

¹⁶ Kanopienė V., Pavilionienė M.A. ir kt. Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje. Vilnius: Moterų studijų centras, 1997, P. 7-8.

manipuliavimu juo, atsisakymu išeiti su juo į viešumą, trukdymu palaikyti santykius su giminaičiais ir draugais, viešu šeimos nario žeminimu, grasinimu palikti smurto auką pavojingose vietose.

2. Fizinis smurtas prieš šeimos narį – tai tyčinis ar neatsargus fizinis poveikis kito asmens kūnui, kuriuo sukeliamas fizinis skausmas, nežymus, nesunkus ar sunkus sveikatos sutrikdymas, taip pat atimama gyvybė. Fizinis smurtas gali reikštis įvairaus pobūdžio veikomis: mušimu, smurto aukos kūno išorinių ar vidaus organų žalojimu ir kitokiu poveikiu panaudojant fizinę jėgą, šaltąją ar šaunamąją ginklą, kitus daiktus, skysčius, medžiagas ir kita.

3. Lytinis smurtas prieš šeimos narį – tai asmens seksualinio apsisprendimo laisvės ir (ar) neliečiamumo, garbės ir orumo pažeidimas, pasireiškiantis išžaginiu, seksualiniu prievartavimu, privertimu lytiškai santykiauti, lytinės aistros tenkinimu, seksualiniu priekabiavimu ar asmens tvirkinimu.

4. Ekonominis smurtas (finansinė priklausomybė) – sudėtinga smurto forma, nes jo padariniai nėra akivaizdūs kitiems šeimos ar visuomenės nariams. Labiausiai paplitusios šios ekonominio smurto formos: neleidžiama šeimos nariui dirbti; iš jo atimami visi pinigai; smurto auka verčiama prašyti pinigų savo reikmėms; neduodama pinigų būtiniausiems dalykams (maistui, medicinos pagalbai, išsilavinimui); kontroliuojamas šeimos biudžetas ir vienvaldiškai priimami finansiniai sprendimai; atsisakoma išlaikyti vaikus gyvenant santuokoje ar skyrybų atveju, jeigu vaikai lieka su motina; atsisakoma teikti šeimos nariui informaciją apie realią šeimos turtinę padėtį; prieš skyrybas turtas užrašomas smurtautojo giminaičiams ar kitiems asmenims ir kt.¹⁷

Kuo tiksliau apibrėžti smurto šeimoje rūšis, raiškos formas itin svarbu siekiant užkardyti dideliu latentiskumu pasižyminčius pavojingus ir žalingus nusikaltimus šeimoje. Tiesa, nereikia pamiršti to fakto, kad kiekvienu konkrečiu atveju smurtas gali įgauti vis kitokią formą, nes yra ne vienos, o visų 4-ių – fizinės, psichologinės, lytinės bei ekonominės – formų derinys.

Išgryninus smurto šeimoje formas, tampa akivaizdu, jog su smurtu galime susidurti bet kur ir bet kada. Šio reiškinio aukomis gali tapti moterys ir vyrai, jauni ir seni, turtingi ir vargšai, socialiai privilegijuoti ir ne, politiškai įtakingi ir neturintys politinių galių. Tai tarsi uždelsto veikimo bomba, nuo kurios sprogimo nė vienas mūsų nesame apsaugoti. Kartu tai ir socialinė - psichologinė problema. Paprastas pavyzdys rodo, kaip mūsų visuomenė nenuosekliai ir prieštaringai suvokia smurtą šeimoje: jei, sakykime, žiniasklaidoje aptariamas vienas ar kitas nusikaltimas, kuris yra smurtinis (t.y. nužudymai, išžaginimai ir t.t.), visuomenė reaguoja labai audringai ir tai ilgai svarstoma, aptarinėjama ir t.t.; tačiau, jeigu sužinoma apie vyro ar

¹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas XP-2382(2), http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=, prisijungimo laikas: 2008-10-01

sugyventinio skriaudžiamą moterį ar netgi jos nužudymą - ką tada daro visuomenė? Ji reaguoja pernelyg pasyviai. Šį paradoksą itin taikliai įvardijo Vilniaus motinos ir vaiko pensiono direktorė Nijolė Dirsienė: „jei muša svetimas – tai nusikaltimas, o jei savas – jau ne nusikaltimas, o tradicija“.¹⁸

Anksčiau minėjome, kad su smurtu šeimoje susiduria dauguma pasaulio tautų. Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Prancūzijoje ir Vokietijoje, smurto šeimoje lygis yra labai mažas, nes šių šalių gyventojai linkę manyti, kad jokiais būdais negalima taikytis su smurtu šeimoje ir įvykus tokiam atvejui iš karto kreipiamasi į teisėsaugos institucijas. Pažymėtina, kad bene mažiausias šeiminių smurto lygis kai kuriose Afrikos gentyse, kur moteris visada garbinama už tai, kad ji yra giminės tęsėja. Vaikai saugomi ne vien dėl to, kad jie yra jauniausia ir silpniausia visuomenės grupė, bet todėl, kad į juos dedama daug vilčių dėl šalies ateities.¹⁹ Suprantama, čia taip pat pasitaiko atvejų, kai šeimose naudojamas smurtas, bet tai daugiausia pačių žemiausių socialinių sluoksnių šeimų problema. Afrikos šalyse šeima laikoma didžiausia visuomenės vertybe.

Tačiau yra šalių, tokių kaip Rusija, kur smurto šeimoje lygis yra labai aukštas, tik į jį ilgą laiką beveik nebuvo kreipiamas dėmesys ir tik pastaruoju metu vis dažniau apie smurtą šeimoje kalbama kaip apie šalies problemą. „Pastaraisiais metais Rusijoje per metus padaroma tris kartus daugiau smurto atvejų šeimoje negu Prancūzijoje, Anglijoje ir Vokietijoje kartu paėmus. Kasmet siekdami išvengti smurto šeimoje iš namų pabėga daugiau kaip 50 000 vaikų“.²⁰

Kalbant apie smurtą šeimoje, labai svarbu aptarti ir pagrindines šio reiškinio priežastis. Šioje dalyje išskirsime tik svarbiausias bendrines priežastis, kurios bus detalizuotos kalbant apie smurtą prieš atskirus šeimos narius, kadangi kiekvienu atveju pasižymi tam tikrais ypatumais. Taigi pagrindinės smurto šeimoje priežastys būtų šios:

- visuomenėje nusistovėjusios nuostatos, papročiai, patriarchalinės šeimos tradicija (išaukštinamas vyro autoritetas moters atžvilgiu);

- išmoktas smurto elgesys – „smurtininku negimstama, smurto išmokstama (daugelis smurtautojų vaikystėje patys patyrė smurtą, todėl suaugę jie tarsi keršija už tai, ką patys išgyveno. Pamažu charakterio nukrypimai pereina į despotizmą ir tampa smurtaujančio asmens gyvenimo norma); smurtas gali būti ir spontaniško pykčio išraiška dėl patirto pažeminimo, skriaudos, prievartos“²¹;

- bloga finansinė padėtis, skurdas – bloga finansinė padėtis gimdo neviltį, pažeminimą, pyktį, skurde gyvenantys asmenys nepajėgia mylėti, gerbti nei savęs, nei tuo labiau kitų;

¹⁸ Dirsienės N. interviu portalui Alfa.lt, 2007-10-16, <http://www.alfa.lt>, prisijungimo laikas: 2008-09-19

¹⁹ Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibendrinimas, Jungtinės Tautos. Niujorkas, 1993, P. 20

²⁰ Максимов С.В., В.П. Максимов. Насильственные преступления в сфере семейно бытовых отношений и проблемы их профилактики. Москва, 1993, Ст. 15

²¹ Gustaitienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2005/1, P.111

- alkoholizmas – girtaujantis asmuo įgyja amoralų, asocialų bruožų, smunka vertybinės orientacijos (grįžęs į namus, girtuoklis triukšmauja, keikiasi, gąsdina žmoną ir vaikus, mušasi);

- narkotikų ir psichotropinių medžiagų vartojimas - asmuo nebesugeba valdyti savo veiksmų, nebesugeba vykdyti pažadų, įsipareigojimų. Viso to rezultatas - netinkamas elgesys ir smurto veiksmai;

- nedarbas – neturintis darbo žmogus jaučia pyktį visam pasauliui ir visiems aplinkiniams, susikaupusio pykčio iškrovą patiria arčiausiai esantieji, t.y. šeimos nariai;

- depresija – depresuojantis asmuo viskuo nepatenkintas, jaučiasi nelaimingas, o kankindamas šeimos narius jis tarsi sutapatina juos su savimi, perkelia savo našta.

- psichikos sutrikimai, taip pat pavydas – M. Gustaitienės teigimu, skurdas yra bene svarbiausia psichikos sutrikimų priežastis²²;

- nesutarimai šeimoje, nesugebėjimas konstruktyviai išspręsti kilusių šeimos konfliktų.

Akivaizdu, jog norėdami pažaboti smurtą šeimoje, sumažinti šio reiškinių latentškumą, pirmiausia turime šalinti jo priežastis, kurios glūdi tiek socialinėje aplinkoje, tiek pačiame žmoguje. Norint įveikti visas kliūtis, būtina sugriauti daugybę mūsų visuomenėje nusistovėjusių stereotipų. Deja, kol kas visuomenė linkusi užmerkti akis ir apsimesti, kad tokia problema visai neegzistuoja arba nėra tokia didelė, kokią stengiamasi pavaizduoti.

Kaip vienišas lauke ne karys, taip ir kovojant su smurtu šeimoje būtina sutelkti įvairiapuses pajėgas: vyriausybines, nevyriausybines organizacijas, moterų judėjimus, jaunimą ir pan. Tik bendromis pastangomis galime tikėtis apčiuopiamų rezultatų kovojant su šiuo negatyviu ir itin išplitusiu visuomenėje reiškiniu.

Toliau darbe bus aptariamas smurtas šeimoje, atkreipiant dėmesį į ypatumus, kuriais pasižymi atskiros smurtą patiriančios asmenų grupės: vaikai, moterys ir vyrai.

²² Gustaitienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija //Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2005/1, P.113

2. SMURTO ŠEIMOJE KRIMINOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA ALYTAUS MIESTE

Smurtą šeimoje galima grupuoti pagal tai, prieš ką jis vartojamas - skiriamas smurtas prieš vaikus, moteris ir vyrus. Visos šios smurto šeimoje rūšys turi tam tikrų ypatumų, todėl šioje darbo dalyje atskirai panagrinėsime smurtą šeimoje prieš vaikus, moteris ir vyrus. Šalia statistinių duomenų pateikiama smurto šeimoje prieš atskiras asmenų grupes priežasčių analizė, išskiriamos būdingesnės tai grupei smurto formos, aptariamos pasekmės šio reiškinio aukoms. Ryšių ir informatikos bei Statistikos departamento duomenys lyginami su duomenimis, gautais atlikus tyrimą Alytaus mieste, ieškoma sąsajų šalies mastu ir faktų, išskiriančių šį miestą iš kitų.

Kad smurtas šeimoje – opi visuomenės problema, įrodo skaičiai. Vien per praėjusius 2007-uosius metus šalies teritorinėse įstaigose buvo užregistruota daugiau nei 33 tūkstančiai iškvietimų į šeimyninius konfliktus, išnagrinėta beveik 10 tūkstančių pranešimų ir skundų dėl smurto prieš moteris.²³ Alytaus miesto ir rajono vyriausiojo policijos komisariato aptarnaujamoje teritorijoje 2007 m. sausio-gruodžio mėnesiais buvo užregistruota 630 iškvietimų į šeimyninius konfliktus – vidutiniškai po du per parą. Prevencijos padalinio pareigūnai išnagrinėjo 619 prašymų, skundų dėl smurto šeimoje, iš jų dėl smurto prieš moteris – 237. Taigi atvejai nėra reti, bet ir šie skaičiai neatskleidžia tikrosios padėties. Mieste yra keletas probleminiais vadinamų mikrorajonų, kur susitelkusi nemaža dalis asocialių šeimų, kuriose klesti alkoholizmas, narkomanija, tėvai bedarbiai, vagiliavimas. Vaikai - neatsiejama šio „verslo“ dalis, o smurtas - neišvengiamas tokių vaikų kasdienybės palydovas.

Akivaizdu, kad pažeidžiamiausia grupė, patirianti smurtą šeimoje, yra vaikai, todėl pirmiausia darbe nagrinėsime smurto prieš šią grupę apraiškas bei priežastis.

²³Smurtautojams namuose neliks vietos, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/56/26/>, prisijungimo laikas: 2008-09-22

2.1. Smurto prieš vaikus šeimoje apraiškos ir priežastys

2.1.1. Smurtas prieš vaikus šeimoje – visuomenės ignoruojama problema

Šeima vaikui yra viskas: ji apgaubia jį meile, šiluma, globoja ir saugo nuo įvairiausių negandų ir nelaimių. Šeimoje vaiku rūpinasi brangiausi jam žmonės – mama ir tėtis. Tačiau ne visos šeimos gali pasigirti darniais santykiais, ne visiems vaikams lemta patirti vien tėvų meilę, šilumą ir rūpestį. Neretai tėvai pakelia ranką prieš savo atžalą. „Jei pažiūrėtume statistinius duomenis nuo 2000 metų, pamatytume, jog kiekvienais metais smurtą patiriančių vaikų skaičius padidėdavo dviem šimtais. Du trečdaliai nukentėjusiųjų vaikų yra berniukai. Daug nerimo kelia ir tai, kad daugėja seksualinės prievartos atvejų prieš mažamečius vaikus“.²⁴

Deja, iki šiol niekas neįrodė, kad mušimu ar patyčiomis auklėtas vaikas išaugo geresnis žmogus, o nemuštas ir nepatyręs patyčių tapo blogesnis. Priešingai, vaikas, muštas ir žemintas tėvų, patėvių, globėjų ar prižiūrėtojų, suvokia smurtą kaip suaugusiųjų priimtą bendravimo būdą. Užaugęs jis darys tą patį, ką matė šeimoje ir ką laiko norma.

Jau minėjome, kad vaikai – labiausiai pažeidžiama grupė, kurią apsaugoti nuo smurto šeimoje itin sunku. Nors Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas numato pareigą fiziniam ar juridiniam asmeniui, sužinojusiam apie vaiką, kuriam būtina pagalba, pranešti apie tai policijai, vaiko teisių apsaugos ar kitai kompetentingai institucijai (43 str. 4 d.), o valstybės ir savivaldybių darbuotojams, atsakingiems už vaiko auklėjimą ir priežiūrą, nedelsiant informuoti kompetentingas institucijas apie jiems žinomus vaiko teisių pažeidimus (57str. 3 d.)²⁵, praktikoje ši norma neveikia. Mūsų visuomenėje tvirtai įsišaknijusi nuomonė: tai, kas vyksta šeimoje – privatus šeimos reikalas, į kurį nėra ko kištis. Gana dažnai paaiškėja, kad vaiko giminaičiai ar kaimynai žino apie smurto prieš vaikus atvejus šeimoje, bet nesivargina pranešti apie tai atitinkamoms institucijoms. Jie tarsi strūčiai, įkišę galvas į smėlį, apsimeta, kad nemato problemos, tad nepadedą skriaudžiamam vaikui. Kartais aplinkiniai netgi teisina smurtaujančius prieš vaikus suaugusiuosius, teigdami, kad „su tais vaikais kitaip neina susikalbėti“, „kai aš buvau vaikas, mane tėvai irgi lupdavo už mažiausius prasižengimus“, „tai vaiko labui“ ir pan. Nesulaukdami pagalbos iš giminaičių ar kaimynų, vaikai apie patiriamą smurtą šeimoje neretai pasiguodžia draugams, šie apie tai pasipasakoja savo tėvams, bet ir vėl atsimušama lyg į sieną – draugų tėvai nelinkę kištis į kitos šeimos problemas. Policija irgi ne visada turi galimybių apsaugoti vaikus nuo smurto jų namuose – apie tokius atvejus dažniausiai

²⁴ Ambrazas G. Tėvai negalės vaikų net pabarti, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=16126193>, prisijungimo laikas: 2008-09-22

²⁵ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr.33-807, aktuali redakcija nuo 2006-06-08

sužinoma tik įvykus nusikaltimui bei apie jį pranešus policijai. Taip ir sukasi „užburtas ratas“ – vaikas, nesulaukdamas aplinkinių pagalbos, nebežino, kas jam galėtų padėti.

Manome, kad pirmiausia visuomenėje turi būti plačiai propaguojamas teiginys, kad mušimas (smurtas) yra žmogaus teisių pažeidimas, kad net ir lengva fizinė bausmė gali eskaluoti pavojingesnį smurtą, tad smurtas prieš vaikus bet kuriuo atveju yra nepriimtinas. Juo labiau smurtinės bausmės vaikams negali būti dangstomos privačiu šeimos gyvenimu, tautos tradicijomis, religijos ar tikėjimo laisve. Tokią iniciatyvą galime pastebėti ir pasaulinėje erdvėje: tiek Europos Komisija, tiek Europos žmogaus teisių teismas, tiek Jungtinių Tautų Vaikų Fondas (UNICEF) vaiko teisių ir vaiko asmenybės apsaugą, vaiko žmogiškąjį orumą iškelia kaip prioritetą: „vaikai nėra mini-asmenys su mini-teisėmis ir mini-žmogiškuoju orumu. Jie žmonės, kurie turi savo teises ir jų jiems reikia daugiau, nes ir globos jiems reikia daugiau“.²⁶ Tuo tikslu 2008 m. birželio 14-16 dienomis Zagrebe, Kroatijoje, įvyko Europos Tarybos surengta tarptautinė konferencija tema „Stabdykime kūno bausmes vaikams“, kurios pagrindinė siekiamybė – paversti Europą laisva nuo kūno bausmių vaikams zona, kur būtų draudžiamas bet koks smurtas auklėjant, ugdant ir disciplinuojant vaikus ar keičiant jų elgesį.

Šiuo metu daugiau nei trečdalis Europos Sąjungos narių valstybių yra uždraudusios visas fizinės bausmės, tarp jų ir mūsų kaimynė Latvija, bei Europos Sąjungai nepriklausanti Norvegija. Lietuvoje šiuo klausimu galima išgirsti nevienareikšmių nuomonių. Nuogąstaujama, kad įstatymu draudžiant tėvams, globėjams ir kitiems, dirbantiems su vaikais, naudoti smurtinės bausmės, vaikai nebus tinkamai išauklėjami.

2008 m. vasario mėn. Rinkos analizės ir tyrimų grupė RAIT Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos užsakymu atliko tyrimą „Fizinės bausmės sąvokos suvokimas ir bausmių priimtinumai visuomenėje“, kuris parodė, ką mūsų šalies gyventojai laiko fizine bausme ir kiek jų taikymui yra pritarianti. Tyrimo rezultatai nudžiugino: dauguma, t.y. 65,9 % apklaustųjų fizinių bausmių taikymui nepritarė, 16,3 % mano kad tokios bausmės auklėjant visgi reikalingos, likusieji 17,8 % nuomonės šiuo klausimu apskritai neturėjo. Bausmių taikymui labiau pritartę vyriausi (virš 64 m. amžiaus), 400-800 litų viename šeimos nariui gaunantys respondentai ir kaimų bei mažų miestelių gyventojai. Fizinėms bausmėms labiau nepritaria aukštąjį išsilavinimą įgiję ir didmiesčių respondentai.²⁷ Gauti duomenys tik patvirtino visuomenėje jaučiamą priešpriešą fizinių bausmių taikymo vaikams klausimu tarp skirtingo išsilavinimo, gaunamų pajamų ir įvairaus amžiaus asmenų. Nenuostabu, kad didžiausi fizinių bausmių šalininkai yra vyriausios kartos atstovai. Jie dabartinių vaikų elgesį lygina su savo

²⁶ M.A. Pavilionienė. Rankos globojančios, rankos nebaudžiančios, <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/article.php?id=17507221>, prisijungimo laikas: 2008-09-22

²⁷ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas XP-2382(2), http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=, prisijungimo laikas 2008-10-01

vaikystė, kai šeimose buvo privalu paklusti tėvams, tvarka palaikoma ne vien griežtesniu žodžiu, tekdavo paragauti ir „beržinės košės“, tačiau vyravo pagarba suaugusiam, kurios neretai pasigendama šiandieninėje visuomenėje.

Įdomiai pasiskirstė apklaustųjų nuomonė, kas laikoma fizine bausme. Tokie veiksmai kaip mušimas diržu, rykšte ar pagaliu prie fizinių bausmių buvo priskirti 80 % apklaustųjų. Mušimą per sėdynę, stumdymą ir purtymą fizinėmis bausmėmis laiko 70 % apklaustųjų. Tuo tarpu ausies sukimas, krepštelėjimas per pakaušį šioms bausmėms priskiriami rečiausiai. Analizuodami tyrimo rezultatus, pastebime ryšį tarp asmens išsilavinimo ir jo požiūrio į fizinių bausmių taikymą auklėjant vaikus bei supratimo, kas laikoma fizine bausme. Plačiausiai fizines bausmes suvokia išsilavinę didmiesčių gyventojai, tarp jų yra didesnis procentas nepritariančiųjų jų taikymui. Taigi galime daryti išvadą, kad tik visuomenės švietimas, ypatingai jaunų ir būsimų tėvų, bendras išsilavinusių asmenų skaičiaus augimas visuomenėje, įvairių socialinių akcijų tokių kaip „Augink atsakingai“ organizavimas, socialinė bei psichologinė pagalba padės stabdyti smurtą prieš vaikus šeimoje.

2.1.2. Smurto prieš vaikus šeimoje ypatumai Alytaus mieste

Turbūt niekas nedrįstų prieštarauti, jog smurtas prieš vaikus – bendro vyraujančio smurto dalis. Kaip pastebėjo Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Rimantė Šalaševičiūtė, kuo daugiau šalyje užregistruojama nužudymų bendrai, tuo daugiau užregistruojama ir smurto atvejų prieš vaikus. Ir priešingai. „Kuo daugiau apginame nukentėjusių nuo smurto vaikų, tuo mažiau fiksuojama nepilnamečių nusikaltimų. Ryšys visiškai akivaizdus“.²⁸

Nuolat didėjantis smurto prieš vaikus atvejų skaičius byloja apie šios problemos mastą. 2006 m. Rytų Europoje bei Centrinėje Azijoje atlikti tyrimai rodo, kad 60 % vaikų nuo 2 iki 9 metų šeimose patiria įvairų smurtą, 50 % vaikų patiria žiaurias kūno bausmes. Lietuvos šeimoje kas antras vaikas kenčia nuo įvairaus pobūdžio smurto.²⁹ UNICEF duomenimis, Anglijoje ir Vokietijoje kiekvieną savaitę dėl ypatingai grubaus elgesio žūsta 2 vaikai, Prancūzijoje – 3. Žmogžudystės rizika vaikų amžiuje iki metų tris kartus didesnė, negu tarp vaikų nuo 1-erių iki 4-erių metų. Šie vaikai nužudomi dvigubai dažniau negu vaikai nuo 5-erių iki 14-os metų. Daugelyje šalių 10-30 % vaikų grubiai mušami diržu, pagaliu arba kitais daiktais.³⁰

²⁸ R. Šalaševičiūtė. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktika, sprendžiant šeiminio smurto problemą. Pranešimas 2005 m. gruodžio 6 d. vykusiam seminarui „Motery, patiriančių smurtą šeimoje, ir jų vaikų teisių apsauga“, Vilnius

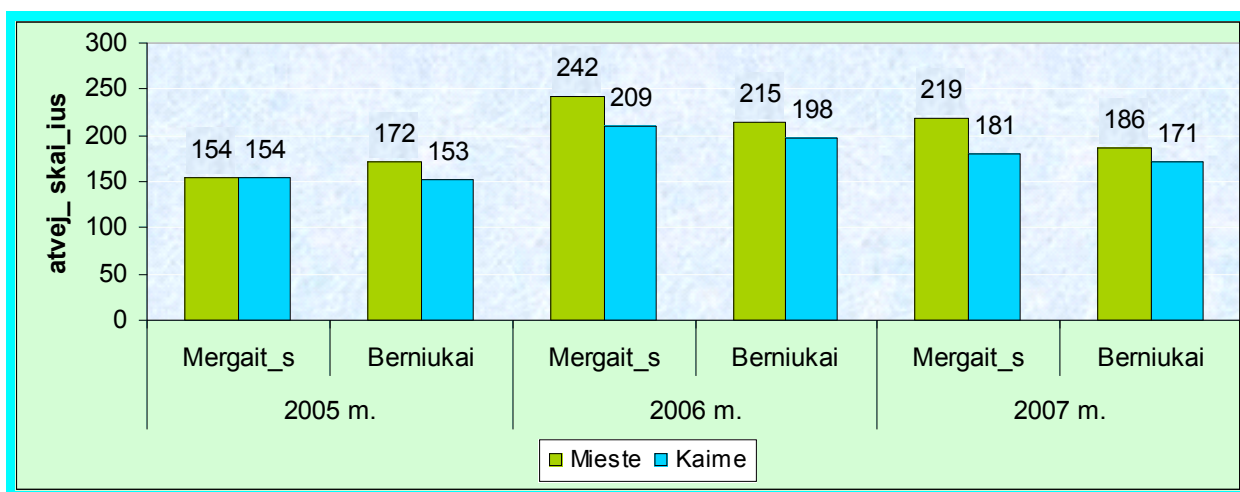
²⁹ M.A. Pavilionienė. Rankos globojančios, rankos nebaudžiančios, <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/article.php?id=17507221>, prisijungimo laikas: 2008-09-22

³⁰ R. Šalaševičiūtė. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktika, sprendžiant šeiminio smurto problemą. Pranešimas 2005 m. gruodžio 6 d. vykusiam seminarui „Motery, patiriančių smurtą šeimoje, ir jų vaikų teisių apsauga“, Vilnius

Nagrinėjant Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateiktus duomenis apie asmenis, nukentėjusius nuo šeimos narių ir artimų giminaičių³¹, pastebima aiški tendencija - didžioji dalis nukentėjusių atstovauja moteriškąją liniją: žmona, motina, dukra, sesuo. Tačiau vertinti šiuos duomenis reikėtų atsargiai, kadangi moterų šalyje apskritai yra santykinai daugiau (moterų–53,5 %, vyrų–46,5 % visų gyventojų³²), tad ir nukentėti tikimybė joms didesnė. Analogiška padėtis vertinant duomenis apie nukentėjusiųjų nuo smurto šeimoje pasiskirstymą pagal gyvenamąją vietą. Šiuo metu mieste yra susitelkę du trečdaliai visų šalies gyventojų³³, tad skaitine išraiška smurto atvejų mieste lyg ir daugiau, tačiau procentinė išraiška rodo, jog nuo smurto šeimoje labiau kenčia kaimo gyventojai.

Šio departamento duomenimis, 2007 m. Lietuvoje nuo tėvų ar įtėvių nukentėjo 757 vaikai. Lyginant su 2006 m. nukentėjusių sumažėjo (864 atvejai), tačiau buvo daugiau nei 2005 m. (633 atvejai)³⁴:

1 pav. Vaikų, nukentėjusių nuo tėvų ir įtėvių, pasiskirstymas pagal lytį ir gyvenamąją vietą 2005–2007 m.

1-ame pav. pateikti duomenys aiškiai rodo, jog didesnė tikimybė nukentėti šeimoje, žvelgiant į paskutinių metų patirtį, yra mergaitėms, be to, gyvenančioms mieste. Tai galima paaiškinti tuo, jog jos yra silpnesnės, paklusnesnės, jautresnės, turi mažiau fizinių galimybių apsiginti, tuo tarpu berniukus pati gamta apdovanojo didesne fizine jėga. Šeimos nariui yra psichologiškai žymiai sunkiau pakelti ranką prieš berniuką nei mergaitę, nes egzistuoja didesnė tikimybė sulaukti pasipriešinimo ar net atsako į patiriamą smurtą. Ši tikimybė didėja sulig vaiko

³¹ Plačiau žr. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2218>

³² Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1299>, prisijungimo laikas: 2008-10-22

³³ Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija, <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveelections.asp?MainTable=M3010201&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=3234&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>, prisijungimo laikas: 2008-10-22

³⁴ Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2218>, prisijungimo laikas: 2008-09-22

amžiumi – kuo vyresnis, tuo mažiau leisis skriaudžiamas. Kita vertus, nereikia pamiršti jau anksčiau minėto fakto, kad moterų Lietuvoje procentiškai yra daugiau.

Jei palygintume smurtą iš tėvų ar įtėvių patyrusių vaikų skaičių su vaikų, 2007 m nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, skaičiumi (4571 atvejis), matytume, jog nuo nusikalstamų veikų vaikai nukentėjo žymiai dažniau nei nuo smurto šeimoje. Dažniausiai tai 14–17 metų amžiaus paaugliai (2701 atvejis), kiek rečiau paaugliai nuo 10 iki 13 metų (1166 atvejai), prieš pačius mažiausiuosius (0-3 metai) užregistruoti 122 atvejai. Didžioji dalis nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių vaikų – berniukai (2982 atvejai). Įdomu tai, kad net 696 vaikai, t.y. 15,2 % visų nukentėjusių nusikalstamą veiką patyrė iš artimiausių žmonių: tėvų, įtėvių, patėvių, globėjų.³⁵ Mūsų nuomone, tai pakankamai aukštas skaičius, be to, akiai pasikliauti statistika negalima - daug smurtą patyrusių vaikų niekada nepatenka į visuomenės dėmesio akiratį ir jų atvejai niekur nėra įregistruoti. Ypač tai liečia seksualinės prievartos atvejus.

Seksualinis smurtas - tai prievartos rūšis, kai vaikas verčiamas tenkinti suaugusio žmogaus seksualinę aistrą ir kitus poreikius. Tai gali būti ir vaginaliniai, analiniai, oraliniai lytiniai santykiai, ir vaiko glostymas, lietimasis, lytinių organų demonstravimas siekiant seksualinių tikslų, vaiko vertimas glostyti suaugusįjį ir vertimas filmuotis ar fotografuotis pornografiniams leidiniams bei skatinimas žiūrėti pornografinius filmus, žurnalus. Suaugęs pasinaudoja vaiko pasitikėjimu, meile bei priklausomybe. Taip jis patenkina savo galios, valdžios poreikį, norą, kad jam būtų paklustama. Tačiau neįvertinama, kokia žala padaroma vaiko vystymuisi, kaip stipriai žalojama jo siela.

“Vaiko teisių apsaugos tarnybų darbuotojai įsitikinę, jog 90 procentų vaikų kankintojų yra jų artimieji. Dažnai lytiniai nusikaltimai vyksta artimiausioje vaiko aplinkoje - su juo blogai elgiasi mylimi žmonės, todėl vaikas tikrai neturi kam pasiskųsti; suprantama, kaltininkas savo noru taip pat neprisipažins”.³⁶ Išsakyta minčiai pritaria ir teisėsaugos institucijų pareigūnai: „sunkiausia įrodinėti šeimoje įvykčius nusikaltimus, nes pasitaiko atveju, kai nusikaltimu – tvirkiniu ar panašiai – kaltinamas vaiko tėvas arba patėvis, o nukentėjusiojo atstovu pripažįstama vaiko motina, kuri duoda kaltinamąjį asmenį teisinančius parodymus“.³⁷ Prokurorai pripažįsta, kad seksualinio smurto prieš vaikus nemažėja, o išaiškėjus tokiems faktams, neretai kaltininkai baudžiami aiškiai per švelniai arba lieka iš viso nenubausti.

Tėvai ar motinos vaiką lytiškai išnaudoja rečiau nei kiti artimi giminiai. Ši problema paastrėjo paskutiniaisiais metais, kai išvažiuodami į užsienį dirbti tėvai vaikus palieka senelių ar kitų

³⁵ Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1878>, prisijungimo laikas: 2008-10-22

³⁶ Vaikų fizinė ir seksualinė prievarta: 1995 m. lapkričio 24 d. vykusios mokslinės – praktinės konferencijos pranešimai ir metodinės rekomendacijos specialistams. Vilnius, 1996.

³⁷ Nebaudžiami seksualinio smurto kaltininkai // Lietuvos sveikata, 2008, Nr. 39 (775).

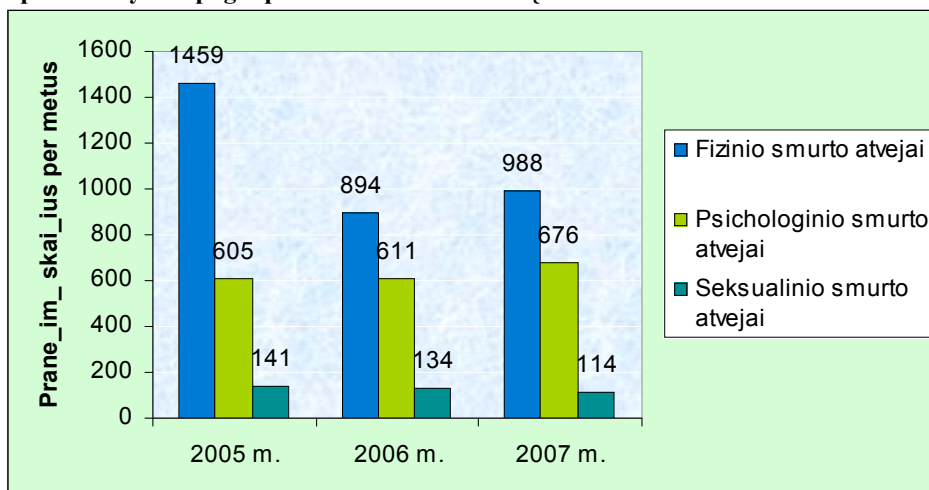
giminaičių globai. Faktų, kurie patvirtintų, kad seksualinis smurtas būdingesnis atskiroms etninėms, socialinėms - ekonominėms grupėms ar priklauso nuo išsilavinimo lygio, nerasta. Vis dėlto podukros turi šešis kartus didesnę tikimybę patirti seksualinį smurtą iš patėvio, nei dukros, gyvenančios su biologiniu tėvu. Joms taip pat kyla seksualinio smurto grėsmė iš vyro, kuris yra jos tėvų draugas. Nustatyta, kad tik 10 % visų prievartautojų yra moterys.

Šalies savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybos nurodo, jog bendrai 2007 m., neišskiriant kiek vaikų nukentėjo nuo smurto šeimoje, o kiek nuo svetimų asmenų, iš viso gauti 1778 pranešimai. Tai šiek tiek daugiau nei 2006 m. (1639 pranešimai), bet žymiai mažiau nei 2005m. (2311 pranešimai) ir 2004 m. (2359 pranešimai). Alytaus savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyba atitinkamai užregistravo 35, 61, 83 ir 85 pranešimus.³⁸ Lyginant šalies mastu, 2007 m. Alytuje užregistruoti pranešimai apie smurto prieš vaikus atvejus sudarė 1,96 % visų pranešimų. Kartu su Telšių savivaldybe tai žemiausi rodikliai, o kartu ir geriausia padėtis visoje Lietuvoje.

Keturių paskutinių metų duomenys rodo teigiamą tendenciją – smurto atvejų prieš vaikus po truputį mažėja, bet ar tai tik nėra pasekmė augančio šio reiškinio latentiškumo, parodys ateinančių kelių metų statistika.

Pagal smurto pobūdį smurto prieš vaikus atvejai 2005-2007 metais Lietuvoje pasiskirstė taip³⁹:

2 pav. Pranešimų apie smurto prieš vaikus atvejus 2005-2007 m. pasiskirstymas pagal pavartoto smurto formą

Matome, jog daugiau nei pusėje visų užregistruotų atvejų prieš vaikus buvo pavartotas fizinis smurtas. Ši smurto formos paplitimas paskutiniaisiais dviem metais išlieka pakankamai stabilus. Tuo tarpu psichologinio smurto atvejų prieš vaikus tolydžiai didėja, reikia pasidžiaugti nebent tuo, kad praėjusiais metais mažėjo seksualinio smurto prieš vaikus atvejų.

³⁸ Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1878>, prisijungimo laikas: 2008-10-22

³⁹ Ten pat.

Kadangi šio darbo autorius smurto šeimoje problemą nagrinėja didesnę dėmesį atkreipdamas į šio reiškinių ypatumus Alytuje, toliau bus aptariami duomenys apie smurto atvejus būtent šiame Lietuvos mieste. Taigi 2005 m. Alytaus savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje užregistruoti iš viso 34 nuo smurto nukentėję vaikai, šeimoje - 9 vaikai; 2006 m. galimai nuo smurto nukentėjusių vaikų buvo 6, iš jų 5 - šeimoje, 2007 m. atvejų užregistruota vos vienu vaiku daugiau, t.y. 7-i, iš jų 6 šeimoje. 2008 m. sausio-rugsėjo mėnesiais nuo smurto šeimoje nukentėjo 6 vaikai.⁴⁰ Matome, jog 2005–ieji iš kitų metų išsiskiria didesniu nukentėjusių vaikų skaičiumi. Atkreipiame dėmesį į tai, jog šiais metais duomenys apie nukentėjusius vaikus, gauti Alytaus miesto ir rajono policijos komisariatais bei Alytaus savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje, buvo sujungti, tuo tarpu vėlesniais metais kiekviena tarnyba tokius atvejus fiksuoja atskirai. Būtent ši aplinkybė ir sąlygojo tokius ryškius duomenų svyravimus. Kalbant apie Alytaus miesto ir rajono komisariato užfiksuotus nukentėjusių nuo smurto šeimoje vaikų atvejus, reikia pažymėti, jog šios institucijos pateikiamoje suvestinėje nukentėję vaikai nėra skirstomi pagal lytį ir amžiaus grupes, nenurodoma, kokia smurto forma prieš juos buvo naudota, fiksuojamas tik bendras nukentėjusių vaikų skaičius. Ši suvestinė rodo, jog 2007 m. nuo tėvų, patėvių ar įtėvių nukentėjo 27 vaikai, o 2008-aisiais per devynis mėnesius nukentėjo 12 vaikų.⁴¹ Palyginę sąlyginį 1-am kalendoriniam mėnesiui tenkantį nukentėjusių vaikų skaičių 2007 m. ir 2008 m. (atitinkamai 2,25 ir 1,33), matome, jog šiais metais nuo tėvų, patėvių ar įtėvių Alytuje nukentėjo gerokai mažiau vaikų.

Norėdami išsamiau panagrinėti smurto prieš vaikus atvejus, toliau remsimės būtent Alytaus savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos duomenimis, rodančiais, kurios lyties ir kokio amžiaus vaikų grupės, nuo kokio smurto labiausiai nukenčia - Alytaus miesto ir rajono policijos komisariato suvestinės duomenys tokios analizės atlikti neleistų.

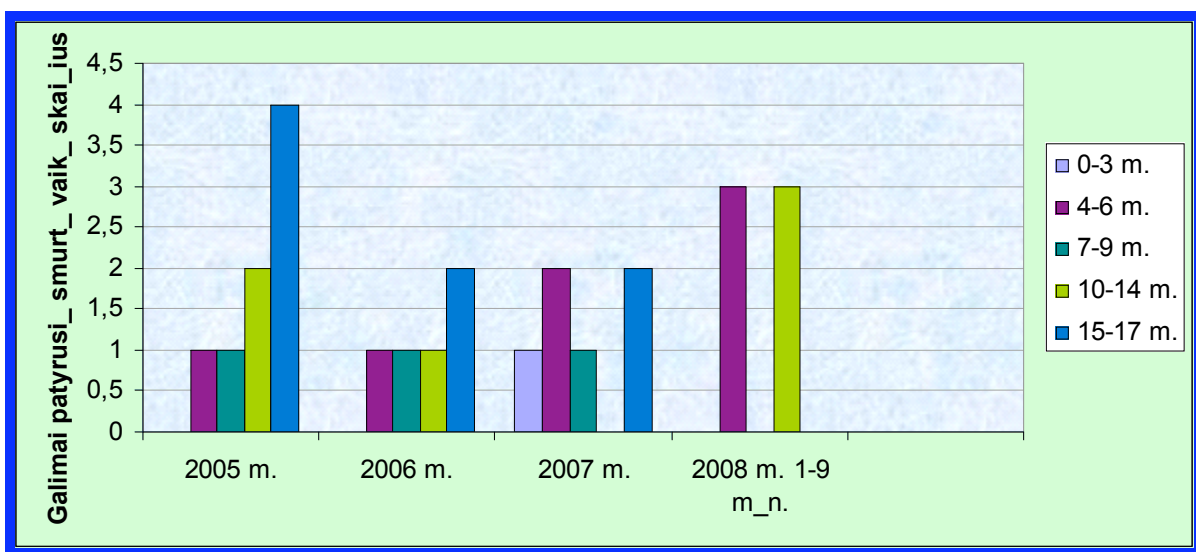
Alytuje kaip ir visoje Respublikoje prieš vaikus dažniausiai buvo vartojamas fizinis smurtas: 2005 m. šią smurto formą patyrė 8 vaikai, 2006 m. – 5, 2007 m. – 6, 2008 m. sausio-rugsėjo mėn. – 6. Nuo psichologinio smurto nukentėjusių vaikų šiuo laikotarpiu neužregistruota, tuo tarpu nuo seksualinio smurto nukentėjo vienas vaikas 2005 m. Jeigu panagrinėtume smurto pasiskirstymą pagal vaikų amžiaus grupes, pamatytume, jog nuo seksualinio smurto nukentėjo mažametis (amžiaus grupė 7-9 m.), fizinį smurtą patyrusių vaikų rasime visose amžiaus grupėse. Amžiaus rodikliai pateikiami 3 pav.⁴²

⁴⁰ Alytaus savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos ataskaitos už 2005 m., 2006 m., bei 2007 m.

⁴¹ Alytaus miesto ir rajono policijos komisariato suvestinė. Nukentėję vaikai nuo tėvų, patėvių ar įtėvių, globėjų, artimų giminaičių, pedagogų, nepažįstamų, 2007 m. ir 2008 m.

⁴² Alytaus savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos ataskaitos už 2005 m., 2006 m., bei 2007 m.

3 pav. Vaikų, galimai patyrusių fizinį smurtą 2005-2007 m. bei 2008 m. sausio-rugsėjo mėn. Alytaus mieste pasiskirstymas pagal amžiaus grupes.

Matome, kad Alytaus mieste 2005-2007 m. laikotarpiu išsiskyrė viena grupė vaikų-vyriausieji-, kurie fizinį smurtą patyrė nuo dviejų iki keturių kartų dažniau nei priklausantys likusioms. Tai galima nesunkiai paaiškinti, mat paaugliai nuo 15 iki 17 metų įsikaitytinai ima maištauti, nori parodyti esą jau suaugę ir galintys savo reikalus bei problemas spręsti patys, be suaugusiųjų pagalbos. Santykiams šeimoje ėmus šalti, vaikams nuo tėvų betolstant, suaugusiems neradus kitų būdų, kaip vėl priartėti prie savo atžalų, neretai galimi ir smurto protrūkiai. Kitos dvi vaikų grupės – 4-6 m. ir 10-14 m. – taip pat priskirtinos didesnės rizikos grupei, ypač tą parodo 2008 m. sausio-rugsėjo duomenys. Priešingai nei 2005-2007 m. laikotarpiu, 2008 metais pastebimas nukentėjusių vaikų skaičiaus didėjimas būtent šiose amžiaus grupėse, tuo tarpu smurto prieš vyriausiuosius vaikus atvejų Alytaus savivaldybės vaikų teisių apsaugos tarnyboje per devynis šių metų mėnesius išvis nebuvo užfiksuota. 2007 m. iš kitų metų išsiskiria tuo, kad nuo fizinio smurto nukentėjo mažiausiųjų grupei priskiriamas vaikas. Galime pasidžiaugti, jog per nepilnus keturis paskutinius metus toks atvejis buvo vienetinis, kadangi vaikų iki 3-jų metų patirtas fizinis smurtas gali turėti itin didelių neigiamų pasekmių normaliam vaiko vystymuisi. Tačiau plačiau smurto prieš vaikus pasekmes aptarsime vėliau.

Jeigu pažvelgtume į visos Lietuvos statistinius duomenis⁴³, pamatytume, jog Alytaus vaikų, patyrusių fizinį smurtą, pasiskirstymo pagal amžiaus grupes atžvilgiu niekuo neišsiskiria - šalyje fizinio smurto atvejų skaičius auga proporcingai vaikų amžiui, t.y. kuo vaikas didesnis, tuo dažniau užfiksuojami ir smurtavimo atvejai prieš juos. Seksualinio bei psichologinio smurto atvejais situacija analogiška, bet, kaip jau minėjome anksčiau, Alytuje paskutiniais metais užregistruotas tik vienas nuo seksualinio smurto nukentėjęs mažametis berniukas, tad lyginti situaciją Alytuje ir visoje šalyje nėra prasmės.

⁴³ Žr. Priedą Nr. 1

Jeigu palygintume nukentėjusių vaikų pasiskirstymą pagal lytį ir gyvenamąją vietą, pamatytume įdomų dėsningumą – visi nagrinėjamu laikotarpiu nukentėję vaikai gyveno Alytaus mieste, nebuvo nė vieno, gyvenančio kaime. Tai leidžia daryti keletą išvadų. Pirma, kaimo vaikai nelinkę skųstis, kaimynai, kiti aplinkiniai irgi stengiasi nesikišti į šeimos reikalus. Kadangi šalies kaimuose situacija smurto šeimoje prasme apskritai nėra gera, galime kalbėti apie didesnę nei mieste šio reiškinių latentškumą. Tą patvirtina ir 1 pav., rodantis, jog nuo smurto šeimoje nukentėjusių vaikų, gyvenančių kaime ir mieste, skaičius yra panašus. Antra, miesto vaikai turi daugiau informacijos apie galimybes apginti save nuo smurtaujančių šeimos narių nei kaimo vaikai. Pati miesto aplinka sąlygoja geresnę pasinaudojimą įvairiomis priemonėmis – interneto svetainės (kaimo vietovėse dar retai kur rastume tokias paslaugas teikiančią įmonę, o namuose internetu besinaudojančių šeimų skaičius taip pat nėra didelis), įvairios socialinės tarnybos, kurios iš karto reaguoja į pranešimą apie smurtą šeimoje ir aukoms suteikia vienokią ar kitokią pagalbą. Kaimo vietovėje pagrindinė tarnyba, į kurią kreipiamasi, yra policija (teritorijos apylinkės inspektorius), ir dažniausiai tik tuomet, kai smurtautojo veiksmai ima kelti itin didelę grėsmę.

Kalbant apie vaikų lytį, reikėtų pasakyti, jog Alytuje nukentėjusiųjų šeimoje mergaičių ir berniukų skaičius yra panašus: 2005 m. – penki berniukai ir trys mergaitės, 2006 m. – berniukas ir keturios mergaitės, 2007 m. ir 2008 m. sausio-rugsėjo mėnesiais vienodai – po tris abiejų lyčių vaikus. Tuo tarpu pažvelgę į apibendrintus 2005-2007 m. laikotarpio šalies duomenis, matome, jog fizinio ir psichologinio smurto atvejais tarp aukų vyrauja berniukai. Fizinio smurto atveju jie nukentėjo 2 kartus dažniau nei mergaitės, psichologinio smurto atveju atotrūkis nėra toks žymus. Tačiau seksualinio smurto atveju regime visiškai priešingą situaciją – mergaitės nukentėjo net 2,8 – 6,4 karto dažniau nei berniukai.⁴⁴ Tai galima nesunkiai paaiškinti. Moterys seksualinio smurto griebiasi žymiai rečiau nei vyrai, be to, vyras (tėvas, patėvis, globėjas), kuris šeimoje nesijaučia tinkamai patenkintas gyvenimo moters, norėdamas įrodyti savo vyriškumą, visą dėmesį sutelkia į augančią dukrą, podukrą, įduką ar globojamą mergaitę. Tai lemia didesnę nuo seksualinio smurto nukentėjusių mergaičių skaičių.

Kaip matome iš atliktos analizės, prieš vaikus naudojamas trijų formų smurtas – fizinis, psichologinis bei seksualinis, neretai viena smurto forma būna persipynusi su kita, kitaip tariant, vaikas patiria įvairialypio smurto proveržius. Literatūroje, kalbant apie smurto prieš vaikus formas, kaip savarankiška išskiriama ir dar viena – nepriežiūra. „Nepriežiūra - tai nuolatinis ir rimtas nesirūpinimas vaiku ar nesugebėjimas apsaugoti vaiką nuo bet kokio pavojaus, tame tarpe šalčio ir badavimo, arba nesugebėjimas užtikrinti vaiko priežiūros, dėl ko pablogėja vaiko

⁴⁴ Žr. Priedą Nr. 1

sveikata ir vystymasis“.⁴⁵ Nepriežiūros pavyzdžių mūsų visuomenėje netrūksta. Kone kiekvieną dieną masinėmis informavimo priemonėmis mus pasiekia žinia apie paliktą, sušalusį, iškritusį pro langą ar nukritusį nuo stalo, lovos ir pan., išsekusį nuo bado, apdegusį ar paprasčiausiai pasiklydusį vaiką, kurio tėvai pasigenda tik praėjus nemažam laiko tarpui. Teismų praktikoje irgi gausu atvejų, kai tėvai visiškai nesirūpina vaikų priežiūra, augina juos nesilaikydami elementarių sanitarijos ir higienos reikalavimų, neužtikrina reikiamų medicininio pobūdžio priemonių taikymo. Taigi galime teigti, jog vaikų nepriežiūra yra itin paplitusi netinkamo elgesio su vaikais forma, pasireiškianti įvairių vaiko poreikių - pastogės, maisto, aprangos, mokymo, priežiūros, medicininės priežiūros ar kitų svarbių reikmių, būtinų fizinių, emocinių ir intelektualinių gebėjimų raidai, - netenkinimu.

Suskirستę vaikų poreikius į grupes pagal tenkinamo intereso pobūdį, galėtume išskirti šias nepriežiūros rūšis:

- Fizinė nepriežiūra – aptinkama itin dažnai. Ji apima atsisakymą suteikti skubią medicininę pagalbą ekstra atveju, prastą maitinimą, maršinimą badu, vaiko palikimą ar net vaiko išvymą iš namų, nesugebėjimą tinkamai pasirūpinti vaiko saugumo, fiziniais ir emociniais poreikiais. Fizinė nepriežiūra gali įtakoti normalią vaiko raidą, sukelti rimtus sveikatos sutrikimus bei paskatinti lėtinių ligų paūmėjimą, jau nekalbant apie mažesnius, didesnius ar itin rimtus fizinius sužalojimus (įsijovimai, mėlynės, nudegimai), kuriuos patiria neprižiūrimas vaikas.

- Pedagoginis apleistumas – taip pat plačiai pasisklidusi vaikų nepriežiūros rūšis, pasireiškianti tėvų abejingu požiūriu į tai, jog mokyklinio amžiaus vaikai sistemingai praleidinėja pamokas, nedalyvauja užklasinėje veikloje, vaikai nėra skatinami aktyviai dalyvauti mokyklos gyvenime, namuose jiems nesudaromos sąlygos mokytis, o vaikai, turintys specialiųjų poreikių, negauna jiems reikalingo specialaus mokymo. Ypatingai ši problema išryškėjo paskutiniaisiais metais, Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir suaktyvėjus migraciniais srautais, kai tėvai išvyksta dirbti į užsienį, palikdami vaikus senelių, dėdžių tetų, kitų tolimesnių giminaičių ar net kaimynų globai. Vieni vaikai, staiga pajutę didelę laisvę, ir toliau gyvena įprastu ritmu, tuo tarpu kiti, deja, sudarantys daugumą, nebesugeba susidoroti su jiems tekusia atsakomybės patiemis už save našta: vis dažniau praleidžiamos pamokos, krinta mokymosi lygis, nebejučiama pagarba nei mokytojams, nei aplinkiniams. Visa tai gali atvesti prie to, kad vaikas neįgys būtinų jam pagrindinių įgūdžių (tiek socialinių, tiek bendravimo), galutinai mes mokyklą ir/ar elgsis destruktiviai.

⁴⁵ Bloko elgesio su vaikais pasekmės, <http://www.tavovaias.lt/bendravimas/viewtopic.php?t=2677&start=165>, prisijungimo laikas: 2008-08-08

- Emocinė nepriežiūra – nuolat pasikartojantys, nekreipiant dėmesio į vartojamus necenzūrinius žodžius, be skrupulų tėvų barniai vaiko akivaizdoje, pastovus vaiko žeminimas, meilės bei dėmesio stoka, leidimas vaikui vartoti alkoholį narkotikus ar kitas psichotropines medžiagas, nesugebėjimas ar atsisakymas suteikti reikiamą psichologinę pagalbą ir pan. Toks elgesys su vaiku formuoja klaidingą savęs suvokimą, įtakoja žalingų įpročių formavimąsi, konfliktiškumą, destruktivų elgesį ar net savižudybę. Nepriežiūra kūdikystėje gali stabdyti vaiko vystymąsi ir tolesnę jo raidą, blogiausiu atveju baigtis net mirtimi.

- “Medicininė nepriežiūra – tai nesugebėjimas suteikti vaikui reikiamą medicininę priežiūrą net tuomet, kai nėra jokių finansinių trukdžių tai daryti. Kai kuriais atvejais tėvai ar vaiko globėjai gali atsisakyti tradicinės medicininės pagalbos dėl religinių įsitikinimų. Tokie atvejai paprastai nepriskiriami prie medicininės nepriežiūros, tačiau kai kuriose valstybėse teismai nagrinėja tokias bylas ir priverčia vaikui suteikti reikiamą medicininę pagalbą tuomet, kai vaikui gresia mirtis ar rimti sveikatos sutrikimai dėl laiku nesuteikto gydymo ar jo stokos. Medicininės nepriežiūros pasekmės yra silpna sveikata ir sudėtingi sveikatos sutrikimai.”⁴⁶

Nepriežiūrą patiria visų amžiaus grupių vaikai, tačiau labiausiai pasekmes jaučia mažiausieji (nuo 0 iki 3 metų). Vieni būdingiausių nepriežiūrėtų vaikų požymių – sumišusios mintys bei didelis saugumo poreikis. Tai natūralu – juk jie patys dar nesugeba savimi pasirūpinti, kam nors pasiskusti, priešingai nei paauglių grupei priskiriami vaikai.

Aptarę nepriežiūros rūšis, matome, kad daugelį veiksmų apima fizinio ir psichologinio smurto formos, todėl nepriežiūra, mūsų nuomone, priklausomai nuo jos pasireiškimo pobūdžio, turėtų būti laikoma fizinio arba psichologinio smurto dalimi.

Vaikai patiria įvairaus pobūdžio smurtą. Kas lemia žiaurų tėvų elgesį su savo vaikais ir kokios tokio elgesio pasekmės? Tai aptarsime kitame šio darbo poskyryje.

2.1.3. Smurto prieš vaikus šeimoje priežastys ir pasekmės

Telšiuose motina užnėrė 3-ų metų dukrai ant kaklo diržą ir veržė jį tol, kol mergytė užduso.⁴⁷ Krosnos kaime (Lazdijų rajonas) sunkiai sužalotas dviejų mėnesių kūdikis į Kauno medicinos universiteto klinikų Vaikų reanimaciją atvežtas iš Lazdijų ligoninės. Ištyrus mažąjį ligonį, nustatyti daugybiniai galvos skliauto lūžiai, kraujas išsiliejimas į smegenis. Sūnelį atlydėjusi motina, kurios veide taip pat matyti smurto pėdsakai, bandė įrodinėti, jog mažylis iškrito iš rankų, tačiau patyręs medikas teigė, jog tokie vaiko sužalojimai galėjo atsirasti tik nuo

⁴⁶ Vaikų nepriežiūra: kas tai? A:\electronic magazine.htm, prisijungimo laikas: 2008-08-08.

⁴⁷ Vansauskienė J. Motina pasmaugė dukterį // Lietuvos rytas, 2008, Nr. 261 (5426)

tiesioginio smurto.⁴⁸ Ir tai tik keletas atvejų, rodančių, koks negailestingas elgesys gali laukti vaikų šeimoje. Kokios priežastys paskatina pakelti ranką prieš vaiką šeimoje?

Pagrindinės priežastys išlieka tos pačios kaip ir kitais smurto šeimoje atvejais. Pirmiausia tai socialinė-ekonominė padėtis visuomenėje. Lietuvoje smurtui prieš vaikus sąlygos itin palankios: būstų problema, augantis nedarbo lygis bei išplitęs alkoholizmas. Suaugusieji, norėdami išlieti savo pyktį, neviltį ar bejėgiškumą dėl susiklosčiusios situacijos, agresiją nukreipia prieš artimiausius žmones, ypač vaikus, kurie dar nėra pajėgūs pasipriešinti. Neretai teigiama, kad smurto prieš vaikus atvejų skaičius atvirkščiai proporcingas šeimos gaunamų pajamų dydžiui, tačiau smurtą šeimoje tyrinėjantys mokslininkai neturi vieningos nuomonės, ar mažos pajamos ir išsilavinimo stoka – reikšmingi veiksniai smurtui prieš vaikus šeimoje atsirasti. Praktika rodo, jog smurtaujama absoliučiai visų socialinių sluoksnių šeimose, ne vien tik vadinamosiose socialinės rizikos šeimose.

Pastaruoju metu vis dažniau garsiai prabylama ir apie tai, kad vienas smurtą lemiančių veiksnių yra ir vaikui keliami per dideli reikalavimai, kurių jis negali įvykdyti. Kai lūkesčiai, kuriuos puoselėja tėvai, neišsipildo, nusivylimas ir pralaimėjimo jausmas verčia ieškoti nesėkmės kaltininko, kuriuo tampa ne kas kitas kaip jų pačių vaikas.

Probleminiai tėvų ir vaikų santykiai – dar viena niša, kurioje sėkmingai rutuliojasi smurtas prieš vaikus. Tėvai ar vienas jų, siekdami pakeisti vaiko elgesį ar nesugebėdami kitaip, nei agresijos forma, išreikšti savo meilę, rūpestį vaiku ar apskritai nerasdami kitų priemonių artimesniems santykiams su vaiku pasiekti, griebiasi smurto. Dar 1998 m. Lietuvos vaikų teisių gynbos organizacijos „Gelbėkit vaikus“ prašymu Visuomenės nuomonės tyrimų centras „Vilmorus“ atliko tyrimą „Vaikų patiriamas smurtas“, kurio metu paaiškėjo, jog dažniausiai vaikai buvo mušami už nepaklusnumą (80,9 % atvejų), už melą (23,7 % procentų atvejų), už blogus pažymius (17,0 % atvejų), už dingimą iš namų (6,9 % atvejų), už rūkymą (6,8 % atvejų), už draugystę su „blogom“ kompanijom (6,6 % atvejų).⁴⁹

Mūsų nuomone, dauguma atvejų smurtą įtakojo pirmiausia tėvų elgesys, kuris nuo vaikų visai nepriklauso. Pavyzdžiui, jeigu vaikas šeimoje patiria smurtą, tai dažnai sąlygoja jo pabėgimą iš namų. Ratas tarsi užsidaro – grįžęs į namus vaikas, sulaukia dar didesnio smurto proveržio dėl pabėgimo. Blogą vaiko mokymąsi taip pat didžiaja dalimi lemia tėvų elgesys – apleisti, nedarniose šeimose augantys vaikai, kaip jau minėjome anksčiau, vystosi blogiau, iš tėvų dėmesio dažnai nesulaukia. O neturint tinkamų sąlygų namuose, vaikui sunkiau susikaupti mokykloje, užmegzti pozityvius santykius su bendraamžiais bei suaugusiaisiais.

⁴⁸ Tėvo „meilę“ sūnui įvertino teismas // Akistata, 2005, spalio 25 d.

⁴⁹ Apklausa „Vaikų patiriamas smurtas“ (1998 m.), <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0075469.doc>, prisijungimo laikas 2008-08-08.

Dar viena priežasčių grupė, kodėl suaugusieji fiziškai, moraliai ar seksualiai skriaudžia vaikus, manome, susijusi su pačiais tėvais: jų gyvenimo istorija, asmenybės tipu, socialine ir kultūrine gyvenimo aplinka. “Tyrimais įrodyta, kad smurtauja dažniausiai tie, kurie patys vaikystėje buvo skriaudžiami. Menkai patyrę meilės ir šilumos, žiaurų elgesį jie priėmė kaip vieną iš savaime suprantamų bendravimo būdų. Vėliau patys pradėjo elgtis lygiai taip pat su savo vaikais“.⁵⁰

Akivaizdu, kad toli gražu ne visus tokio elgesio motyvus galime vertinti neigiamai, tačiau taip elgdamasis suaugusysis realizuoja tik savo egoistinius poreikius, nekreipdamas dėmesio į jų poveikį vaikui. Antra vertus, suaugusiojo asmenybė jau susiformavusi ir destruktivus tokio elgesio poveikis jai dažniausiai pasireiškia kaltės jausmu, kuris kaupdamasis gali dar labiau didinti įtaką ir skatinti naujus smurto protrūkius.

Sutuoktinių skriaudžiamos moterys neretai savo pyktį ir neviltį „išlieja“ ant vaikų. Prancūzijoje daryti tyrimai rodo, kad daugiau kaip 30 proc. moterų, kurios skriaudžia savo vaikus, pačios yra skriaudžiamos vyrų. O vyrai, kurie blogai elgiasi su žmonomis, paprastai blogai elgiasi ir su vaikais. Tyrimai rodo, kad apie 50 proc. vyrų, kurie muša žmonas, taip pat elgiasi ir su vaikais.

“Vaikai dažniausiai tampa atsitiktinėmis smurto aukomis. Jie daugiausia sužalojami, kai bando sustabdyti muštynes tarp tėvų. Vaikai, kurie yra matę, kaip skriaudžiamos jų mamos, didelė tikimybė, kad suaugę patys taps smurtautojais ar smurto aukomis. Įvairių šalių nacionalinių organizacijų tyrimai rodo, kad 40 proc. smurtautojų ir 33 proc. vaikų, vaikystėje buvo sutuoktinio skriaudų liudininkai.”⁵¹

Svarbi smurto prieš vaikus šeimoje priežasčių grupė susijusi su alkoholio, narkotinių ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimu. Atliekami tyrimai rodo, kad šių medžiagų vartojimas ir netinkamas elgesys su vaikais yra susijęs. “Didesnę tikimybę patirti prievartą turi ir alkoholikų, narkomanų bei toksikomanų, menką išsilavinimą turinčių tėvų ir nepilnamečių tėvų vaikai. „Skriaudėjais” gali tapti ir tie, kurie patyrė socialinę izoliaciją, neturi draugų, giminių, artimųjų”.⁵² Nustatyta, jog tokiais atvejais labiausiai kenčia su vienu iš tėvų gyvenantis vaikas, kadangi tuomet nėra kam jo apginti, sumažinti patiriamą stresą ar bent iš dalies palengvinti neigiamas tokios „tėvystės” pasekmes.

⁵⁰ Apsaugokime savo vaikus nuo smurto ir prievartos, http://www.kvsc.lt/04_sveikata/c_gyv_sveikata/smurtas.htm prisijungimo laikas: 2008-08-08.

⁵¹ Žukauskienė A. JAV ambasados organizuotas seminaras „Smurtas šeimoje”, Policijos departamento informacinis leidinys Nr.5.V., 2001, P. 60.

⁵² Vaikas tarp prievartos ir išnaudojimo // LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 2000, P. 15.

Įvairių apklausų metu alkoholis visada buvo nurodomas pirmoje vietoje prie priežasčių, skatinančių smurtą šeimoje.⁵³ Ypatingai alkoholizmo problema opi socialinės rizikos šeimose, kur vaikai nukenčia dažniausiai. „2007 m. pradžioje vaiko teisių apsaugos tarnybų įskaitoje buvo įrašyta 13,5 tūkst. socialinės rizikos šeimų, jose augo 31,4 tūkst. vaikų. Apie du trečdaliai šeimų įrašyta į įskaitą dėl girtavimo. Šios šeimos dažnai neturi pakankamai socialinių gebėjimų ir motyvacijos savarankiškai tvarkyti savo gyvenimą, todėl nesugeba auklėti savo vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams. Manytina, kad savo gyvenimo būdo įpročius perduos kitoms kartoms“.⁵⁴ „Įvairių šalių praktika (pavyzdžiui, Lietuvos, JAV, Švedijos, Norvegijos ir kt.) rodo, kad tokios šeimos yra teisėsaugos institucijų akiratyje. Pavyzdžiui, įvairiose šalyse apklausų metu policininkai teigė, kad tai „probleminės“ šeimos ir jie žino visas tokias šeimas, esančias jų kontroliuojamose teritorijose.“⁵⁵

Akivaizdu, jog alkoholizmo problema būdinga ne vien mūsų šaliai, bet ir išsivysčiusioms Vakarų valstybėms. Štai JAV kasmet daugiau nei milijonas vaikų tampa prievartos ir nepriežiūros aukomis (ir tai tik oficialūs duomenys). Kiekvieną dieną dėl to miršta mažiausiai trys vaikai. 81 procentas tokių atvejų susiję su alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimo problema. 40 procentų visais netinkamo su vaikais elgesio atvejais tėvai vartojo alkoholį ar kitas narkotines medžiagas. Tad JAV tokių vaikų gali būti daugiau nei oficialiai pateiktas 480,000 skaičius. Tyrėjai mano, jog alkoholio ir kitų narkotinių medžiagų vartojimo faktorius itin reikšmingas emocinės prievartos ir nesirūpinimo vaikais atvejais. Faktiškai, vaikų nepriežiūra yra pagrindinė priežastis, dėl kurios vaikai paimami iš alkoholikų ar narkomanų namų.⁵⁶

Išnagrinėję smurto prieš vaikus priežastis, matome, jog šį reiškinį lemia visas kompleksas įvairaus lygmens (individo ir aplinkos), įvairaus pobūdžio (socialinio, psichologinio, biologinio, medicininio ir kt.) veiksmų bei priežasčių, tam tikra jų sistema. O įvairiose šalyse atlikti kriminologiniai, sociologiniai, psichologiniai tyrimai rodo, jog tai multidisciplininė problema. Kitaip tariant, smurtinis elgesys su vaikais iš esmės yra analogiško elgesio anomalijų šeimoje ir visuomenėje pasekmė, tęsinys ir pradžia.

Nenuostabu, kad vaikams jų patirtas smurtas sukelia intensyvesnes, ilgalaikes ir ardančias asmenybės pasekmes. Smurtą vaikystėje patyrę žmonės, ypač iš pačių artimiausių giminių, visą

⁵³ Beasley M. ir kt. State responses to domestic violence: current status and needed improvements. Women law and development. Washington, 1996, P. 65.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 69-2624

⁵⁵ Ristanovič N. ir kt. Women rights and social transition in FRJ. Belgrad, 1997, P. 89.

⁵⁶ Ryšys tarp tėvų alkoholizmo ar kitų narkotinių medžiagų vartojimo ir blogo elgesio su vaikais, http://www.children.lt/?_nm_mid=TVN3eUxEVXNZaXd3&_nm_lid=0&session=no, prisijungimo laikas: 2008-10-27

likusį gyvenimą patiria sunkumų bendraudami su kitais, tampa uždari, jiems sunku pasitikėti kitu žmogumi, lieka nepatenkintas jų meilės, globos ir artumo poreikis. Tokie vaikai ir suaugusieji jaučiasi menkaverčiai, jų vertybių sistema iškreipta, jie patys neretai naudoja smurtą kaip bendravimo būdą. Tokiems žmonėms būdinga dažna nuotaikų kaita, ryšiai su tėvais ir draugais nepastovūs, nepatvarūs, jiems kur kas dažniau kyla problemų dėl impulsų kontrolės, todėl jų gyvenimas visuomenėje ir jos priimtų normų laikymasis yra pakrikę. Siekdami artumo, meilės ar globos, jie ima elgtis autodestruktyviai - girtauja, gyvena palaidai, bet kokiomis priemonėmis bando užmegzti asmeninius ryšius, kurių nemoka išsaugoti. Smurtą patyrusiems asmenims neretai jau vaikystėje kyla konfliktų su įstatymais, o represinių priemonių taikymas tokiam elgesiui modifikuoti duoda atvirkščią rezultatą - prievarta suvokiama kaip vienintelis žmonių santykių reguliavimo būdas.

Kalbėdami apie smurto prieš vaikus pasekmes, norime atkreipti dėmesį, kad ne kiekvienas patirtas smurto atvejis sukelia vienodas pasekmes. Tad pagal smurto poveikį vaikui ir suaugusiam pasekmes galime suskirstyti į dvi dideles grupes:

1. Situacinės pasekmės – baimė, nerimas, kaltės jausmas,
2. Ilgalaikės pasekmės –potrauminis stresas, menkavertiškumo jausmas, nepasitikėjimas kitais žmonėmis, nesugebėjimas užmegzti ir palaikyti artimesnius ryšius, polinkis į depresiją, bendravimo problemos, nesugebėjimas reikšti savo emocijas ir t.t. Būtent ilgalaikės pasekmės daro įtaką asmenybės pakitimams ir pasireiškia visą tolesnį skriausto vaiko gyvenimą.

Nors šeimos stengiasi nuslėpti tokius atvejus, nenori „asmenines šiukšles išnešti už namų durų“, tačiau vaiko elgesys išduoda, jog šeimoje nėra viskas gerai. „Vaiko reakcija į patirtą smurtą pasireiškia įvairiais elgesio sutrikimais: hiperaktyvumas, specifiniai mokymosi sutrikimai, pyktis, nukreiptas į tėvus, mokytojus ar klasės draugus, atsargumas suaugusiųjų atžvilgiu, krūpčiojimas po netikėtų kito žmogaus judesių, apatija, pasyvumas, abejingumas, draugų šalinimasis, baimė eiti namo“.⁵⁷ Šie netiesioginiai požymiai liudija apie vaiko psichologinę krizę, todėl šalia esantieji suaugusieji turėtų atkreipti į tai dėmesį ir išsiaiškinti tokios vaiko būsenos priežastis.

Vieni iš labiausiai pažįstančių vaikus svetimų asmenų yra klasės auklėtojai. Todėl buvo atlikta jų apklausa, siekiant išsiaiškinti, kokie požymiai dažniausiai išskiria skriaudžiamus vaikus iš kitų. „Dauguma respondentų išskyrė tokias savybes kaip išsiblaškymas, liguistas aktyvumas, abejingumas, priekabumas ir pagiežingumas, polinkis meluoti. Daugiau nei 25 % apklaustų klasės auklėtojų apibūdino smurtą patiriančius vaikus kaip labai nedrąsius ir įsitempusius, 33 % pedagogų

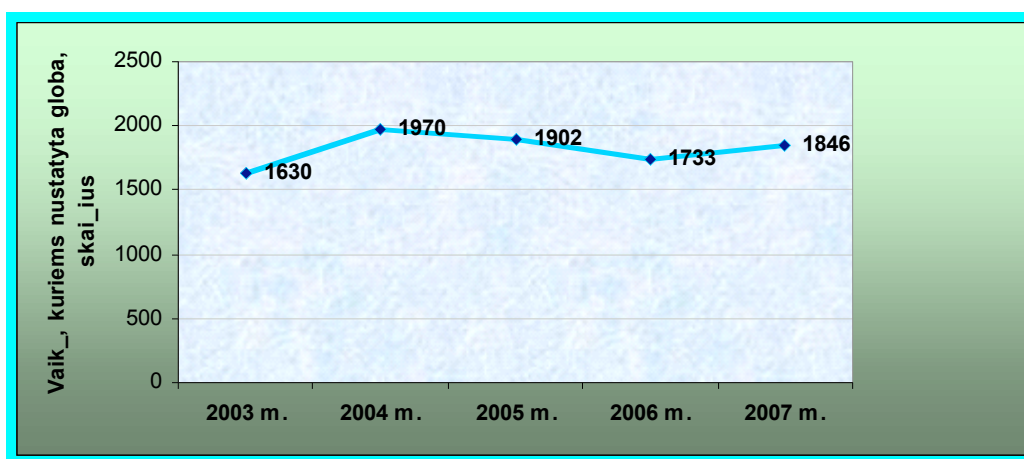
⁵⁷ Abromaitienė L., Liaudinskienė G. Smurto šeimoje poveikis vaikų socializacijai vidurinėje mokykloje, [http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2004%20-%203%20\(45\)/2004-3_\(45\)_santrauka.html](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2004%20-%203%20(45)/2004-3_(45)_santrauka.html), prisijungimo laikas: 2008-09-22

atsakė, kad vaikams būdingoms nervingos manieros (dūsavimas, nagų kramtymas, pirštų čiulpimas ir pan.). Tai patvirtina neigiamą poveikį vaiko psichikai bei nervinei sistemai“.⁵⁸

Praktika rodo, jog smurtą patyrę vaikai laikomi kitokiais, su jais su kiti bendraamžiai bendrauja nenoriai. Neretai šeimoje skriaudžiami vaikai patys smurtauja ir kelia konfliktus, todėl yra kitų nemėgstami, vaikų tarpusavio santykiuose vyrauja įtampa. Būtent dėl to „smurtą patyrusį vaiką (ypač seksualinių nusikaltimų bylose) ypač svarbu apsaugoti nuo šios informacijos apie jį pavišimo, nes toks pavišimas gali vaikui padaryti papildomą sunkią moralinę psichologinę traumą, o tam tikrais atvejais stigmatizuoti jį visam gyvenimui“.⁵⁹

Kalbėdami apie smurto pasekmes, visą dėmesį kreipėme į psichologinį poveikį vaikui. Tačiau liko nepaliestas ir kitas aspektas – fizinė žala. Kūno sužalojimai – dažna smurto pasekmė. Polinkis svaigintis alkoholiu, narkotinėmis ir kitomis psichotropinėmis medžiagomis kaip smurto pasekmė taip pat negali būti ignoruojamas. Tačiau yra ir dar viena smurto šeimoje pasekmė, kuri vaiką gali traumuoti visam likusiam gyvenimui. Tai atskyrimas nuo šeimos. Lietuvos Respublikos Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenimis, 2007 m. 1846-iems vaikams buvo nustatyta globa dėl to, kad tėvai jais nesirūpino, neprižiūrėjo, netinkamai auklėjo bei naudojo smurtą. Tuo tarpu 2006 m. tokių vaikų buvo 1733.⁶⁰ Jeigu pažiūrėtume į paskutinių 5-ių metų duomenis, matytume, kad atvejų, vaikams dėl netinkamo jų tėvų elgesio nustatoma globa, skaičius nuolat kinta: tai išauga, tai sumažėja (žr. 4 pav.).

4 pav. Vaikų, kuriems nustatyta globa dėl to, kad tėvai jais nesirūpino, naudojo smurtą, skaičiaus pokyčiai 2003-2007 metais.

⁵⁸ Abromaitienė L., Liaudinskienė G. Smurto šeimoje poveikis vaikų socializacijai vidurinėje mokykloje, [http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2004%20-%203%20\(45\)/2004-3_\(45\)_santrauka.html](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2004%20-%203%20(45)/2004-3_(45)_santrauka.html), prisijungimo laikas: 2008-09-22

⁵⁹ Šalaševičiūtė R. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktika, sprendžiant šeiminių smurto problemą. Pranešimas 2005 m. gruodžio 6 d. vykusiam seminarui „Motelių, patiriančių smurtą šeimoje, ir jų vaikų teisių apsauga“, Vilnius

⁶⁰ Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1878&PHPSESSID=ea88d6c99b5f33ec1a75548934b921ef>, prisijungimo laikas: 2008-09-22

Jeigu palygintume šiuos duomenis su pranešimų apie smurtą prieš vaikus skaičiumi tuo pačiu laikotarpiu, matytume sutapimą: kai tik smurto atvejų prieš vaikus užregistruojama daugiau, šokteli ir vaikų, kuriems nustatyta globa, skaičius (2004 m., 2005 m. 2007 m.), tačiau jei tokių pranešimų užregistruojama mažiau, kaip tai įvyko 2006 m., automatiškai sumažėja ir vaikų, kuriems nustatyta globa dėl netinkamo tėvų elgesio. Taigi viskas tarpusavyje susiję glaudžiais ryšiais.

Apibendrindami smurto prieš vaikus šeimoje temą, norime pabrėžti, jog šiam reiškiniui itin būdingas slaptumas, nes skriaudėjas ir vaikas dažniausiai būna vieninteliai įvykio liudininkai. Siekiant išsaugoti gerą šeimos vardą, aukojamas vaiko poreikis būti saugiam. Todėl galime drąsiai teigti, jog smurtas prieš vaikus nepataisomai kenkia tiek fizinei, tiek psichinei vaiko sveikatai, neigiama linkme veikia jo charakterį.

2.2. Smurtas prieš moteris šeimoje

Moterys – dar viena grupė asmenų, priklausanti padidintos rizikos smurto šeimoje grupei. Jos, kaip ir vaikai, labai dažnai tampa smurto aukomis – visuomenėje gajūs smurto prieš moteris atvejai. Moterys patiria psichologinį, fizinį smurtą, sutuoktinių, gyvenimo partnerių, tėvų išnaudojimą. Žiniasklaidoje apie tai kalbama daug, tačiau visuomenė dar nepakankamai suvokia smurto prieš moterį mastą ir šio reiškinių pasekmes. Dažniausiai rašoma apie fizinį smurtą ir labai retai apie psichologinį bei ekonominį. Pastebima tendencija, jog „tik ketvirtadalis straipsnių formuoja nuomonę, kad su šiuo reiškiniu reikia kovoti. Be to, dauguma žiniasklaidoje aptariamų prievartos prieš moteris faktų yra nušviečiami vaikantis sensacijų, o ne siekiant padėti smurto aukoms. Taip pateikiama informacija gali veikti netgi priešingai – stiprinti moters baimę ir palaikyti stereotipus⁶¹“, tokius kaip „jei gavai į akį, vadinasi, pati prisiprašei“. Auka iš baimės ar kitų priežasčių, taip pat naiviai tikėdamasi, jog daugiau smurto prieš ją atvejis nepasikartos, dažnai atleidžia smurtautojui, todėl policija nesuinteresuota atidžiau tirti kiekvieną atvejį - įstatymai leidžia pareigūnui nepradėti ikiteisminio tyrimo, jei „kaltininkas yra žinomas“, kas neretai interpretuojama kaip teisė nepriimti ir neregistruoti moterų pareiškimų apie patirtą smurtą. Norą kelti į viešumą konfliktines situacijas stabdo ir finansinis priklausomumas, vidinis prisirišimas, visuomenės nuomonė apie išsiskyrusią moterį, tradicijos.

Kadangi daug smurto prieš moteris atvejų neviešinama – moterys, bijodamos gėdos ir pažeminimo, nenori kalbėti apie patirtą skriaudą, - tiksli smurto statistika nežinoma tiek pažangiose, tiek besivystančiose šalyse. Tačiau atlikti tyrimai iš dalies atskleidžia šios problemos mastą. Štai Jungtinių Tautų Organizacijos 2002 m. atliktas tyrimas parodė, jog Kanadoje smurtą patiria 24 % moterų, Japonijoje – 15 %, Etiopijoje – 71 %, JAV – 31 %, Indijoje – 70 %, Didžiojoje Britanijoje – 25 %, Olandijoje – 26 %, Ganoje – 33 %, Vokietijoje – 20 %. Tuo tarpu Jungtinių tautų plėtros fondo remiamos švietimo kampanijos „Gyvenimas be prievartos“ 2001 – 2002 m. Lietuvoje atlikto tyrimo duomenimis, psichologinį smurtą/prievartą šeimoje patyrusios 82 % apklaustų, vyresnių nei 16 metų moterų; fizinę prievartą yra patyrusios 35 % apklaustųjų, o 17 % moterų nurodė, kad buvo verčiamos (sutuoktinio ar partnerio, tėvo ar artimo giminaičio) lytiškai santykiuoti joms nenorint. 87 % visų apklaustų respondentų atsakė, kad Lietuvoje egzistuoja prievarta prieš moterį šeimoje.⁶² Taigi daugiau nei du trečdaliai suaugusių Lietuvos moterų yra patyrusios smurtą šeimoje.

Jau minėjome, kad 2007-aisiais šalies teritorinėse įstaigose buvo užregistruota daugiau nei 33 tūkstančiai iškvietai į šeimyninius konfliktus, išnagrinėta kiek mažiau nei 10 tūkstančių

⁶¹ Pečiūrienė J. Prievartos prieš moteris tyrimo rezultatai. Jungtinių Tautų biuletenis, 2002, Nr. 31, <http://www.un.lt/images/biuleteniai/lt/undp311.pdf>, prisijungimo laikas: 2008-11-04

⁶² Informacinis portalas moterims, <http://www.lygus.lt/ITC/smurtas.php?id=272>, prisijungimo laikas: 2008-11-04

skundų bei pranešimų dėl smurto prieš moteris. Tačiau dauguma smurto šeimose atvejų taip ir nepateko į oficialiąją statistiką - smurto aukos dažniausiai niekur nesikreipia. Kitaip tariant, susiduriame su ryškiu latentišku.

Krinta į akis ir tas faktas, kad iškeliama labai nedaug bylų smurtautojams, o ir iškeltos bylos labai retai pasiekia teismą, dar rečiau smurtautojai pripažįstami kaltais ir nubaudžiami. Tai patvirtina 2007 m. statistika, rodanti, jog šalyje tik 810-ia atvejų iš nagrinėtų 9974-ių buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl smurto prieš moteris (vyrauja Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 138 str. (375 atvejai), 140 str. (122 atvejai), bei 145 str. (197 atvejai), iš labai sunkių nusikaltimų tarpo išsiskiria 129 str. (15 atvejų)). Surašyti 1965-i administracinių teisės pažeidimų protokolai dėl pažeidimų, susijusių su smurtu šeimoje.⁶³ Susidaro ydingas ratas – aukos nepraneša apie patirtą smurtą, nes nepasitiki policija, prokuratūra ir teismais, nusikaltimai laiku neatskleidžiami ir patenka į teisėsaugos akiratį tik tada, kai smurtas šeimoje tampa itin žiaurus”.⁶⁴

Jeigu palygintume šalies statistinius duomenimis su Alytaus mieste ir rajone 2007 m. užregistruotais iškvietais į šeimyninius konfliktus, matytume, jog šiame mieste užfiksuoti 1,9 % visų šalies iškvietais, pradėti 32 ikiteisminiai tyrimai (3,95 % šalies mastu), iš jų vienas pagal LR BK 129 str. (6,67 % šalies mastu) surašyti 142 administracinių teisės pažeidimų protokolai (7,22 % šalies mastu).⁶⁵ Atsižvelgiant į tai, kad Alytaus miestas yra 6-as pagal dydį Respublikoje šio miesto ir jo rajono statistiniai smurto prieš moteris šeimoje rodikliai, vertinant šalies mastu, nėra jau tokie blogi.

Apžvelgus smurto prieš moteris statistiką, būtina aptarti ir raiškos būdus. „Ekspertai sako, kad psichologinis smurtas gali būti fizinio ir seksualinio smurto pradžia ir yra tarsi kertinis akmuo, kalbant apie kitas smurto rūšis”.⁶⁶ Mušimas, stumdymas, gnaibymas, tampymas už plaukų; priverstiniai lytiniai santykiai; kankinimas; žalojimas; šaukimas, barimasis; draudimas susitikinėti su draugais, giminėmis; draudimas dirbti, mokytis; grasinimai, gąsdinimai; atsisakymas duoti pinigų būtiniausiems poreikiams patenkinti; asmeninio gyvenimo kontroliavimas, prievartinės vedybos; pavyduliavimas, nepadorūs juokeliai, replikos; tyčiojimasis pagalbos nesuteikimas moteriai, kuri sužeista ar laukiasi kūdikio, kuriai reikalinga medicininė pagalba, bet pati negali jos išsikviesti; moters išvartymas iš namų tamsiu paros metu tokios kaip stovi, neleidžiant pasiimti net būtiniausių daiktų, arba priešingai – jai neleidžiama

⁶³ Užregistruotų iškvietais į šeimyninius konfliktus statistika 2007 m. <http://www.lygus.lt/ITC/smurtas.php?id=293>, prisijungimo laikas: 2008-11-04

⁶⁴ Moterų NVO vaidmuo, mažinant smurtą prieš moteris, http://www.lygus.lt/ITC/files_naujienos/smurtass.doc, prisijungimo laikas: 2008-11-04.

⁶⁵ Plačiau žr. Užregistruotų iškvietais į šeimyninius konfliktus statistika 2007 m., <http://www.lygus.lt/ITC/smurtas.php?id=293>, prisijungimo laikas: 2008-11-04

⁶⁶ Informacinis portalas moterims, <http://www.lygus.lt/ITC/smurtas.php?id=272>, prisijungimo laikas: 2008-11-04

apskritai niekur išeiti – tai tik keletas smurto išraiškų, rodančių, jog prieš moteris naudojamas visų formų smurtas. Ypatumas nebent tas, kad moterų ekonominė nepriklausomybė nuo vyrų yra glaudžiai susijusi su fiziniu bei seksualiniu smurtu – moteris, kuri yra ekonomiškai priklausoma, nepalieka smurtaujančio vyro, nes viena paprasčiausiai nesugebėtų išlaikyti savęs ir vaikų. Moteris atsiduria savotiškuose vyro gniaužtuose: grasindamas palikti moterį ar su ja išsiskirti, vyras nesibaimindamas griebiasi smurto savo troškimams patenkinti ar pykčiui išlieti, nes yra gerokai palankesnėje pozicijoje.

Priežastys, lemiančios smurtą prieš moteris, iš esmės yra tos pačios kaip ir apskritai smurto šeimoje. Aptarsime keletą būdingesnių.

Pirmiausia, „kaip teigia dauguma autorių, smurto prieš moteris kilmė slypi socialinėje struktūroje, kurioje lyčių nelygybę lemia vertybių, tradicijų, papročių, įpročių ir pažiūrų visuma“.⁶⁷ Moters padėtis šeimoje apspręsta patriarchalinio šeimos modelio, kuris postuluoja vyro autoritetą moters atžvilgiu. Nuo Antikos laikų vyras buvo aukštinamas, jis buvo laikomas pasaulio centru, o moteris turėjusi jam paklusti. Šis požiūris pakankamai plačiai toleruojamas ir iki šiol.

Smurtas prieš moteris dažniausiai vyksta šeimoje „už uždarytų durų“, paprastai tai būna ne vienintelis atvejis, su tuo ilgai taikstomasi, kenčiama, kitaip tariant, vyrauja ilgalaikis smurtas. Todėl sutinkama nuomonė, „kad šeimos problemos priklauso visai šeimai – negalima kaltinti vieno nario. Kiekvienas žmogus savo šeimoje užima vietą ir turi įtakos kitiems šeimos nariams. Šeima jam taip pat turi įtakos. Šeimos nariai pripranta, prisitaiko vienas prie kito, prie kurių vertybių, sistemos, tradicijų. Požiūrį į moterį suformuoja šeimos narių santykiai su ja. Motinos, žmonos vaidmuo šeimoje yra labai svarbus“.⁶⁸

Kita būdingesnė smurto prieš moteris priežastis yra susijusi šeimyniniais konfliktais. Nesutarimai šeimoje – neatskiriama vedybinio gyvenimo dalis. Nuomonės gali išsiskirti ne tik dėl smulkmenų, bet ir reikšmingesniais klausimais, tokiais kaip vaikų auklėjimas, požiūris į darbą ir buitines rūpesčius, požiūris į žmogaus laisvę, laisvalaikio leidimas, net rengimosi stilius.

Savaime suprantama, jog konflikto pagrindu sprendžiamos tiek šeiminės, tiek asmeninės, tiek visuomenėje aktualios problemos. Būtume neteisūs teigdami, jog visais atvejais konfliktas šeimoje yra negatyvus dalykas. Jei konfliktas išspręstas nuoširdžiai, pagal konflikte dalyvaujančių asmenų pageidavimus ir pasitenkinimą, taip dedamas pagrindas teigiamiems ir glaudiems santykiams. Taigi konstruktyvus konfliktas „yra nepakeičiama vertybė, nes išlaiko draugėje tuos, kurie moraliniu požiūriu turi būti kartu, tačiau dėl kokios nors laikinos prastos

⁶⁷ Gustaitienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2005/1, P.110

⁶⁸ Ten pat, P. 115

nuotaikos, susvyravimų atsiskirtų, jei tik galėtų, tuo nepataisomai sugriaudami savo gyvenimą“.⁶⁹ Deja, dažnesnės situacijos, kai konfliktas neišsprendžiamas, o tik nuslopinamas. Tada yra didelė tikimybė, kad ateityje jis įgaus rimtesnes ir pavojingesnes formas ir netgi peraugs į smurtą.

Smurtą prieš moteris išprovokuoja ir jų nuolatiniai ar labai dažni priekaištai vyrams ar sugyventiniams. Patys vyrai teigia, jog prie smurto proveržių prisideda ir moterys, „kurios nesistengia vyrų išklausyti, atverti jų jausmų. O vyrai, jausdami savo bejėgiškumą, tarsi iš jų kas atėmė žadėtą valdžią, griebiasi smurto. Juk vyrai šiais laikais gali uždirbti mažiau nei moterys ir ne visada viską sprendžia. „Tai susiję su vaidmenų pasiskirstymu visuomenėje. Anksčiau vyrai visada buvo aukštesni. Tačiau gyvenimas keičiasi – moterys vis dažniau moka pasirūpinti savimi pačios, o to paties padaryti nesugebantys vyrai griebiasi smurto“.⁷⁰

Labai dažna smurto prieš moteris priežastis yra alkoholio problema šeimoje, tačiau ją jau aptarėme anksčiau, tad giliau nenagrinėsime. Daug aktualesnis yra kitas klausimas - kokią įtaką moters patiriamas smurtas turi šeimos nariams apskritai.

Akivaizdu, jog pasekmės - tiek tiesioginės, tiek netiesioginės - pirmiausia jaučia moteris, tačiau vėliau jos persiduoda ir kitiems šeimos nariams. Pirmiausia pasireiškia emocinės pasekmės: moteris netenka pasitikėjimo savimi, nuolat abejoja savo jausmais, gebėjimais, jaučiasi menka ir nevertinga. Netekusi pasitikėjimo savimi, praranda ryžtingumą, tampa baili, pasyvi, laukianti kitų nurodymų ir pritarimo, jos nuolatinis palydovas - įtampa. Moteris būna mažiau darbinga, prislėgtos nuotaikos, skundžiasi skausmais neapibrėžtose vietose, bendru silpnumu, išsekimu ar net depresija, ji jaučia padidėjusį alkoholio ir vaistų poreikį, neretai stengiasi pabėgti iš realaus pasaulio ir pasislėpti virtualioje realybėje internete. „Kentėdamos pačios, moterys savotiškai aukoja ir vaikus, nes jie gyvena nuolatinėje baimėje, jiems nejaukūs namai, kuriuose dažnai konfliktuoja tėvai“.⁷¹ Taigi moters patirtas psichologinis smurtas įtakoja ne tik jos pačios savijautą, bet ir vaikų auklėjimą, saugumo jausmą, santykius darbe, o galiausiai ir šeimos iširimą.

Pačios skyrybos yra laikomos viena lengviausių smurto šeimoje pasekmių, tačiau šeimos nariai susiduria su kur kas sunkesnėmis ir ilgesnį išliekamąjį poveikį turinčiomis pasekmėmis, tokiomis kaip psichologiniai sutrikimai, priverstinis išpročių ar charakterio bruožų keitimas, sunkumai užmezgant naujus socialinius santykius. Ypač kalbant apie vaikus, kurie, iširus šeimai, dažnai itin skaudžiai išgyvena šiuos pasikeitimus. Jų teisė ir kartu poreikis turėti abu tėvus ir būti jų drauge auginamiems lieka neįgyvendintas, o atsiradus naujiems tėvų

⁶⁹ Ten pat, P.113

⁷⁰ Saukienė I. Smurtas prieš moteris vyrų akimis, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=15011698>, prisijungimo laikas: 2008-11-04

⁷¹ Gustaitienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija //Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2005/1, P.118

partneriams susiduria ir su papildoma problema – kaip kreiptis ir kaip juos vadinti. Taigi iširus šeimai, visiems nariams tenka spręsti psichologiniu požiūriu svarbias problemas.

Be aukščiau išvardintų, žmogaus psichiką veikiančių, pasekmių dažnai plika akimi matomos ir kitų smurto formų paliktos pasekmės. Pirmiausia tai fizinės žymės – nuo smulkių mėlynių iki rimtų sužalojimų, kaulų lūžių, nudeginimų, išžaginimo ar net moters mirties. Reikia nepamiršti ir ekonominių pasekmių, kurių bijodamos moterys ir ryžtasi kentėti smurtą.

Smurtas prieš moterį taip pat kelia pavojų šeimos nariams arba asmenims, kurie mėgina įsikišti, nes vyras gali panaudoti jėgą ir prieš juos. Ypač didelis pavojus gresia vaikams, kurie, bandydami ginti arba kaip nors apsaugoti mamą, gali tapti tėvo, patėvio ar globėjo smurto aukomis. Šiam teiginiui patvirtinti pateiksime pavyzdį: L.M. Alytaus rajono apylinkės teismo buvo nuteistas už tai, jog spardydamas ir mušdamas žmoną ją sužalojo, tęsdamas smurtinius veiksmus, sudavė ranka per petį ir kėde per galvą nepilnametei podukrai, kuri bandė apginti motiną, ir ją taip pat sužalojo.⁷²

“Be milžiniškų asmeninių nuostolių, kuriuos patiria asmenys, susiję su smurtu šeimoje, dar patiriami didžiuliai socialiniai ir ekonominiai nuostoliai. Socialiniai nuostoliai susidaro sustojus normaliam konkrečios šeimos vystymuisi, izoliuojant šeimos narį, taip pat dėl laikinos arba nuolatinės ekonominės ir psichologinės priklausomybės nuo socialinės rūpybos sistemos.”⁷³

Šioje vietoje nereikėtų pamiršti ir valstybės patiriamų nuostolių – nemažos lėšos skiriamos policijai, teismui, sveikatos ir socialinėms tarnyboms, laikinoms prieglaudoms bei socialinės apsaugos priemonėms įsigyti, prevencinėms programoms vykdyti. Taigi smurto šeimoje pasekmės liečia ne tik siaurą ratą asmenų – šeimos narius, netiesiogiai jas jaučia ir visa visuomenė.

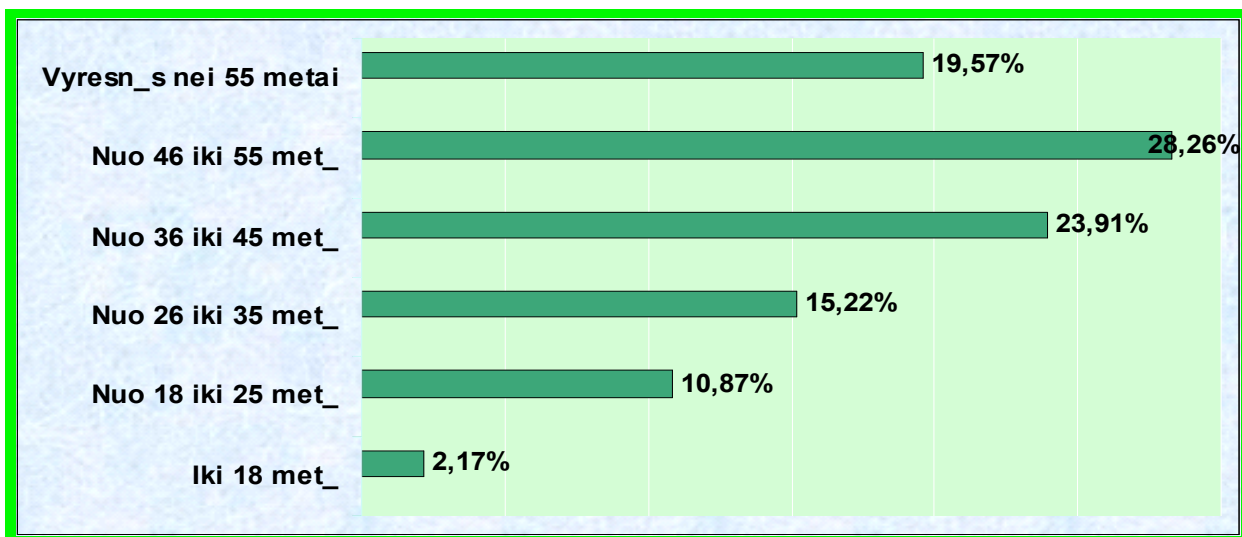
Šio darbo autorius, nagrinėdamas smurto šeimoje temą, atliko tyrimą Alytuje, siekdamas išsiaiškinti, kokia specifika pasižymi smurto prieš moteris atvejais šeimoje šiame Lietuvos mieste.⁷⁴ Buvo apklaustos 156-ios įvairaus amžiaus moterys. Pagal amžių (procentine išraiška) jos pasiskirstė taip: iki 18 metų - 2,56 %; nuo 18 iki 25 metų – 18,82 %, nuo 26 iki 35 metų – 15,39 %, nuo 36 iki 45 metų – 21,79 %, nuo 46 iki 55 metų – 28,21%, vyresnės nei 55 metai – 19,23 %. Suskaičiavus anketas, paaiškėjo, jog lygiai pusė visų apklaustų moterų patenka į dvi amžiaus grupes (nuo 36 iki 45 metų ir nuo 46 iki 55 metų), kurioms priklausantys asmenys yra traktuojami kaip pasiekę brandą, yra darbingo amžiaus ir sukaupę nemažą gyvenimo patirtį. Daugiau nei pusė visų apklaustųjų, t.y. 58,97 %, teigė šeimoje patyrusios vienokį ar kitokį smurtą. Jų pasiskirstymas pagal amžių (procentine išraiška) pateikiamas 5-ame pav.

⁷² Kochanskas J. Šeimoje smurtavęs vyras patupdytas už gročių // Alytaus naujienos, 2008, Nr. 181 (11282)

⁷³ Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibendrinimas. Jungtinės Tautos. Niujorkas, 1993, P. 6.

⁷⁴ Anketos pavyzdys pateiktas Priede Nr. 2

5 pav. Moterų, patyrusių smurtą šeimoje, pasiskirstymas pagal amžių (Alytaus mieste)

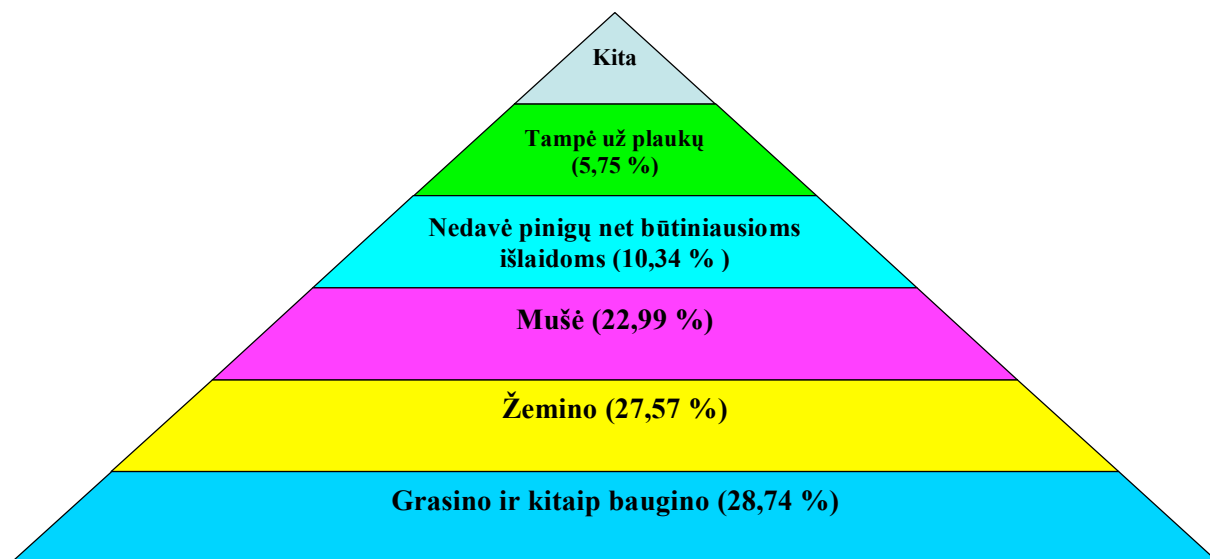
Matome, jog pagal amžiaus grupes, Alytuje dažniausiai smurtą šeimoje patiria trijų amžiaus grupių moterys: pradedant nuo 36 metų ir baigiant vyresnėmis nei 55 metai. Absoliučia dauguma atvejų smurtauja vyras arba sugyventinis (63,04 %), 26,09 % moterų yra nukentėjusios nuo tėvo, motinos, sūnaus arba dukters ar jų antrųjų pusių, 10,87 % smurtą patyrė iš kitų giminaičių (brolio, anūko ir pan.). Tokius atlikto tyrimo rezultatus galima paaiškinti labai paprastai. Šeimoje tarp sutuoktinių (sugyventinių) neretai kyla konfliktų, sprendžiant aktualius kasdieninius klausimus, pavyzdžiui, dėl vaikų auklėjimo, šeimos išlaidų ir t.t. nepavykus jų išspręsti taikiai, griebiamasi smurto. Moterys, sulaukusios 36 ir daugiau metų, paprastai jau būna sukūrusios šeimas, vaikai šiek tiek užaugę, atsiduriama tarsi užburtame rate „namai-darbas-namai“. Iliuzijos, kad poros gyvenimas - vien laimė, dviejų žmonių asmeninių norų išsipildymas, paprastai jau būna seniai išsisklaidžiusios. Jei dar finansinė šeimos padėtis nėra gera, problemos imamos malšinti alkoholiu, tai smurto proveržiai tampa neišvengiami. Būtent taip galima paaiškinti, kodėl nuo smurto šeimoje dažniau nukentia moterys, sulaukusios 36 ir daugiau amžiaus.

Smurtą prieš vyresnes nei 55 metus moteris neretai įtakoja finansinės problemos – sūnūs, anūkai muša savo motinas ir seneles, siekdami, kad jos atiduotų savo turimas santaupas ir pan. Labai dažnai smurtui prasiveržti pakanka menkučio preteksto. Kaip pavyzdį galėtume pateikti vieną įvykį Alytaus rajone, pasibaigusį senyvos motinos mirtimi. 51 metų Simno gyventoją A.J. užrūstino savo 20-metį sūnų D.J. grįžusi neblaivi. Sūnus, mušdamas ir spardydamas motiną, priekaištavo, jog ši nepagaminusi jam valgyti. Sumušta moteris kentėjo baisius skausmus, tačiau aplinkiniams aiškino neva pakliuvusi į avariją, o kokia mašina partrenkusi, nepastebėjo. Tik broliui prasitarė, jog ją sumušė sūnus. Po paros moteris rasta mirusi. Paaiškėjo, jog sūnus ir anksčiau skriaudė motiną, ne kartą ją buvo suspardęs taip, jog ši negalėdavusi nė pajudėti. A.J. buvo besiruošianti pagalbos kreiptis į policiją, tačiau sūnus pateko į avariją ir gavo stuburo

traumą. Tai gailestingą moterį sulaikė nuo pareiškimo policijai. Grįžęs iš ligoninės, sūnus nešiojo kaklo įtvarą, tačiau gerti ir smurtauti jis nesiliovė.⁷⁵ Ir tai tik vienas iš daugelio atvejų, kuomet senyvi tėvai tampa savo vaikų ar jų gyvenimo partnerių smurto aukomis. Smurtaujama ne vien dėl to, kad atiduotų savo pensiją, santaupas, kad neatliktų namų ruošos darbų. Šalia fizinio smurto dažnai atsiranda ir psichologinis, ypač jei sulaukusi vyresnio amžiaus šeimos moteris nebesugeba savimi pasirūpinti, ją reikia slaugyti. Negalinčios be kitų pagalbos judėti, jos nepajėgia kreiptis į policiją ar kitas institucijas pagalbos, todėl susitaiko su mintimi, kad turės kęsti patyčias ir smurtą arba vildamosi, jog tai buvo paskutinis kartas. Matome, jog smurtas prieš vyresnio amžiaus moteris šeimoje tampa vis didesne problema, kuriai būdingas itin aukštas latentiskumo lygis - smurto prieš jas atvejai dažniausiai paaiškėja tik joms patekus į gydymo įstaigą.

Išanalizavus anketinius duomenis, paaiškėjo, jog Alytuje, kaip ir visoje šalyje, moterys dažniausiai nukenčia nuo dviejų smurto formų – fizinio ir psichologinio. Nuo ekonominio ir seksualinio teigė nukentėjusios vos kelios apklaustos moterys. Daugelis respondentų, atsakydami į klausimą „Kokio pobūdžio smurtą patyrėte?“, žymėjo po kelis atsakymus. Paprašius daugiau nurodyti, kokiais būdais buvo smurtaujama, išryškėjo toks vaizdas:

6 pav. Būdai, kuriais buvo smurtaujama prieš moteris šeimoje (Alytaus mieste)

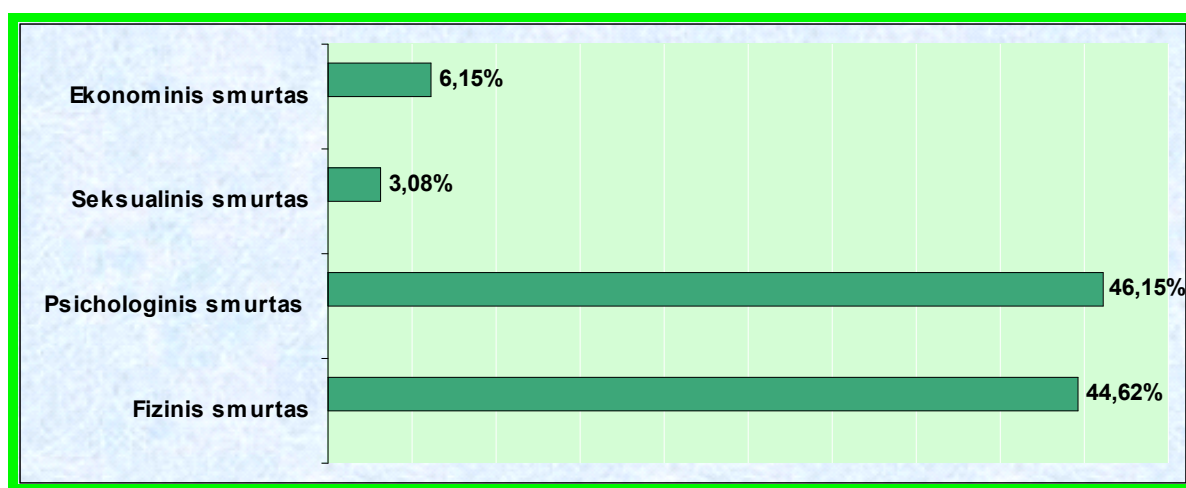

Į piramidės viršuje esantį būdą „Kita“, kuris sudaro 4,61 %, patenka ir moters vertimas santykiuoti, tenkinti lytinę aistrą jai nepriimtinais būdais, taip pat moters fizinis žalojimas (pirštų laužymas). Matome, jog smurto apraiškų puokštė yra pati įvairiausia. Smurtautojas nepasitenkina vien tik paprastu fiziniu mušimu ar grasinimu sužaloti, jis imasi ir kitų veiksmų savo valdžiai

⁷⁵ Kochanskas J. Suspardyta motina gynė sūnų iki paskutinio atodūσιο // Alytaus naujienos, Nr. 187 (11288)

parodyti, neretai žeminančių moterį ne vien žodžiais, bet ir konkliudentiniais veiksmais, tokiais kaip tampymas už plaukų. Taigi atliktas tyrimas tik patvirtina autoriaus anksčiau išsakytą mintį, jog prieš moteris šeimoje naudojamo smurto formos yra persipynusios viena su kita, o atvejai, kada galime išvysti vien fizinio, psichologinio, seksualinio ar ekonominio smurto pavyzdį reti. Žemiau pateiktas 7 pav. atskleidžia, kokia tikimybė Alytuje gyvenančiai moteriai nukentėti nuo vienos ar kitos smurto formos šeimoje.

7 pav. Moterų šeimoje patirto smurto pasiskirstymas pagal formas (Alytaus mieste).

Matome, jog tikimybė nukentėti nuo fizinio ar nuo psichinio smurto yra beveik vienoda, ir visiškai nepriklauso nuo moters amžiaus ar išsilavinimo. Beje, apie apklaustų moterų išsilavinimą – dauguma respondenčių yra įgijusios aukštesnįjį, vidurinį ir specialųjį (profesinį) išsilavinimą (atitinkamai 20,51 %, 26,92 % ir 33,33 %), aukštąjį vos 11,54 %, o pagrindinį ir mažiau nei pagrindinį – 7,7 %. Kalbant apie fizinį ir psichologinį smurtą, moterų išsilavinimas ir amžius neturi jokios įtakos galimybei patirti smurtą, tuo tarpu tarp moterų patirto ekonominio ar seksualinio smurto bei jų išsilavinimo galima išvystyti tam tikras tendencijas. Štai seksualinį smurtą patyrė įgijusios specialųjį (profesinį) išsilavinimą ir sulaukusios 36-55 metų moterys, o ekonominį - įgijusios vidurinį ir specialųjį (profesinį) 18-25 metų, 46-55 metų ir vyresnės nei 55 metai moterys. Tiek seksualinis, tiek ekonominis smurtas buvo lydimas fizinio ir/ar psichologinio smurto. Nesunku paaiškinti ekonominio smurto priežastis: tai moterys arba dar neįgijusios darbo patirties, nes mokosi, studijuoja, arba laikinai jį praradusios, arba auginančios vaikus ir tam tikru gyvenimo etapu esančios visiškai priklausomos nuo vyro ir jo gaunamų pajamų, arba uždirbančios minimalią algą, tad šeimą iš esmės išlaiko vyras. Išsilavinimo lygis šiuo atveju irgi turi įtakos – kuo jis žemesnis, tuo mažiau galimybių moteriai išlaikyti finansinį nepriklausomumą. Tuo tarpu seksualinio smurto apraiškos vyresnių moterų amžiaus grupėje autorių šiek tiek nustebino. Paprastai lytinės prievartos atvejai dažniau pasitaiko moterų iki 35 metų amžiaus grupėje: seksualiai smurtauja tėvai, patėviai, broliai, seserų vyrai (sugyventiniai). Anoniminės anketos duomenys rodo priešingus faktus. Tiesa, seksualinio smurto prieš moteris

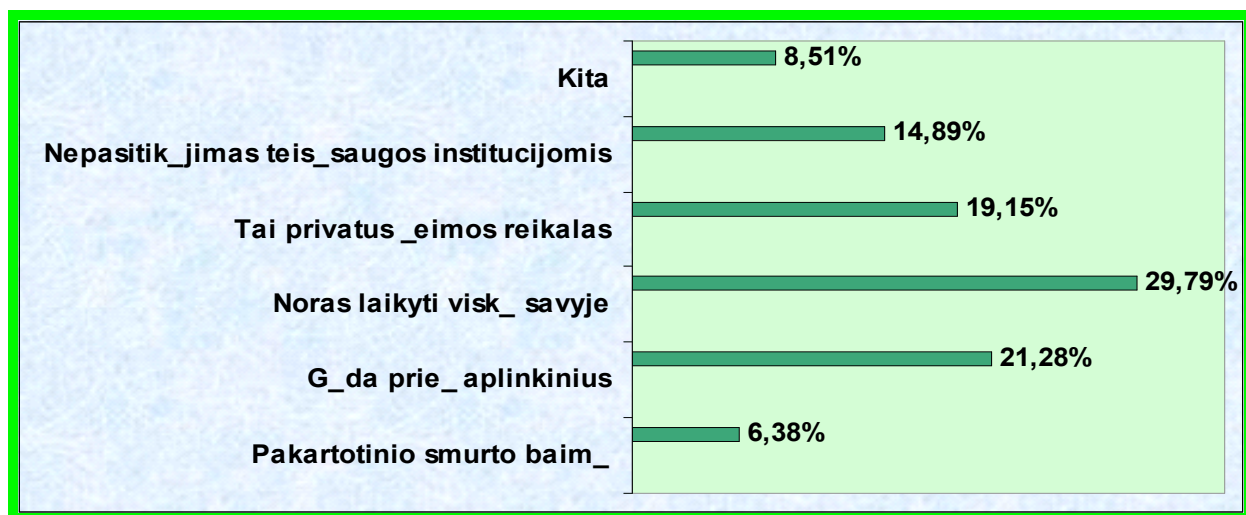
šeimoje atvejų pasitaikė vos keletas, tad daryti apibendrinančias išvadas, autoriaus nuomone, negalima dėl mažo tokių atvejų skaitlingumo.

Kalbant apie moteris su aukštuoju išsilavinimu, du trečdaliai jų smurto šeimoje nepatiria, likęs trečdalis nurodė patyręs išskirtinai psichologinį smurtą (26-35 metų amžiaus grupė – 66,67 %, 46-55 metų – 33,33 %). Šio darbo autorių nustebino tai, kad nei viena moterų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą ir šeimoje patyrusių smurtą, nesikreipė pagalbos, motyvuodamos tuo, jog tai privatus šeimos reikalas, „vis tiek niekas nepadės“. Ir tik viena respondentė (amžiaus grupė nuo 26 iki 35 metų) nurodė, jog su vyru aiškinosi tarpusavyje, kad daugiau toks incidentas jų šeimoje nepasikartotų.

Apskritai moterys kol kas nelinkusios ieškoti pagalbos. Alytuje atliktas tyrimas rodo, jog tik 39,13 % smurtą šeimoje patyrusių alytiškių ryžosi kreiptis pagalbos. Pirmą kartą patyrusi smurtą, pagalbos kreipėsi tik kas šešta moteris, po antro smurto atvejo – kas vienuolikta, o didžioji dalis (61,11 %) besikreipusių pagalbos moterų tam ryžosi tik smurtui pradėjus kartotis dažniau. Lyginant su skaičiumi moterų, kurios apskritai niekur neieškojo pagalbos, gauname kol kas nedžiuginančius rezultatus, bylojančius apie itin aukštą smurto šeimoje latentškumo lygį.

Nors ir nesikreipia pagalbos į teisėsaugos institucijas, moterys priešinasi smurtautojui: ginasi pačios (41,18 %), mėgina ašaromis paveikti smurtautoją (43,14%), bando pasislėpti (15,69 %), šaukiasi kaimynų pagalbos (11,76 %) ar kuriam laikui išeina iš namų (7,84 %). Natūraliai kyla klausimas, dėl kokių priežasčių stabdyti smurtui šeimoje neieškoma pagalbos iš šalies. Moterų atsakymai pasiskirstė labai įvairiai (žr. 8 pav.).

8 pav. Priežastys, kodėl moterys, patyrusios smurtą šeimoje, nesikreipia pagalbos (Alytaus mieste).

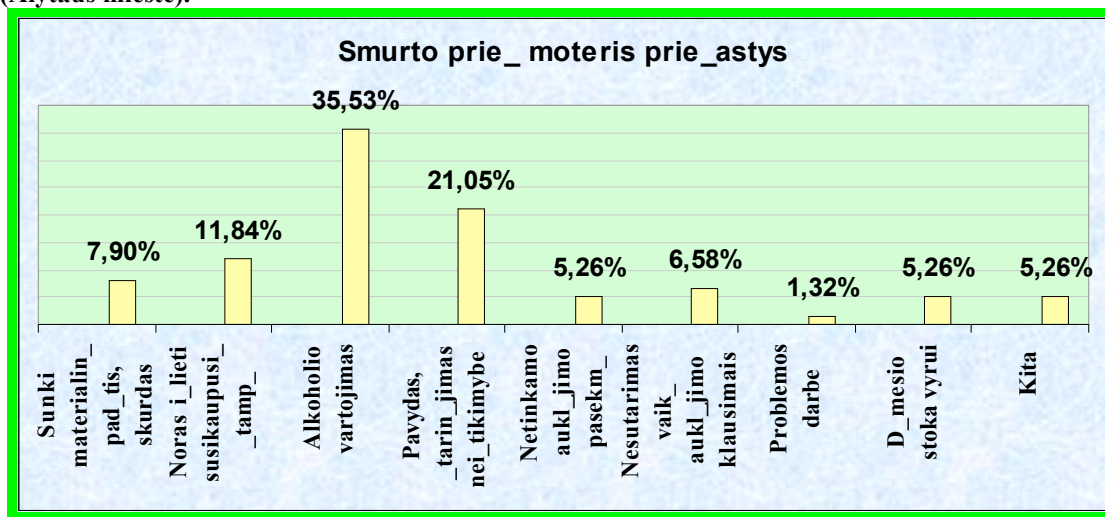
Dažniausiai moterys patirto smurto šeimoje atvejus nutyli, manydamos, jog „vis tiek niekas nepadės“, mėgina aiškintis su vyru tarpusavyje, problemą bando spręsti savomis jėgomis. Vedamos gėdos jausmo ar nepasitikėdamos teisėsaugos institucijomis, jos linkusios traktuoti smurtą kaip privatų šeimos reikalą (tyrimo autoriui itin įstrigo vienos apklaustosios kategoriška

pozicija šiuo klausimu: „blogas paukštis, kuris savo lizdą teršia“). Nei viena respondentė nepripažino, jog nežino, kur prireikus galėtų kreipti pagalbos. Remdamiesi atlikto tyrimo duomenimis, galime teigti, jog moterys yra labai pakančios prieš jas vartojamo smurto atžvilgiu ir tokius atvejus „dėl šventos ramybės“ linkusius nutylėti. Bet čia susiduriama su kita medalio puse. Kadangi didžioji dalis smurto atvejų nutinka namuose (remiantis tyrimo, atlikto Alytuje, duomenimis, namuose įvyksta 70,0 % visų smurto šeimoje atvejų, svečiuose ar viešojo vietoje tokių atvejų pasitaiko vos po 14,0 %), nusikaltimas lieka neužregistruotas, visuomenė tarsi užliūliuojama, jog nieko baisaus neįvyko, galų gale smurtautojas lieka nenubaustas ir smurtauja toliau.

Taigi nežengus ryžtingų žingsnių neverta tikėtis, kad smurtas šeimoje nebepasikartos. Sutuoktiniai (sugyventiniai) dažniausiai nepastebi, kaip konflikciniai tarpusavio santykiai perauga į smurtinius. „Tyrimų duomenimis, Lietuvoje trys ketvirtadaliai grasinimų panaudoti smurtą, baigiasi smurto panaudojimu. Todėl reikia įsisąmoninti, kad smurtas - tai smurtautojo, o ne aukos problema. Moterys linkę tai užglaistyti kaip vyro charakterio bruožus, nesugebėjimą valdytis, bet tai tik akivaizdus savęs apgaudinėjimas.“⁷⁶

Norėdamas išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių, pačių moterų supratimu, prieš jas smurtaujama, šio darbo autorius to pasiteiravo alytiškių. Jų atsakymai atsispindi 9-ame pav.

9 pav. Smurto prieš moteris šeimoje priežasčių pasiskirstymas pagal jų paplitimą ir dažnumą (Alytaus mieste).

Matome, jog iš visų priežasčių labiausiai išryškėja dvi: alkoholio vartojimas bei pavydas, įtarinėjimas neištikimybėje. Šias smurto priežastis paminėjo atitinkamai kas antra ir kas trečia apklaustoji. Lyginant su jomis, sunki šeimos materialinė padėtis pasirodo nesanti toks jau stiprus smurtą stimuliuojantis veiksnys, kaip buvo galima manyti iki tyrimo pradžios. Tarp „kitų“ priežasčių paminėta, jog smurtą šeimoje įtakojo ir persikraustymo iš kaimo į miestą sukelti bendravimo sunkumai, vyro nuotaikų svyravimai ir pan. Autoriaus nuomone, tyrimo,

⁷⁶ Praktiniai patarimai smurtą patyrusioms moterims. Moterų informacijos centras, Vilnius, 1999, P. 8.

atlikto Alytuje, duomenys tik patvirtina, jog smurtas šeimoje ir visuomenėje išplitusi alkoholio vartojimo kultūra yra glaudžiai susijusios tarpusavyje problemos. Pavykus pažaboti antrąją, didelę tikimybę, jog sumažės ir smurto šeimoje atvejų.

Minėjome, kad moterys yra labai pakančios šeimoje patiriamam smurtu. Vis dėlto jos patiria didelį dvasinį diskomfortą. Todėl pasiteiravome, kas nuo smurto nukentėjusiai moteriai padeda atgauti dvasinę ramybę. 30,95 % tyrimo Alytuje dalyvių nurodė, jog išeitį mato tik skrybose (ne tik sutuoktinių, bet ir tėvų), 23,81 % moterų palengvėja ramiai pasikalbėjus, 21,43 % apklaustųjų nuomone, padėtis pasitaisyti, jei vyras liautųsi gerti, pagerėjusi finansinė padėtis padėtų 7,14 % moterų, tiek pat apklaustųjų nurodė, jog didelės įtakos turi ir vaikų palaikymas, vienai respondentei atgauti dvasinę ramybę padėjo tik santuoka bei išsikraustymas iš tėvų namų, kuriuose ji patirdavo smurtą. Likusioji dalis tyrimo dalyvių yra tiek nusivylusios, kad apskritai nemato išeities iš susiklosčiusios padėties.

Atsakydamos į paskutinį anketos klausimą „Kaip, Jūsų nuomone, turėtų būti sprendžiama smurto šeimoje problema?“, respondentės nešykštėjo komentarų: vienos replikavo žodžiu, kitos savo pastabas užrašė. Už esamų teisės aktų griežtinimą bei naujų priėmimą pasisakė 24,54 % visų apklaustųjų, už teisėsaugos institucijų darbo kokybės gerinimą, siekiant stiprinti visuomenės pasitikėjimą jomis pasisakė 15,95 %, už didelio dėmesio išplitusio alkoholizmo visuomenėje prevencijai skyrimą – 20,86 %, už smurto šeimoje aukų pagarbos suaugdymą, nepriklausomumo nuo smurtautojo skatinimą – 11,66 %, už didesnio dėmesio vaikų auklėjimui, pagrįstam pagarba moteriai, bei orientuotam į vertybių ugdymą, kultūringą elgesį pasisakė 26,99 % visų apklaustųjų. Paminėsime ir keletą alytiškių pasiūlymų. Kadangi nemaža dalis smurtautojų yra darbingo amžiaus asmenys, veiksminga priemonė, vienos apklaustosios nuomone, būtų jų elgesio svarstymas darbovietėse – viešumas turėtų tokius asmenis sulaikyti nuo pakartotinio smurto ateityje. Kitos tyrimo dalyvės nuomone, nuošaly neturėtų likti ir medicinos įstaigų darbuotojai - moterys daugiausia savo problemas mėgina spręsti gydytojo kabinete, ne tik pasiguosdamos, bet ir papasakodamos tikrus faktus. Medikai neturėtų būti abejingi moters nelaimei, priešingai, pasistengti padėti, prireikus nukreipti pas psichologą, patarti kreiptis į teisėsaugos institucijas, jei smurto auka abejoja, padrašinti ją. Medikai dėmesį turėtų atkreipti ir į smurtautoją, pavyzdžiui, sveikatos patikrinimo metu šeimos gydytojas galėtų išrašyti tokiam asmeniui siuntimą pas psichologą ar neurologą patikrinti psichinės sveikatos būklės.

Tyrimo autorius liko nustebintas apklaustųjų sąmoningumo lygiu - tik nedidelė dalis visų respondentų smurto šeimoje problemos sprendimą perkeltų vien tik ant teisėsaugos institucijų pečių. Žymiai didesnę poveikį, alytiškių nuomone, turėtų bendros visuomenės pastangos kovoti su šiuo neigiamu reiškiniu, pradedant visų pirma kiekvienam nuo savęs: nuo atsakingesnio vaikų auklėjimo, nuo pagarbos savo žmonai, gyvenimo draugei, mamai, dukrai ir

pan. ugdymo, nuo pastangų kovoti su alkoholizmu. Kuo daugiau mūsų susiduria su besaikio alkoholio vartojimo pasekmėmis, tuo giliau suvokiama, kokią žalą jis atneša ne tik kiekvienam asmeniškai, bet ir visai visuomenei apskritai.

Remdamiesi atlikto tyrimo Alytuje duomenimis, manome, jog situacija pamažu keičiasi į gerąją pusę – pirmas žingsnis sprendžiant tiek alkoholizmo, tiek smurto šeimoje problemas jau yra žengtas, t.y. pripažįstama, kad alkoholis – viena svarbesnių smurto šeimoje priežasčių. Darbo autorių džiugina ir apklaustųjų požiūris, jog smurtas – tai ne jų pačių ir ne jų vaikų problema, o vyro. Būtent išsaugota aukų savigarba, nepamintas jų žmogiškasis orumas yra labai svarbus veiksnys, kovojant su smurtu šeimoje.

Apibendrinant galima teigti, kad smurtas prieš moteris šeimoje yra gana dažnas reiškinys. Jam neturi įtakos nei užimamos šeimos narių pareigos, nei įgytas išsilavinimas, nei materialinė padėtis. Deja, į teisėsaugos institucijas kreipiasi tik nedidelė smurto šeimoje aukų. Smurtas yra susijęs su daugelio vyrų jaučiamu poreikiu kontroliuoti. Bandydamas leistinas ribas, taikydamas įvairias taktikas, vyras izoliuoja moterį nuo tų, iš kurių ji galėtų susilaukti pagalbos. Problemos ratas tarsi užsidaro – smurtautojui atleidžiama, jis lieka nenubaustas, todėl neretai smurtauja toliau.

Siekiant sumažinti smurto šeimoje mastą, pirmiausia reikia keisti pačių moterų požiūrį į jas nuskriaudusius asmenis. Patyrusios smurtą, moterys neturėtų kaltinti savęs, demonstruoti nuolankumą, stengtis įtikti vyrui, nes tai padeda jam pasijusti padėties „šeimininku“, turinčiu teisę „bausti“. Smurtautojo elgesys neturi būti toleruojamas. Antra, visuomenės nariai privalo suvokti, jog smurtas šeimoje nėra vien privatus šeimos reikalas, prieš kurį galima užmerkti akis ir įsivaizduoti, jog nieko nevyksta. Kitaip tariant, būtina įsisamontinti, jog smurtas prieš moterį nėra vien šeimos rūpestis. Tai visos visuomenės problema, kurios šaknys glūdi daugybėje priežasčių, o pasekmės, tiesioginės ar netiesioginės, jaučia ne tik mažytė ląstelė – šeima -, bet ir valstybė.

2. 3. Smurtas prieš vyrus

Moterys ir vaikai – asmenys, priklausantys didžiausios rizikos tapti smurto šeimoje aukomis grupei. Tačiau turime pažvelgti į dar vieną asmenų grupę, kuriai dažniausiai lipdoma smurtautojo etiketė, bet ir ji kartais atsiduria priešingoje barikadų pusėje. Smurto prieš vyrus problema taip pat egzistuoja. Tiesa, moterų smurtas mažiau paplitęs ir dažniausiai skiriasi nuo vyrų smurto. Tą, mūsų nuomone, sąlygoja moters prigimtis – ji fiziškai silpnesnė už vyrą. Be to, praktika rodo, jog moterys neretai smurtą pavartoja savigynos tikslais, t.y. moterų smurtą prieš vyrus iššaukia vyrų smurtavimas prieš moteris arba vaikus. Paminėsime vieną tai patvirtinantį pavyzdį: 31m. E.V. pati paskambino į policiją ir pranešė peiliu sužalojusi savo sutuoktinį, kuris ją mušė, smaugė, vaikėsi su kirviu rankose, gindamasi moteris smogusi peiliu. Atvykę pareigūnai vyrą rado nebegyvą.⁷⁷

Žinoma, pasitaiko atvejų, kai pačios moterys inicijuoja vyrų prievartą. „Jaučiuosi bjaurėje, kuris muša žmoną ir savo vaikus. Tačiau situacijų būna pačių įvairiausių. Dažniausiai girdime tik vieną pusę. Gal žmogus taip išauklėtas, kad jis nesugeba elgtis kitaip. Niekada negali žinoti, kaip elgėsi žmona. Pasitaiko atvejų, kad moteris specialiai stengiasi eiti toliau ir toliau, kol vyras sureaguoja, o moteris gali pasakyti: „Juk sakiau, kad jis psichopatas“, - tai ištrauka iš vieno dano, norinčio išmukti gyventi kitaip, išpažinties“.⁷⁸ Minesotos prievartos šeimoje intervencijos projekto” dalyviai vyrai tai pat pripažino, jog jie apsidžiaugė, kada jų partnerė jiems pirma sudavė, nes tai suteikė jiems leidimą mušti moterį ir jaustis teisiems, nes juk ji pradėjo.⁷⁹

Jeigu pažvelgtume į Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenis apie asmenis, nukentėjusius nuo sutuoktinių (sugyventinių), pamatytume, jog Lietuva – ne išimtis, pas mus taip pat užregistruota atvejų, kai smurto auka tapo vyras. Tačiau palyginus su nukentėjusių moterų skaičiumi prieš vyrus smurtaujama gerokai rečiau.⁸⁰ Tai atspindi ir žemiau pateikta lyginamoji lentelė už 2005-2007 m.:

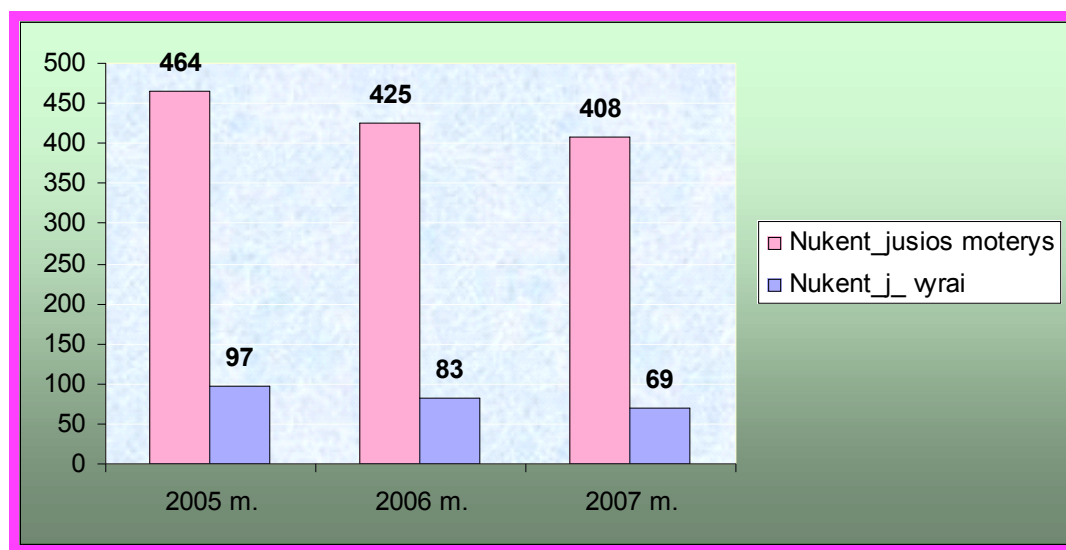
⁷⁷ Vitkus R. Peilis moterų rankose tapo mirtinu ginklu // Lietuvos rytas, 2008, Nr. 261 (5426)

⁷⁸ Saukienė I. Smurtas prieš moteris vyrų akimis, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=15011698>, prisijungimo laikas: 2008-11-04

⁷⁹ Chomentauskienė R. Moterys, kurios reikalauja sekso // Psichologija Tau, 2005.

⁸⁰ Plačiau žr. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2218>

10 pav. Asmenų, nukentėjusių nuo sutuoktinio, -ės (sugyventinio, -ės), pasiskirstymas pagal lytį 2005-2007 m.

Nėra nurodoma, kokio pobūdžio smurtą patyrė vyrai ir moterys, tačiau manome, jog didžiąją dalį prieš vyrus pavartoto smurto užima būtent psichologinis smurtas. Ypač dažni psichologinio smurto atvejai šeimose, kuriose moteris kilusi iš turtingos ar pasiturinčios šeimos, o vyras atvirkščiai, taip pat šeimose, kuriose vyrai dirba paprastais darbininkais, o moterys sėkmingai kopina karjeros laiptais, užima aukštus postus, yra žinomos ir gerbiamos visuomenėje. Neretai tokios moterys tyčiojasi iš savo vyrų (sugyventinių), kad jie nieko verti, kad jeigu ne moters pinigai, jie nieko neturėtų, prikaišioja jų skurdžią vaikystę, prastai mokamą darbą ir t.t. Tokiose šeimose gyvenantiems vyrams pamažu išsivysto nepilnavertiškumo kompleksas, kuris gali paskatinti atgalinę – pažymėtą agresiją – reakciją.

Psichologinį, emocinį smurtą patiria ir daugelis vyresnio amžiaus vyrų, kurie dėl amžiaus ar tam tikrų ligų tampa impotentais. Smurtas prieš pagyvenusius, senus vyrus, kurio iniciatoriai dažniausiai būna anūakai, vaikai ir kiti artimi asmenys, praktiškai nesiskiria nuo smurto prieš senas moteris.

Kita prieš vyrus neretai naudojama smurto forma yra susijusi su seksualiniais poros santykiais. Nors visuomenėje tebevyksta diskusijos, ar moteris gali išprievartauti vyrą, teisiniame lygmenyje jau nusistovėjusi praktika, kad seksualinio smurto subjektu gali būti abiejų lyčių atstovai: tiek moterys, tiek vyrai.

“Dar 1992 m. C. Struckman-Johnson ir D. Struckman-Johnson straipsnyje pateikiami tokie duomenys: apie 18 % moterų ir 22 % vyrų įsitikinę, kad išprievartauti vyro neįmanoma, nepriklausomai nuo nusikaltėlio lyties. Kai kurie straipsnyje pristatomo tyrimo dalyviai buvo įsitikinę, jog moterų prievartaujami vyrai nepatiria seksualinės traumos (taip manė 35 % vyrų ir 22 % moterų). Moterų vertimas mylėtis ar fizinė jėga, laikoma įžanga į seksualinį aktą, o ne

agresyvumu”.⁸¹ Šis ir kiti tyrimai patvirtina visuomenėje tvirtai įsišaknijusią nuostatą, jog moterims labiau leidžiama peržengti partnerio nubrėžtas tarpusavio santykių ribas.

C. Shea, 1998 m. tyrusios koledžo studentės, manymu, prievartauti linkusios moterys:

- 1) laiko tradicinius moterų vaidmenis varžančiais;
- 2) mano, kad kartais prievarta siekti sekso yra leistina;
- 3) pripažįsta, kad normalu, kai moteris turi seksualinių fantazijų ir troškimų ir juos įgyvendina;
- 4) pripažįsta jėgos naudojimą seksualiai santykiaujant.

“C. Struckman-Johnson duomenimis, 16 % tyrimo dalyvių vyrų prisipažino, kad buvo partnerės įtraukti į nenorimus lytinius santykius, bet tik 2 % tiriamųjų moterų pareiškė, kad vertė vyrus seksualiai santykiauti. Apklausa vėliau buvo pakartota. 52 % vyrų pareiškė, kad moterys juos vertė mylėtis, pasinaudodamos psichologiniais metodais (pavyzdžiui, provokuojamas atsigulimas į lovą, kaltės jausmo sukėlimas, šantažas). 25 % vyrų pareiškė patyrę ir psichologinę, ir fizinę prievartą. Tyrimo autorių nuomone, toks elgesys laikytinas seksualine eksploatacija, pradedant žodiniu spaudimu ir baigiant fizinės jėgos naudojimu”.⁸²

Moterų seksualinio elgesio pokyčius galima laikyti atsaku į prievartą, kurią jos nuolat patirdavo, bei socialinę nelygybę. Vis dažniau tikimasi, kad seksualiniai santykiaudamos moterys imsis aktyvaus vaidmens. “7 % amerikiečių moterų nurodo, kad yra naudojusios fizinę jėgą, kad įtrauktų partnerį į seksualinį aktą. 40 % teigia naudojusios žodinę prievartą, 50 % moterų prisipažįsta buvusios seksualinio akto iniciatorės, kai vyras buvo apsvaigęs nuo alkoholio ar narkotikų. Turint omenyje šiuos skaičius, galima daryti išvadą, kad moterų seksualinis agresyvumas tapo tipišku, vadinasi, normaliu reiškiniu”.⁸³

Nors lyčių seksualinis elgesys panašėja, moterys perima vyrų elgesio stereotipus, bet vertimas lytiškai santykiauti bet kuriuo atveju nėra priimtinas. Drąsa ir sveika iniciatyva, mūsų nuomone, neturėtų būti painiojama su agresija.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad smurto šeimoje aukomis tampa ne tik moterys ir vaikai, bet kartais ir vyrai. Vyrai dažniausia patiria fizinį smurtą, susijusį su moters seksualinių poreikių tenkinimu, ir psichologinį smurtą, susijusį su vyro finansine ar visuomenine padėtimi, sveikatos būkle.

Toliau darbe panagrinėsime teises bei prevencijos priemones, kuriomis mėginama pažaboti smurto šeimoje problemą.

⁸¹ Chomentauskienė R. Moterys, kurios reikalauja sekso // Psichologija Tau, 2005.

⁸² Ten pat.

⁸³ Ten pat.

3. SMURTO ŠEIMOJE TEISINIS REGLAMENTAVIMAS IR PREVENCIJA

Kalbant apie smurtą apskritai, akivaizdu, kad bet koks jo panaudojimas sprendžiant bendravimo tarp žmonių problemas yra skaudi ir gili visuomenės žaizda, su kuria reikia nuosekliai kovoti. Smurtas bet kurioje aplinkoje vertinamas kaip itin neigiamas reiškinys, tačiau smurto šeimoje atveju valstybė kol kas stokoja teisinių instrumentų, padėsiančių kovoti su privačioje aplinkoje smurtaujančiu asmeniu.

Šio darbo autorius, nagrinėdamas smurto šeimoje kriminologinės charakteristikos temą, visą laiką stengėsi pabrėžti, jog šeima – svarbiausia, ką turi vaikas. Šeimos socialinis vaidmuo ir įtaka nenuginčijama – joje formuojasi vaiko dvasiniai kriterijai, realybės reiškiniai ir savo poelgių vertinimas. „Moksliniais tyrimais pagrįsta, jog šeima yra pagrindinis faktorius, nulemiantis vaiko socializaciją. G. Valickas pabrėžia, kad nuo pirmųjų kūdikio gyvenimo akimirkų prasideda jo socializacijos procesas, kurį galima apibūdinti kaip egzistuojančių elgesio normų ir vertybių sistemų, socialinės patirties perėmimą bei atgaminimą asmenybės veiklos ir bendravimo metu“.⁸⁴ Dėl savo svarbos šeima kaip vertybė yra ginama įstatymų. Taip siekiama apsaugoti socialinės patirties iš vienos kartos į kitą perdavimo procesą, išsaugoti ir vystyti šeimą kaip vieną iš svarbiausių institutų, saugojančių šiuos procesus, saugoti normalų, visuomenės ir valstybės požiūriu, vaiko asmenybės formavimosi procesą. Deja, neretai susiduriame su įvairiais šeimos kaip vertybės pažeidimais, pirmiausia, smurtu šeimoje. Nors daugelis sutinka, jog smurtas šeimoje yra didelė problema, įstatymų leidėjai neskuba jo kriminalizuoti. Todėl šioje darbo dalyje plačiau paanalizuosime teisinio reglamentavimo problemas.

Kalbant apie smurto šeimoje prevenciją, reikėtų išskirti dvi veikimo kryptis:

- kaip sustabdyti smurtą, kuris vyksta;
- kaip išvengti smurto, kuris gali įvykti.

Mūsų nuomone, prevencijos metodai turėtų remtis bendro pobūdžio priemonėmis, tokiomis kaip įstatymai, stiprinantys lyčių lygybę, draudžiantys fizinės bausmės, lygių galimybių bei žmogaus teisių užtikrinimas, žiniasklaidos stereotipų šalinimas, socialinės politikos tobulinimas ir pan. Prevencijos metodai pirmiausia turi apsaugoti jau nukentėjusius bei rizikos zonoje esančius vaikus ir moteris. Prevencijos strategija turi veikti visais įmanomais lygiais ir įtraukti visus, kas tik yra susiję su šia problema. Bet kokia rimta prevencinė strategija turi orientuotis į ilgai truksiančią asmens ir visuomenės kaitą. Tačiau ji neįmanoma be trumpalaikių

⁸⁴ Grinevičiūtė K. Vaikas ir šeima kaip baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės // Jurisprudencija, 2007 Nr. 8(98), P. 86

priemonių, t.y. greitos ir neatidėliotinos pagalbos bei paramos nukentėjusiesiems. Bendroji antismurtinė strategija neįmanoma tiek be reagavimo, tiek be prevencijos priemonių.

Šeima, motinystė, tėvystė, vaikystė yra saugojama aukščiausiu – valstybės lygiu. Konstitucija numato išskirtinę nepilnamečių vaikų apsaugą (39 str. 3 d.).⁸⁵ Kai šeima nebeatlieka savo funkcijų, pažeidžia ir neužtikrina vaiko teisių, ima veikti žemesnės galios teisės aktai (baudžiamieji, civiliniai įstatymai, administracinės teisės aktai ir pan.), iškyla būtinybė taikyti įvairias prevencines priemones ar taikyti rehabilitacines programas. Taigi kovoje su smurtu šeimoje svarbią rolę vaidina teisinis šio visuomenėje itin išplitusio reiškinių reglamentavimas bei įvairios prevencijos programos.

Daugelyje šalių pastaruoju metu smurtas šeimoje, kitaip dar vadinamas buitiniu smurtu, vertinamas kaip teisinė problema. Tuo tarpu praeityje dažniausiai buvo elgiamasi taip, tartum ši problema išvis neegzistuoję. Priemonių ieškota nenoromis, siekiant jokių būdu nepažeisti šeimos privatumo. Jei vis dėlto reikėdavo įsikišti, tai tokie atvejai buvo laikomi šeimos teisės objektu.

“Gilėjant pasaulio ir atskirų šalių visuomenės suvokimui, kad buitinio smurto pasekmės būna labai rimtos, keitėsi požiūris dėl galimybių panaudoti įstatymines priemones. Tose šalyse, kur prievarta namuose traktuojama kaip pavojingas visuomenei reiškinys, siekimas rasti įstatyminius sprendimus ypač išaugo. Kai kur taikomi jau esantys įstatymai, ir buitinis smurtas vertinamas kaip nusikalstama veika. Pavyzdžiui, buvo išplėsta juridinė išžaginimo samprata, kuri apėmė ir seksualinę sutuoktinių prievartą. Viena tokių šalių – Kanada, kur 1983 m. priimamas įstatymas, kuris seksualinį tiek vyro, tiek žmonos smurtą laiko nusikaltimu. Iki įstatymo priėmimo vyras už žmonos išžaginimą negalėjo būti kaltinamas. Sutuoktinio išžaginimas tapo nusikaltimu po pataisos Kanados baudžiamajame kodekse”.⁸⁶ Deja, daugelyje šalių seksualinis smurtas prieš žmoną nėra laikomas baudžiamosios teisės objektu. „Pasitaiko ir kraštutinių atvejų, kai dėl smurto šeimoje kaltomis laikomos pačios moterys, kurios, esą provokuoja, toleruoja ir netgi trokšta savo vyrų prievartos“.⁸⁷

Siekiant efektyviau kovoti su smurtu prieš moteris šeimoje Švedijos Baudžiamajame kodekse 1998 m. buvo apibrėžta speciali veika - šiurkštus moters neliečiamybės, vientisumo pažeidimas. Tokia veika laikomi pakartotiniai smurtautojo baudžiamieji veiksmai – moters, su kuria kaltininkas yra ar buvo susijęs artimais ryšiais (santuoka ar bendras gyvenimas formaliai nesusituokus), užpuolimas, neteisėtas grasinimas ar psichologinis terorizavimas, seksualinis ar kitoks priekabiavimas, seksualinis išnaudojimas ar kt.). JAV analitikai, nagrinėjantys smurto šeimoje situaciją bei teisinį smurtinių nusikaltimų reglamentavimą, pabrėžia, kad vienintelė efektyvi smurto šeimoje stabdymo priemonė – kaltininko atsakomybės nagrinėjimas teisme ir

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014

⁸⁶ Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibendrinimas. Jungtinės Tautos. Niujorkas, 1993, P. 6.

⁸⁷ Gustaitienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2005/1, P. 116

teismo priimti sprendimai. Tik teisminė sistema gali priversti smurtautoją atsakyti už savo elgesį, padėti jam suvokti savo agresyvaus elgesio priežastis ir pasekmes, priversti smurtautoją moraliai, psichologiškai ir intelektualiai keistis bei atlyginti aukai padarytą žalą.⁸⁸

Tačiau nereikia pamiršti, kad yra ir visada bus manančių, jog baudžiamoji teisė nėra tinkamas atsakas į smurtą šeimoje. Šiai minčiai pritariantys linkę pasikliauti taikymo ir tarpininkavimo būdais, todėl remia tuos socialinės terapijos metodus, kuriais galima išvengti teisinės prievartos: areštų, kaltinamųjų ir baudžiamųjų procesų. Šio požiūrio gynėjai teigia, esą baudžiamąją teisę galima panaudoti tik kaip kraštutinę priemonę išskirtiniais atvejais.

Kiti laikosi požiūrio, kad įstatymai turi ginti, apsaugoti namų smurto aukas. Apsaugos taktika sukuria galimybę apsiginti nuo smurto arba efektyviai panaudoti įstatymus smurto atveju. Kriminalizacijos šalininkai mano, kad smurtavimas visais atvejais yra nusikalstama veika. Smurtas šeimoje nėra normalu. Besilaikantys šio požiūrio yra linkę galvoti, kad smurtą namuose reikia traktuoti kaip bet kurią kitą smurtinę veiką, tuo labiau kad yra pakankamai aiškos šio smurto socialinės pasekmės ir kad jis pakerta tikėjimą šeimos vertybėmis.

Esama labai rimtų argumentų prieš smurto šeimoje kriminalizavimą. Pavyzdžiui:

- a) baudžiamoji teisė remiasi baudimu, o ne reabilitavimu;
- b) daugelio šalių baudžiamoji teisė yra daugiau visuomenės praeities produktas, todėl ji nebus pakankamai veiksminga būsimos visuomenės elgsenai;
- c) daugelyje šalių nukentėjusiųjų interesai baudžiamojo proceso metu dažnai ignoruojami;
- d) baudžiamoji (prievartinė) teisėsauga nepajėgia užtikrinti pagalbos, kurios metu būtų mokoma kitokio elgesio, programos realizavimo;
- e) buitinio smurto laikymas nusikaltimu gali padaryti daug žalos nukentėjusiajai, ypač tradicinėse visuomenėse arba nacionalinių mažumų bendruomenėse, kuriose tokiais atvejais labiau linkstama taikyti ir tarpininkauti, todėl nukentėjusioji gali būti izoliuota tiek giminės, tiek bendruomenės atžvilgiu, o kai kada vyro šeima gali imtis net keršto;
- f) kai kurie tyrimai rodo, kad tarpininkavimas gali būti labai efektyvus siekiant išvengti recidyvizmo namų aplinkoje.

Kita vertus, esama nuomonės, kad geriausias būdas sustabdyti smurto plitimą šeimose yra jo prilyginimas baudžiamajai veikai:

⁸⁸Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas XP-2382(2), http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=, prisijungimo laikas: 2008-10-01

a) areštai, kaltinimai, teismai ir bausmės gali aiškiausiai parodyti, kad visuomenė smerkia smurtą šeimose, o nusikaltėlis yra asmeniškai atsakingas;

b) baudžiamasis procesas tik patvirtina, kad nusikaltimai šeimose yra tokie pat, kaip ir nusikaltimai gatvėse, kuriuose dalyvauja nepažįstami žmonės;

c) baudžiamasis procesas pripažįsta, kad nukentėjusią pusę globoja valstybė, o šios pusės poreikiai yra prioritetiniai, palyginus su būtinybe išsaugoti santuoką ar šeimą;

d) įstatymas turi svarbią simbolinę ir auklėjamąją reikšmę, nes, pirma, jis keičia ir formuoja papročius, antra, įvardindamas smurtą šeimoje kaip nusikaltimą, keičia tradicinį požiūrį į jį kaip į nereikšmingą ar nežymų įvykį, trečia, plečia supratimą, kad smurtas namuose yra netoleruotinas;

e) baudžiamasis procesas gali įbauginti smurto šalininkus, o kai kurie tyrinėjimai leidžia manyti, kad, pirma, tokie procesai ne tik stabdo smurto apraiškas, bet ir įtakoja jų mažėjimą, antra, areštai ir panašios bauginančios procedūros gali sumažinti smurto recidyvus, trečia, baudžiamasis procesas veiksmingai įtakoja buitinio smurto kontrolę;

f) tarpininkavimo metodai nėra pakankamai efektyvūs, nes, pirma, nuvertina smurto pasekmes, antra, siekia atkurti santuoką ir šeimos ryšius, trečia, suvienodina smurtininko ir nukentėjusiosios atsakomybę;

g) globojimo taktika neleidžia pasmerkti smurto, nepalaiko visuotinės nuostatos dėl buitinio smurto netoleravimo, galų gale toks požiūris neleidžia pašalinti smurto priežasčių”.⁸⁹

Lietuvos Respublikos teisės aktuose numatytos sankcijos už įvairias smurto rūšis. Už smurtą, kurį žmogus patiria įvairiose visuomeninio gyvenimo sferose, baudžiama pagal Baudžiamojo kodekso atitinkamus straipsnius: už nužudymą, sveikatos sutrikdymą, išžaginimą, seksualinį prievartavimą, kitas fizinio smurto rūšis. Smurtas visuomenėje - tai fizinė, psichologinė, seksualinė prievarta kurią nukentėjusysis patiria ne šeimoje, bet viešajame gyvenime. Tačiau nėra specialiųjų normų, numatančių atsakomybę tik už smurtą šeimoje, kurio aukomis dažniausiai yra moterys ir vaikai. Taigi būtini nauji teisiniai sprendimai, kurie sumažintų akivaizdų atotrūkį tarp įstatymų turinio bei teisinės praktikos.

Autorius pačioje darbo pradžioje paminėjo, kad šiuo metu Lietuvoje galiojantys įstatymai nesuteikia prokurorams teisės pradėti ikiteisminio tyrimo dėl smurto šeimoje, jei nukentėjusi moteris nesikreipia privataus kaltinimo tvarka. Atsižvelgdama į užsienio šalių patirtį, šią įstatymų spragą mėgina pašalinti speciali darbo grupė, kuri parengė Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau LR BPK) pataisas, numatančias įtvirtinti prokuroro pareigą pradėti ikiteisminį tyrimą, kai smurto auka negali tinkamai apginti savo interesų dėl jai taikomos psichinės prievartos ar kitų svarbių priežasčių.

⁸⁹ Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibendrinimas. Jungtinės Tautos. Niujorkas, 1993, P. 6.

Nors po Europos Tarybos Žmogaus teisių komisaro vizito Lietuvoje 2004 m. pavasarį, kurio ataskaitoje itin akcentuota smurto šeimoje problema ir rekomenduota nedelsiant įteisinti papildomas poveikio priemones smurtautojams - jų izoliavimą nuo nukentėjusios šeimos (tokio pobūdžio nuostatos įtvirtintos ir Jungtinių Tautų, Europos Tarybos dokumentuose, analogiškos teisinės nuostatos įgyvendinamos praktiškai daugelyje Europos Sąjungos valstybių narių) – LR BPK buvo numatyta nauja kardomoji priemonė - įtariamojo įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo⁹⁰, deja, kaip pripažino darbo grupės nariai, praktiškai ši priemonė taikoma retai. „Dėl šios priežasties smurtą patiriančios moterys su vaikais priverstos bėgti nuo smurtautojo iš namų ir ieškoti laikino prieglobsčio. Kai kurios aukos yra pasiryžusios sumokėti, kad gautų prieglobstį, tačiau pigių viešbučių, kuriuose už simbolinį mokestį galėtų apsigyventi tik smurtą patyrusios moterys, Lietuvoje nėra“.⁹¹ Bet kodėl iš namų turi bėgti moteris? Ir dar mokėti pinigų? Juk auka – moteris ir vaikai, tad iš namų turėtų išeiti vyrai. Tokios idėjos vedini, darbo grupės nariai pasiūlė ir dar vieną pataisą - apriboti įtariamojo nuosavybės teises į nekilnojamąjį turtą, kai jis baudžiamojo proceso metu įpareigojamas palikti savo būstą ir gyventi skyrium nuo nukentėjusio asmens. Šios pataisos autorių nuomone, tokiu būdu smurtautojas neturės galimybės parduoti ar išnuomoti būsto, kuriame laikinai gyventi paliekamas nukentėjusysis.⁹²

Be dar tik ruošiamų priimti LR BPK pataisų, nemažai priimta kitų teisės aktų pataisų. Pavyzdžiui, 2008 m. balandį išplėstas nemokamos teisinės pagalbos prieinamumas. 2008 m. birželio 12 d. įstatymu Nr. X-1597 priimtos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pataisos, kuriomis įteisintos naujos baudžiamojo poveikio priemonės: draudimas prisiartinti prie nukentėjusios asmens, įpareigojimas smurtautojui dalyvauti smurtinių elgesį keičiančiose programose.⁹³ „Darbo grupės vadovo, Teisingumo ministerijos Baudžiamosios justicijos departamento direktoriaus Raimundo Jurkos teigimu, parengtos pataisos padės kovoti su smurtu šeimose. „Labai svarbi nukentėjusios moters pozicija – ar ji nori ištrūkti iš smurto rato, ar ji pasiryžusi dėl to pradėti pakankamai sudėtingas teisines procedūras. Būtent nuo jos sprendimo labiausiai priklauso problemos sprendimo sėkmė“ – teigia R. Jurka“.⁹⁴ Kol kas smurto aukoms ryžto pritrūksta – kaip minėjome antrą šio darbo dalyje, praėjusiais metais dėl smurto prieš moteris pradėta mažiau nei tūkstantis ikiteisminių tyrimų, nors pranešimų gauta dešimt kartų daugiau.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 120, 121, 126 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 132¹ straipsniu įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 171-6307

⁹¹ Smurtautojams namuose neliks vietos, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/56/26/>, prisijungimo laikas: 2008-09-22

⁹² Ten pat.

⁹³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42, 67, 129, 135, 138 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 71¹, 72² straipsniais įstatymas // Valstybės žinios, 2008, Nr. 73-2796

⁹⁴ Smurtautojams namuose neliks vietos, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/56/26/>, prisijungimo laikas: 2008-09-22

Nereikia pamiršti ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1330 patvirtintos Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2009 m. plano. Tačiau nei viename jau mūsų paminėtų ir nepaminėtų teisės aktų nerasime smurto šeimoje apibrėžimo. Šią spragą mėginama spręsti priimant Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepciją, kurios tikslas – apibrėžti numatomo parengti Apsaugos nuo smurto šeimoje įstatymo bei su juo susijusių teisės aktų projektų pagrindinius teisinio reguliavimo principus, sąvokas bei nuostatas, kuriais būtų remiamasi rengiant teisės aktų projektus.⁹⁵ Darbo grupės, vadovaujamos M. A. Pavilionienės, parengtame Koncepcijos projekte ne tik pateikiama smurto šeimoje samprata, apibrėžiamos smurto formos, bet ir aiškiai įvardijama, jog smurtas šeimoje nuo XX amžiaus pabaigos yra laikomas ne privačiu, o visuomeniniu reiškiniu. Kitaip tariant, susiduriame su aiškia Darbo grupės nuostata, jog būtini Baudžiamojo kodekso pakeitimai, kurie smurtą šeimoje kvalifikuotų kaip nusikaltimą, o tokios bylos būtų nagrinėjamos įprasta, o ne privataus kaltinimo tvarka. Tiesa, ir dabartiniai įstatymai leidžia pradėti tyrimą be nukentėjusiosios pareiškimo, jei smurtas įgauna visuomeninę reikšmę. Bet čia susiduriame su skaudžia realybe – koks prokuroras nuspręs, kad smurtas šeimoje turi visuomeninę reikšmę?

Kad būtina kuo skubiau įstatymiškai apibrėžti smurto šeimoje sampratą, smurtautojo ir smurto aukos požymius, galimas smurto formas, nekelia abejonių – tai padės efektyviau kovoti ne tik su šiuo reiškiniu (smurtautojai žinos, kad bus nubausti, o dabar jie jaučiasi nebaudžiami), bet ir su jo priežastimis bei pasekmėmis. Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos projekto rengėjai akcentuoja ir kitą įstatyminio reglamentavimo teikiamą naudą: nustačius smurto šeimoje bendrosios, specialiosios bei individualiosios prevencijos santykius, prevencijos ir rehabilitacijos priemonių bei jas įgyvendinančių institucijų sistemas, bus sukurtos teisinės ir institucinės priemonės, kurių pagrindu bus maksimaliai mažinama smurto žala žmogui, šeimai ir visuomenei.⁹⁶ Kitaip tariant, tik įstatyminiu lygiu įtvirtinus kompleksines smurto šeimoje prevencijos priemones galima tikėtis teigiamo efekto.

Tačiau be numatomos Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos naudos (į smurtą šeimoje žvelgiama kompleksiškai, formuojamas požiūris į šeimą kaip į vienalytį vienetą visuomenės ir teisės atžvilgiu), galima išvelgti ir potencialias kliūtis. Kad ir kaip paradoksaliai tai skambėtų, tačiau kliūtys pirmiausia susijusios su Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 patvirtinta Valstybine šeimos politikos koncepcija. Šiame

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas XP-2382(2), http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=, prisijungimo laikas: 2008-10-01

⁹⁶ Ten pat.

dokumente šeima pripažįstama tik sutuoktiniai ir jų vaikai (įvaikiai), jei tokių yra.⁹⁷ Šeima skirstoma į darnią, krizės bei socialinės rizikos. Smurtas akcentuojamas apibrėžiant socialinės rizikos šeimą. Sugyventiniai – asmenys, vedantys bendrą ūkį gyvenantys kaip šeima, tačiau nėra įregistravę santuokos, Konceptijoje nėra laikomi lygiaverčiais sutuoktiniais, taigi tam tikra prasme jų interesai lieka mažiau apsaugoti. Natūraliai kyla klausimas: jei šeima vadinami tik sutuoktiniai, kaip bus ginama ta moteris, kuri gyvena su tuo pačiu vyru, su juo yra susilaukusi vieno ar kelių vaikų, tačiau tuoktis nenori? Kitaip tariant, kodėl turime versti ją tuoktis? Vien dėl to, kad po to, kai bus sumušta, įgytų teisę vadintis auka? Šio darbo autoriaus nuomone, įstatyminiu lygiu, kalbant apie šeimos sampratą, įtvirtinti sutuoktinių prioritetą sugyventinių atžvilgiu yra mažų mažiausiai keista.

Tačiau žvelgiant apskritai, Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos projektas vertintinas kaip pažangus dokumentas, sukuriantis prielaidas efektyviai spręsti opią nūdienos visuomenės problemą.

Tuo tarpu vakarų šalyse įstatymai, ginantys smurto šeimoje aukas, yra priimti gerokai seniau. Štai Švedijoje specialus Bendravimo apribojimų įstatymas, taikomas ir smurto šeimoje atvejais, priimtas dar 1988 m. Nuo 2003 m. bendravimo apribojimai taikomi ir kartu gyvenančių asmenų (sutuoktinių, partnerių ir kt.) atžvilgiu. Austrijoje 1997 m. priimtas federalinis Gynimo nuo smurto šeimoje įstatymas, kuris gina kiekvieną bute ar name gyvenantį asmenį (sutuoktinį, sugyventinį, vaikus, giminaičius, subnuomininkus ir kt.). Vokietijoje 2002 m. įsigaliojo civilinės teisės Apsaugos nuo smurto ir persekiojimo įstatymas. Įstatymas gina smurto šeimoje aukų teises tais atvejais, kai smurtautojas tyčia žaloja aukos kūną, sveikatą ar riboja šeimos nario laisvę, taip pat atvejais, kai aukai grasinama, ji persekiojama arba auka yra psichologiškai terorizuojama nuolat skambinant telefonu ar siuntinėjant SMS žinutes.⁹⁸

Kai kuriose šalyse specialiai smurto šeimoje atvejams sukurti įstatymai, nustatantys „priežiūros tvarką“. Tokie teisės aktai padeda teismams apsaugoti smurto aukas nuo tolimesnio jų puldinėjimo, smurto prieš jas panaudojimo. Priežiūra pati savaime veikia kaip bauginimo priemonė - jos sulaužymas reiškia, kad padarytas nusikaltimas, už kurį policija gali suimti. Pavyzdžiui, „Jungtinėje Karalystėje, Pietų Velso įstatymuose buvo padarytos pataisos, kurios išplėtė priežiūros priemonių taikymo galimybes, nes iš pradžių jos buvo taikomos tik sutuoktinių atžvilgiu, o dabar ir kitų šeimos narių atžvilgiu. JAV, Nevados valstijoje, buvo priimti panašūs įstatymai, pavyzdžiui, „Tvarkos įstatymas“.⁹⁹ Remiantis šiuo įstatymu, smurtautojai išpėjami,

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 69-2624

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas XP-2382(2), http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=, prisijungimo laikas: 2008-10-01

⁹⁹ Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibendrinimas. Jungtinės Tautos. Niujorkas, 1993, P. 6.

nenaudoti smurto prieš savo šeimos narius, išpėjimo nepaklausius, policija turi pilną teisę juos suimti. Tokiu atveju smurtautojas laikomas specialioje kameroje 12 valandų, o jį paleidus dar kurį laiką yra stebimas policijos. Apibendrinti duomenys parodė, kad policija ėmė atidžiau reaguoti į smurto šeimoje apraiškas, o visuomenė labiau toleruoti tokius įstatymus.

Be teisinių instrumentų kovoje su smurtu šeimoje labai svarbus ir teisėsaugos institucijų indėlis. Smurtas yra tarsi grandinė besitęsiančių, auką slegiančių, ją alinančių fizinio ir psichologinio pobūdžio veiksmų sistema. Tai nėra pavieniai smurto protrūkiai, neturintys priežastinių ryšių. Tai aktų serija, dažnai pasižyminti progresija, kai nauji išpuoliai žiauresni už paskesnįjį. Smurtas tampa sudedamąja aukos ir smurtautojo santykių dalimi (jeigu jie egzistuoja), jis „organiškai“ įsikomponuoja į tarpasmeninių santykių terpę. Teisėsaugos institucijų pareigūnai, puikiai žinodami šią problematiką, vengia įsiterpti į aukos ir smurtautojo konfliktą, neva tai jų pačių reikalas, moteris yra laisva, pati pasirenka, su kuo bendrauti. Be to, juos riboja įstatymas, jie negali brautis ir pažeisti asmens privatumą, būsto neliečiamybę. Dažnai pamirštama, kad tai ne paprastas barnis, o nusikalstama veika, kai teisėsaugos pareigūnai privalo imtis atitinkamų priemonių.

Policijos rankose yra efektyvaus atsako į buitinį smurtą svertai. Daugelis faktorių rodo, kokį svarbų vaidmenį turi policija, teikiant pagalbą nukentėjusiosioms nuo smurto namuose. Valstybė delegavo policijai nepriimtino socialinio elgesio stabdymo ir kontrolės funkciją. Daugelyje šalių tik policija ir greitosios medicinos pagalbos tarnybos dirba ištisą parą ir ištisą savaitę. Policija turi skubaus reagavimo telefonų tinklą, kuris apima visą teritoriją. Ji yra pasirengusi nedelsiant reaguoti į smurtą ir prievartą.

Tačiau, kaip jau minėjome, Lietuvoje policija vis dar nenoriai reaguoja į konfliktus namuose - privatus gyvenimas ir šeimos teisės jiems atrodo didesnė vertybė nei nukentėjusiosios teisė į fizinį ir dvasinį saugumą. Policininkai dažnai mano, kad nukentėjusioji kažkokiu būdu išprovokavo smurtinį elgesį. Jei vis dėlto byla iškeliama, nesidomima jos eiga, nes netikima, kad dėl smurto šeimoje fakto pradėtas ikiteisminis tyrimas duos teigiamų rezultatų.

Kaip pavyzdį galime pateikti 2008 m. rudenį plačiai nuskambėjusią tragiškai pasibaigusią istoriją, kurios ištakos – smurtas šeimoje. Prieš Č.A. jos sugyventinis nuolat smurtaudavo (mušdavo, prievartaudavo, grasindavo nušauti, demonstratyviai rodydavo peilius). Moteriai su juo išsiskyrus, jis smurtauti nesiliovė: puldinėdavo ją gatvėje, atimdavo rankines, siųsdavo grasinančius pranešimus ir pan. Po vieno itin žiauraus užpuolimo ir sumušimo, Č.A. kreipėsi į policiją, tačiau ten išgirdo sausą atsakymą, jog byla keliama nebus, užsiminus apie šautuvą, moteriai liepta tylėti, jei nenori pati būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn už nepranešimą policijai apie neteisėtai kito asmens laikomą šaunamąjį ginklą. Per keletą mėnesių teisėsaugos pareigūnai nepadarė nieko, net liudininkų neiškvietė, nors pareiškime policijai buvo

surašyti ir jų vardai su pavardėmis, ir telefonų numeriai. Moters vizitai policijoje, siekiant sužinoti apie tyrimo eigą tik suerzindavo pareigūnus. Todėl ji pati kruopščiai rašė pareiškimą teismui dėl baudžiamojo proceso pradėjimo prieš buvusį sugyventinį, kuriame smulkiai aprašyti smurto, prievartavimo, persekiojimų, gąsdinimų, užpuolimų atvejais ir namuose atvejais, nurodyti liudininkų, kaimynų kontaktiniai duomenys. Praėjus pusantro mėnesio, Visų šventų dieną, vyras patykojęs moters, atvykusios pasisvečiuoti pas savo motiną, nušovė ją, sunkiai sužalojo jos motiną ir dukterį.¹⁰⁰ Šis pavyzdys tik patvirtina, jog smurto šeimoje situacijos yra nenuspėjamos ir nuolat kintančios.

Remiantis kai kurių tyrinėjimų duomenimis¹⁰¹ aiškėja, jog policija paprastai reaguoja, siekdama sutaikyti arba patarti, bet ne panaudoti įstatymų galią. Praeityje policija šeiminių konfliktų atvejais pirmenybę teikė sutaikymo priemonėms, stengdamasi išvengti areštų, nors kitose kriminalinėse situacijose suėmimas buvo naudojamas automatiškai. Neretai taip elgiamasi ir dabar.

Tačiau padėti vaizduoti vien niūriomis spalvomis negalime. Pamažu keičiasi ir teisėsaugos institucijų pareigūnų požiūris į smurtą šeimoje. Štai Alytaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato (toliau – Komisariatas) 2008 m. spalio mėn. Pažymoje dėl valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo, skirtoje Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Viešosios policijos valdybai, nurodoma, jog Komisariatas yra sudaręs dvi bendradarbiavimo sutartis su nevyriausybine organizacija Alytaus miesto moterų krizių centru (toliau – Centras), kurių tikslas – bendradarbiauti vykdant smurto prevenciją. Taip pat Komisariatas yra partneris įgyvendinant tris projektus: „Siaurinkime smurto ratą“, „Netoleruokime smurto šeimoje“, „Sakyk NE smurtautojui ir savo abejonėms“. Organizuojami bendri seminarai, apskrito stalo diskusijos, rengiamos akcijos, Centro darbuotojų prašymu nukentėjusiosios konsultuojamos individualiai, policijos nuovadose, seniūnijose platinama informacija, lankstinukai apie socialinių partnerių teikiamą pagalbą, nemokamą teisinę pagalbą, keičiamasi informacija apie smurto šeimoje aukas. Prisidedant prie Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo Alytuje, sudaryta trišalė sutartis tarp Centro, Komisariato bei Alytaus nakvynės namų – smurto šeimoje atvejais ši sutartis sudaro sąlygas taikyti kardomąją priemonę pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 132¹ straipsnį

¹⁰⁰ Lavaste L. Auką medžiojusį žudiką policiją patarė prikulti // Lietuvos rytas, 2008, Nr. 261 (5426)

¹⁰¹ Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibendrinimas. Jungtinės Tautos. Niujorkas, 1993, P. 6. Nurodyti tyrimai: M.D.Pagelow, *Woman Battering: Victims and Their Experiences* (Beverly Hills, California, Sage); Dobash and Dobash, *Violence against Wives...*, P.207-208; J.Pahl, „Police response to battered women“, *Journal of Social Welfare Law*, November 1982, P.337; R.I.Parnas, „The police response to domestic violence“, *Wisconsin Law Review*, vol.2, fall 1967, P.914; R.E.Worden and A.A.Pollitz, „Police arrests in domestic disturbances: a further look“, *Law and Society Review*, No.18, 1984, P.105; S.K.Berk and D.R.Loseke, „Handling family violence: situational determinants of police arrests in domestic disturbances“, *Law Society Review*, No.15, 1981, P.315.

(įtariamojo įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusio, suteikiant laikiną būstą). Deja, praktikoje ši kardomoji priemonė faktiškai netaikoma. Bendradarbiaujama ir su Vaiko teisių apsaugos tarnyba, Pedagogine psichologine tarnyba, kitomis organizacijomis, tačiau pripažįstama, jog pagalbą smurto aukoms teikiančių centrų nepakanka. Kaip trūkumas nurodomas ir apskrityje veikiančio specializuoto Dienos ar Šeimos centro nebuvimas.

Pareigūnai nurodo, jog efektyvesniam smurto šeimoje užkardymui trukdo ir įstatymų spragos, per maža įgaliojimų sprendžiant šeimyninius konfliktus. Pavyzdžiui, pareigūnai negali izoliuoti smurtautojo, jei nėra pradėtas ikiteisminis tyrimas, patekti į patalpas, kaip kad kitose šalyse, nėra jokių aukos apsaugos būdų, kadangi auka lieka toje pačioje aplinkoje kartu su smurtautoju. Praktikoje nepasiteisina ir šeimyninių konfliktų sprendimas privataus kaltinimo tvarka – aukos į teismą dažniausiai nesikreipia, smurtavimo liudininkų paprastai nebūna, galiausiai policija ir kitos institucijos apkaltinamos nenoru padėti aukai. Dar vienas aspektas, į kurį būtina atkreipti didelį dėmesį, kalbant su smurto šeimoje prevencija, yra darbas su smurtautoju – tokie asmenys neretai turi psichologinių problemų, kurias reikia spręsti, ne vien izoliuoti ar nubausti smurtaujančią asmenį. Kitaip tariant, pagalba reikalinga visoms konflikto pusėms - tiek aukai, tiek smurtautojui – nes tik kompleksinės priemonės gali padėti efektyviai kovoti su smurtu šeimoje.

Matome, jog teisėsaugos institucijų pareigūnų indėlis bendroje kovoje su smurtu šeimoje yra svarus ir užima svarbią vietą šio reiškinio prevencijoje. Tačiau siekiant didesnio efektyvumo, policijos pareigūnams, mūsų nuomone, turėtų būti suteiktos platesnės teisės: teisė izoliuoti smurtautoją (areštuoti kuriam tai laikui), nors ikiteisminis tyrimas ir nepradedamas; teisė, gavus skundą ar anoniminių pranešimą, apie gresiantį šeimai pavojų dėl kažkurio iš šeimos narių smurtavimo, įeiti į gyvenamąsias patalpas be teisėjo nutarties (kaip šiuo metu numatyta LR BPK) ir pan. Pareigūnų darbą palengvintų ir privataus kaltinimo pakeitimas į viešą.

Smurto šeimoje prevencija neišsivaizduojama be prevencinių programų. Paminėsime keletą plačiai žinomų prevencinių programų, kurios pasaulyje sulaukė didelio atgarsio. “Viena iš labiausiai žinomų daugelyje šalių smurto ir prievartos prevencijos programų - P. Stanislavskio Tarptautinio Prievartos Prevencijos Centro prevencinė programa”¹⁰², kuri įgyvendinama ir plėtojama nuo 1978 m. net 32–ose JAV valstijose bei dešimtyje kitų šalių. Šios programos tikslas - padėti nuo prievartos nukentėjusiems vaikams, informuoti mokytojus, vaikus, tėvus ir kitus šeimos narius, kur kreiptis pagalbos smurto prieš vaiką atveju, kaip elgtis patiems nukentėjusiems vaikams. Programa vykdoma trimis kryptimis. Pirmiausia vaikai žaidimų ir diskusijų metu mokomi atpažinti jiems grėsiančius prievartą ir smurtą, bandoma išaiškinti, koku būdu jie gali apsiginti nuo to ir išlikti saugūs. Antra, paskaitos vedamos tėvams. Jų metu tėvai

¹⁰² Palavinskienė B. Smurto šeimoje prevencija. Užsienio šalių patirtis // Jurisprudencija, 2001, T.20(12), P. 62.

mokomi, kaip bendrauti su vaikais, kad būtų lengviau ir greičiau išaiškinami jau įvykusio smurto atvejai, skatinama, kad patys tėvai mokytų savo vaikus apsaugoti nuo galimo smurto išpuolių. Trečioji programos kryptis skirta darbui su mokytojais. Pastarieji mokomi atpažinti nukentėjusius nuo prievartos šeimoje vaikus, nes dažniausiai jie tai slepia prigrasinti tėvų. Mokytojai informuojami, kur gali kreiptis pagalbos pastebėję, kad prieš vaiką buvo panaudotas smurtas ar prievarta. Aptariama darbo su tokiais vaikais metodika.

JAV atskleidus prievartos panaudojimo prieš vaiką faktą yra pranešama vaiko teisių apsaugos tarnybai. Vaiką kiek įmanoma greičiau apžiūri medikai. Pokalbio su vaiku ir vaiko motina metu bandoma išsiaiškinti, kaip viskas vyko. Deja, dažniausiai, kaip yra ir Lietuvoje, motina neturi galimybės apginti savo vaiko nuo smurtautojo, nes ir pati būna nukentėjusi, neturi galimybės pasipriešinti, neturi kur eiti.

“JAV taip pat įgyvendina labai įdomų projektą, kurį galima pavadinti “Koordinuota bendruomenės intervencija”.¹⁰³ Šio projekto tikslas – suvienyti visas su smurtu šeimoje kovojančias organizacijas, būtent: teisėsaugos institucijas, nevyriausybines moterų organizacijas, socialinius darbuotojus, medicinos įstaigas, valdžios atstovus ir kt. Suvienytos pajėgos leidžia sukurti daug efektyvesnes negu vienos kurios nors institucijos sukurtas programas. Taip lengviau kovoti su smurtu šeimoje. Visos sistemos darbą kontroliuoja tam paskirtas administratorius ar kuri nors viena institucija. Kiekviena institucija žino savo pareigas bei funkcijas smurto šeimoje atveju. Šių institucijų veikla grindžiama bendradarbiavimo principu. Manoma, kad viena organizacija yra nepajėgi visapusiškai padėti smurto aukoms, nes joms gali prireikti visokeriopos pagalbos: teisinės, medicininės, psichologinės ir t.t.

Kanadoje yra paruoštas “Žmonos arba partnerės užpuolimo protokolas”, kuriame randami patarimai, kaip atpažinti ir apibūdinti žmonos užpuolimą, reglamentuojama darbuotojo praktinė veikla bei ryšių palaikymo ir konsultacijų teikimo metodika smurto aukoms. Tokie protokolai padeda policijai ir kitoms žinyboms koordinuoti veiksmus, suvienyti resursus ir efektyvinti pastangas kovoje su šeiminiu smurtu. Yra paruošta “Nukentėjusiosios arba liudytojos palaikymo programa”. Pagal šią programą organizuojama pagalba, teikiama parama aukoms per visą apkaltos procesą. Teisme su nukentėjusiąja kartu dalyvauja advokatai bei kiti specialūs pagalbos teikėjai. Nukentėjusioji, saugos sumetimais palydima į teismą, jai gali būti suteiktos atskiros patalpos laukti teismo proceso.¹⁰⁴ Kanadoje prevencinės programos skirtos ne tik aukoms, bet ir smurtautojams bei su jais dirbantiems asmenims, pavyzdžiui, Kanados pataisos tarnyba paruošė „Gyvenimo be prievartos programą“, skirtą kaliniams. Jie mokomi įveikti įvairias nuostatas, susijusias su santykiais šeimoje, suvokti smurtavimo priežastis, išmokti

¹⁰³ Palavinskienė B. Smurto šeimoje prevencija: užsienio šalių patirtis//Jurisprudencija, 2001, T.20(12), P. 61.

¹⁰⁴ Pečiūrienė J., Purvaneckienė G. ir kt. Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibūdinimas. Vilnius, Moterų informacijos centras, 1998, P. 49

valdyti smurtinį elgesį. Programa apima smurto prieš žmonas ir vaikus problematiką. Veikia įvairios reabilitacijos grupės, kurios padeda suformuoti alternatyvų vyrų požiūrį į problemą. Šios programos parodo, kad Kanadoje dirbama ne tik su smurto aukomis, bet padedama ir patiems smurtautojams įveikti jų problemas. Šioje šalyje veikia įvairios švietimo kampanijos, kurių pagrindinis šūkis – „Mušti žmoną – nusikaltimas“. Kampanijos vykdomos pasitelkiant televiziją, radiją, spaudą ir kitas visuomenės informavimo priemones, kurių dėka visuomenė skatinama pradėti kovoti su smurto šeimoje problema, moterys mokomos apginti save. Kampanijos teikia informaciją apie gyvenimą be smurto, išryškina ryšį tarp žmogaus ir smurto šeimoje prevencijos. Kanados Nacionalinė filmų valdyba ir Nacionalinis šeiminių smurto aiškinimo biuras sukaupė kolekciją filmų, kuriems būdinga smurto šeimoje tema. Šiuos filmus gali įsigyti mokyklos, įvairios grupės, atskiri asmenys. Kaip matome, Kanadoje labai toli pažengta sprendžiant smurto šeimoje problemą ir visos išvardintos priemonės yra gana efektyvios bei vertos ne vienos valstybės dėmesio, tame tarpe ir Lietuvos.

Beje, ekspertai pritaria, jog įvairios švietimo programos, nukreiptos tiek į mokinius, jaunimą, tiek į visuomenę apskritai yra labai svarbios prevencijos priemonės. Jų teigimu, išskirtinis dėmesys turi būti skiriamas jaunimo rengimui šeimos gyvenimui¹⁰⁵: ugdoma pagarba moteriai ir motinai; mokoma vyro elgesio su moterimi etikos taisyklių; skiepijami lyčių lygybės, vienodų galimybių, autonomijos ir tarpusavio santykių, pagrįstų abipuse pagarba, principai; aktyviai padedama spręsti tėvų ir vaikų konfliktus, ugdyti skirtingų kartų tarpusavio pasitikėjimą, pagarbą ir toleranciją; ugdomas nepakantumas smurtui, mokoma nuslopinti pyktį kitas neigiamas emocijas; aiškinama, kaip apsisaugoti nuo smurto, išvengti arba nors sušvelninti jo padarinius. Ne mažesnę poveikį daro ir įvairios socialinės reklamos žiniasklaidos priemonėmis, pavyzdžiui, „Augink atsakingai“, kurią periodiškai matome Lietuvos televizijos reklamose ir prie kurios prisijungti galima užsiregistravus vienoje internetinių puslapių, taip pat įvairios socialinės akcijos prieš smurtą. Viena jų – „Šeima“ – prasidėjo 2008 m. rudenį. Šios akcijos metu mobilus ekspertų biuras važinėja po atokiausius Lietuvos kampelius ir praneša, kokia galima pagalba smurto šeimoje aukoms, kokios bausmės turėtų sulaukti smurtautojai, skelbiama apie nemokamą pagalbos liniją. Svarbus akcentas - prekyba iš sunkvežimio: tokios parduotuvės kiekvieną savaitę aplankos įvairius šalies kampelius, o jose apsiperkančios moterys gauna lankstinukų ir degtukų dėžučių su moterų pagalbos linijos numeriais.

Taigi orientuodamasi į kitų valstybių patirtį kovojant su smurtu šeimoje, perimdama pasiteisinusias prevencijos programų, švietimo akcijų idėjas ir vykdydama įvairius socialinius projektus, Lietuva galėtų žengti nemažą žingsnį į priekį mažindama smurto šeimoje problemos mastus.

¹⁰⁵ Narbutaitė G., Šličytė Z. Ištuoka – smurto šeimoje padarinys // Justitia, 1999, Nr. 2, P. 29

Kalbant apie smurto šeimoje prevenciją, itin reikšmingą vaidmenį atlieka ir nevyriausybinės organizacijos (toliau-NVO), ypač sprendžiant smurto aukų problemas. „Šiuo metu Lietuvoje veikia daugiau kaip šimtas NVO, kurios teikia įvairias paslaugas: konsultuoja, informuoja telefonu, taip pat atvykus į instituciją/organizaciją, teikia laikiną prieglobstį iki 3 parų, individualias, grupines teisininkų, psichologų konsultacijas, kaupia ir sistemina informaciją, duomenis, organizuoja savitarpio pagalbos grupes, moterų savigynos užsiėmimus, diskusijas, vakarones ir t.t.”.¹⁰⁶ Tačiau NVO, dirbančios su įvairiomis nusikaltimų aukomis, nėra pakankamai palaikomos valstybės, jų veikla nėra finansuojama iš valstybės biudžeto, priešingai nei Vakarų Europos šalyse, kur pagalbos smurto aukoms infrastruktūra yra itin išplėtotą ir palaikoma valdžios. Maža, to Lietuvoje egzistuoja nuomonė, kad NVO turi užpildyti spragas, kurias palieka valstybės institucijos. Tačiau toks požiūris tik parodo atitinkamų institucijų nesugebėjimą spręsti joms keliamus uždavinius ir įgyvendinti pavestas funkcijas. Manome, jog valstybė turėtų sudaryti kuo palankesnes sąlygas NVO, skatinti jų veiklą, prireikus ištiesti pagalbos ranką.

Apibendrinant smurto šeimoje prevencijos temą, norisi pabrėžti jog šiuo metu Lietuvoje egzistuojančios teisės normos smurto šeimoje klausimu neretai pasirodo besančios deklaratyvios ir sunkiai pritaikomos praktikoje, kadangi stokoja kompleksiskumo. Smurtas šeimoje yra grubus žmogaus teisių pažeidimas, todėl negali būti vertinamas kaip privatus šeimos reikalas. Tai visuomeninio masto problema, į kovą su kuria būtina įtraukti plačiąją visuomenę, didinant nepakantumą smurtui, mobilizuoti įvairių valstybės institucijų ir nevyriausybinių organizacijų pajėgas. Taip pat reikalingos aktyvaus darbo su smurtautoju, smurtautojo bei visuomenės švietimo, smurto aukos reabilitacijos programos. Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcija, manome, turi būti vertinama kaip svarus žingsnis teigiama linkme. Perėmus teigiamą užsienio šalių patirtį, įgyvendinus Koncepcijoje siūlomas kompleksines (tiek prevencines, tiek represines) priemones, būtų sukurta efektyvi, realiai funkcionuojanti smurto šeimoje užkardymo sistema.

¹⁰⁶ Dobryninas A., Gaidys V. Ar saugi Lietuvos visuomenė. Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą, Vilnius, 2004, P. 64.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Smurtas šeimoje – pasaulinė problema, su kuria daugiau ar mažiau susiduria tiek išsivysčiusios, tiek besivystančios, tiek turtingos, tiek skurdžios valstybės. Nors problema aktuali, iki šiol kriminologinėje literatūroje vieningos smurto sąvokos nerasime.

2. Smurtas šeimoje gali pasireikšti labai įvairiai. Skiriamos keturios smurto šeimoje formos: fizinis, psichologinis (emocinis), lytinis bei ekonominis. Literatūroje galima aptikti ir dar vieną smurto šeimoje formą – nepriežiūrą. Mūsų nuomone, nepriežiūra, priklausomai nuo jos pasireiškimo pobūdžio, turėtų būti laikoma fizinio arba psichologinio smurto dalimi.

3. Smurto šeimoje priežasčių reikia ieškoti ne tik žmoguje, bet ir jį supančioje aplinkoje. Šį reiškinį lemia visas kompleksas įvairaus lygmens (individo ir aplinkos), įvairaus pobūdžio (socialinio, psichologinio, biologinio, medicininio ir kt.) veiksnių bei priežasčių, tam tikra jų sistema. Pirmiausia visuomenėje nusistovėjusios tradicijos, papročiai; išmoktas smurto elgesys, socialinė-ekonominė padėtis visuomenėje; išplitęs alkoholizmas; pagarbos moteriai, žmonai stoka; nesugebėjimas konstruktyviai spręsti kilusių konfliktų šeimoje; nedarbo problema; narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimas; probleminiai tėvų ir vaikų santykiai; depresija, kitos psichikos ligos ir pan.

4. Labiausiai pažeidžiama grupė smurto šeimoje atveju yra vaikai, kurią apsaugoti itin sunku. Smurtinis elgesys su vaikais iš esmės yra analogiško elgesio anomalijų šeimoje ir visuomenėje pasekmė, tęsinys ir pradžia. Deja, smurto prieš vaikus šeimoje atvejų nemažėja. Dažniausiai vaikai nukenčia nuo fizinio smurto, tačiau stabiliai auga ir vaikų, nukentėjusių nuo psichologinio smurto, skaičius. Statistika rodo, jog du trečdaliai nukentėjusių yra berniukai, išskyrus seksualinio smurto atvejus, kada pastebima atvirkštinė proporcija. Kita tendencija - smurto atvejų skaičius auga proporcingai vaikų amžiui, t.y. kuo vaikas didesnis, tuo dažniau užfiksuojami ir smurtavimo atvejai prieš juos. Dar vienas smurto prieš vaikus ypatumas yra tas, kad neretai vaikai tampa atsitiktinėmis smurto aukomis, kai bando sustabdyti muštynes tarp tėvų.

5. Smurtas prieš moteris šeimoje yra ne mažesnė problema nei smurtas prieš vaikus. Dažniausiai smurtaujama dėl noro įrodyti savo jėgą ir valdžią – tam pasitelkiamos ne tik fizinės, psichologinės, bet ir ekonominės poveikio priemonės, turinčios didelės įtakos moters apsisprendimui palikti smurtaujantį vyrą. Moterų patiriamo smurto apraiškos rodo, jog prieš jas naudojamas smurto formos yra persipynusios viena su kita. Smurtaujama absoliučiai visuose socialiniuose sluoksniuose – nuo vadinamojo elito iki socialinės rizikos šeimų.

Įvairių tyrimų duomenys rodo, jog Lietuvoje smurtą patiria apie du trečdalius šalies gyventojų, tačiau tikroji padėtis gali būti dar liūdnesnė, nes smurtas šeimoje pasižymi itin dideliu latentiskumu: smurto aukos iš baimės, gėdos ar dėl nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis

nepraneša apie patirtą smurtą, nusikaltimai laiku neatskleidžiami, smurtautojai lieka nenubausti. Taip susidaro užburtas ratas – pasijutęs nebaudžiamas smurtautojas sėja smurtą toliau.

6. Smurto aukomis šeimoje tampa ir vyrai. Praktika rodo, jog moterys prieš vyrus smurtą dažniausiai pavartoja gindamosi. Dėl savo fizinių savybių moterys prieš vyrus fiziškai smurtauja rečiau, tačiau jos itin taikliai naudoja psichologinėmis prievartos priemonėmis. Psichologinis smurtas prieš vyrus susijęs su seksualiniais poros santykiais, vyro finansine bei visuomenine padėtimi, jo sveikatos būkle.

7. Atlikus tyrimą Alytaus mieste, gautus duomenis palyginus šalies mastu, paaiškėjo, jog smurto šeimose atžvilgiu šis miestas pasižymi viena geriausių situacijų Respublikoje. Pranešimai apie smurto prieš vaikus atvejus sudaro vos 1,96 % visų pranešimų. Per 2005-2007 m. ir 2008 m. 9 mėnesių laikotarpį užregistruotas tik vienas seksualinio smurto prieš vaikus atvejis. Alytuje iškvietimai į šeimyninius konfliktus sudaro 1,9 % visų šalies iškvietimų. Anoniminė apklausa parodė, kad nuo smurto šeimoje nukentėjo apie 60 % apklaustųjų. Daugiausiai tai darbingo amžiaus, pasiekusios brandą ir sukaupusios nemažą gyvenimo patirtį moterys (amžiaus grupės – sulaukusios 36 metų ir vyresnės). Tyrimas Alytuje patvirtino aukštą smurto šeimoje latentškumo lygį – vos 39 % apklaustųjų, patyrusių smurtą, kreipėsi pagalbos.

8. Smurto šeimoje pasekmės aukos jaučia visą gyvenimą. Pagal smurto poveikį vaikui ir suaugusiam pasekmės galime suskirstyti į situacines (baimė, nerimas, kaltės jausmas ir t.t.) bei ilgalaikes (menkavertiškumo jausmas, nepasitikėjimas kitais žmonėmis, nesugebėjimas užmegzti ir palaikyti artimesnių ryšių, polinkis į depresiją, bendravimo problemos, nesugebėjimas reikšti savo emocijų ir t.t.). Būtent ilgalaikės pasekmės daro įtaką asmenybės pakitimams ir pasireiškia visą likusį gyvenimą.

Visuomenė taip pat jaučia netiesiogines smurto šeimoje pasekmes, kurios pasireiškia didelėmis socialinėmis-ekonominėmis išlaidomis smurto šeimoje sukeltam neigiamam poveikiui neutralizuoti, prevencinėms bei reabilitacinėms programoms vykdyti.

9. Mėginant sumažinti smurto šeimoje mastą, susiduriama su dviem problemom: kaip sustabdyti smurtą, kuris vyksta, ir kaip sustabdyti smurtą, kuris gali įvykti. Manome, jog prevencijos strategija turi veikti visais įmanomais lygiais, mobilizuoti įvairių valstybės institucijų ir nevyriausybinių organizacijų pajėgas. Bet kokia rimta prevencinė strategija turi orientuotis į ilgai truksiančią asmens bei visos visuomenės kaitą. Tačiau ji neįmanoma be trumpalaikių priemonių, t.y. greitos ir neatidėliotinos pagalbos bei paramos nukentėjusiesiems.

10. Be teisinių priemonių, teisėsaugos institucijų indėlio reikšmingą smurto šeimoje prevencijoje vietą užima įvairios socialinės akcijos bei švietimo programos, nukreiptos tiek į jaunimą, tiek į visuomenę apskritai. Šių programų tikslas – parengti jaunimą šeimos gyvenimui: ugdyti pagarbą moteriai ir motinai; mokyti vyro elgesio su moterimi etikos taisyklių; skiepyti lyčių

lygybės, vienodų galimybių, autonomijos ir tarpusavio santykių, pagrįstų abipuse pagarba, principus ir pan.

11. Šiuo metu Lietuvoje egzistuojančios teisės normos smurto šeimoje klausimu neretai pasirodo besančios deklaratyvios ir sunkiai pritaikomos praktikoje, kadangi stokoja kompleksškumo. Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcija, manome, turi būti vertinama kaip svarus žingsnis teigiama linkme. Perėmus teigiamą užsienio šalių patirtį, įgyvendinus Koncepcijoje siūlomas kompleksines (tiek prevencines, tiek represines) priemones, būtų sukurta efektyvi, realiai funkcionuojanti smurto šeimoje užkardymo sistema.

12. Smurtas šeimoje yra grubus žmogaus teisių pažeidimas, todėl negali būti vertinamas kaip privatus šeimos reikalas. Siūlome įstatymuose įtvirtinti smurto šeimoje sampratą, smurto formas, smurtautojo ir smurto aukos požymius, privatų kaltinimą keisti viešuoju, suteikti policijos pareigūnams daugiau teisių šeimyninių konfliktų atvejais, pavyzdžiui, teisę izoliuoti smurtautoją (areštuoti kuriam tai laikui), nors ikiteisminis tyrimas ir nepradedamas, vykdyti aktyvaus darbo su smurtautoju, smurto aukos reabilitacijos programas.

LITERATŪRA

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 120, 121, 126 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 132¹ straipsniu įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 171-6307
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42, 67, 129, 135, 138 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 71¹, 72² straipsniais įstatymas // Valstybės žinios, 2008, Nr. 73-2796
4. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 69-2624
5. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas XP-2382(2),
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=
6. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr.33-807

Specialioji literatūra

7. Babachinaitė G. Smurtinio nusikalstamumo samprata, tendencijos ir šiuolaikiniai raiškos ypatumai Lietuvoje // Jurisprudencija, 2008, Nr. 1(103), P.17.
8. Beasley M. ir kt. State responses to domestic violence: current status and needed improvements. Women law and development. Washington, 1996.
9. Chomentauskienė R. Moterys, kurios reikalauja sekso // Psichologija Tau, 2005.
10. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 2000.
11. Dobryninas A., Gaidys V. Ar saugi Lietuvos visuomenė. Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą. Vilnius, 2004.
12. Grinevičiūtė K. Vaikas ir šeima kaip baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės // Jurisprudencija, 2007, Nr. 8(98).
13. Gustaitienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija // Sociologija. Mintis ir veiksmai, 2005/1.
14. Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2003.

15. Justickis V. Kriminologija. 1 dalis. Vilnius, 2001.
16. Kanopienė V., Pavilionienė M.A. ir kt. Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje. Vilnius: Moterų studijų centras, 1997.
17. Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibendrinimas. Jungtinės Tautos. Niujorkas, 1993.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 23 d. nutartis. Kasacinė byla Nr. 2K-76/2001, S – 2.1.2.1.8.2.
19. Narbutaitė G., Šličytė Z. Ištuoka – smurto šeimoje padarinys // Justitia, 1999, Nr. 2
20. Palavinskienė B. Smurto šeimoje prevencija: Užsienio šalių patirtis // Jurisprudencija. 2001, T.20(12).
21. Pečiūrienė J. ir kt. Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibūdinimas. Moterų informacijos centras.V., 1998.
22. Praktiniai patarimai smurtą patyrusioms moterims. Moterų informacijos centras. Vilnius, 1999.
23. Ristanovič N. ir kt. Women rights and social transition in FRJ. Belgrad, 1997.
24. Šalaševičiūtė R. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktika, sprendžiant šeiminio smurto problemą. Pranešimas 2005 m. gruodžio 6 d. vykusiam seminarui „Moterų, patiriančių smurtą šeimoje, ir jų vaikų teisių apsauga“, Vilnius.
25. Vaikų fizinė ir seksualinė prievarta: 1995 m. lapkričio 24 d. vykusios mokslinės – praktinės konferencijos pranešimai ir metodinės rekomendacijos specialistams. Vilnius, 1996.
26. Vaikas tarp prievartos ir išnaudojimo. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 2000.
27. Žukauskienė A. JAV ambasados organizuotas seminaras „Smurtas šeimoje“. Policijos departamento informacinis leidinys Nr.5, V., 2001.
28. Гаухман Л. Д. Насилие как средство совершения преступления. Москва, 1974.
29. Максимов С.В., Максимов В.П. Насильственные преступления в сфере семейно бытовых отношений и проблемы их профилактики. Москва, 1993.

Kiti šaltiniai

30. Abromaitienė L., Liaudinskienė G. Smurto šeimoje poveikis vaikų socializacijai vidurinėje mokykloje, [http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2004%20-%203%20\(45\)/2004-3_\(45\)_santrauka.html](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2004%20-%203%20(45)/2004-3_(45)_santrauka.html).

31. Alytaus miesto ir rajono policijos komisariato suvestinė. Nukentėję vaikai nuo tėvų, patėvių ar įtėvių, globėjų, artimų giminių, pedagogų, nepažįstamų, 2007 m. ir 2008 m.
32. Alytaus savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos ataskaitos už 2005 m., 2006 m., bei 2007 m.
33. Ambrazas G. Tėvai negalės vaikų net pabarti, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=16126193>
34. Apklausą „Vaikų patiriamas smurtas“ (1998m.), <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owaexpl/inter/owa/U0075469.doc>.
35. Apsaugokime savo vaikus nuo smurto ir prievartos, http://www.kvsc.lt/04_sveikata/c_gyv_sveikata/smurtas.htm.
36. Blogo elgesio su vaikais pasekmės, <http://www.tavovaikas.lt/bendravimas/viewtopic.php?t=2677&start=165>
37. Dirsienės N. interviu portalui Alfa.lt, 2007-10-16, <http://www.alfa.lt>.
38. Informacinis portalas moterims, <http://www.lygus.lt/ITC/smurtas.php?id=272>.
39. Kochanskas J. Šeimoje smurtavęs vyras patupdytas už grotų // Alytaus naujienos, 2008, Nr. 181 (11282).
40. Kochanskas J. Suspardyta motina gynė sūnų iki paskutinio atodūsio // Alytaus naujienos, Nr. 187 (11288).
41. Lavaste L. Auką medžiojusį žudiką policiją patarė prikultti // Lietuvos rytas, 2008, Nr. 261 (5426).
42. Moterų NVO vaidmuo, mažinant smurtą prieš moteris, http://www.lygus.lt/ITC/files_naujienos/smurtass.doc
43. Nebaudžiami seksualinio smurto kaltininkai // Lietuvos sveikata, 2008, Nr. 39 (775).
44. M.A. Pavilionienė. Rankos globojančios, rankos nebaudžiančios, <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/article.php?id=17507221>.
45. Pečiūrienė J. Prievartos prieš moteris tyrimo rezultatai. Jungtinių Tautų biuletenis, 2002, Nr. 31, <http://www.un.lt/images/biuleteniai/lt/undp311.pdf>
46. Ryšys tarp tėvų alkoholizmo ar kitų narkotinių medžiagų vartojimo ir blogo elgesio su vaikais, http://www.children.lt/?_nm_mid=TVN3eUxEVXNZaXd3&_nm_lid=0&session=no.
47. Saukienė I. Smurtas prieš moteris vyrų akimis, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=15011698>
48. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1878&PHPSESSID=ea88d6c99b5f33ec1a75548934b921ef>.

49. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija,
<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1878>.
50. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija,
<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2218>
51. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija,
<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1299>.
52. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija,
<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010201&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSIId=3234&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>
53. Smurtautojams namuose neliks vietos, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/56/26/>
54. Tėvo „meilę“ sūnui įvertino teismai // Akistata, 2005, spalio 25 d.
55. Vaikų nepriežiūra: kas tai? A:\electronic magazine.htm.
56. Vansauskienė J. Motina pasmaugė dukterį // Lietuvos rytas, 2008, Nr. 261 (5426).
57. Vitkus R. Peilis moterų rankose tapo mirtinu ginklu // Lietuvos rytas, 2008, Nr. 261 (5426).
58. Užregistruotų iškvietimų į šeimyninius konfliktus statistika 2007 m.
<http://www.lygus.lt/ITC/smurtas.php?id=293>.

Smurto šeimoje kriminologinė charakteristika (tyrimas Alytaus mieste)

ANOTACIJA

Smurtas šeimoje – pasaulinio masto problema, kurios pažaboti kol kas nepavyko nė vienai valstybei. Smurto šeimoje aukomis dažniausiai tampa vaikai ir moterys, tačiau pasitaiko atvejų, kai nuo smurto šeimoje nukenčia ir vyrai. Darbe nagrinėjamos smurto šeimoje priežastys, pasekmės, aptariami ypatumai, kuriais pasižymi smurtas prieš atskiras grupes: moteris, vaikus ir vyrus. Alytuje atlikto tyrimo duomenys lyginami su šalies statistika, ieškoma panašumų bei specifikos, skiriančios šį miestą iš kitų.

Aptariamos teisinės bei prevencinės priemonės, galinčios padėti pažaboti smurtą šeimoje. Konstatuojama, kad šiuo metu Lietuvoje galiojančios teisės normos yra deklaratyvios, sunkiai pritaikomos praktikoje, kadangi stokoja kompleksškumo. Siūlomi galimi problemos sprendimo būdai. Kaip žingsnis į priekį vertintina parengta Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcija, kurią įgyvendinus būtų sukurta efektyvi, realiai funkcionuojanti smurto šeimoje užkardymo sistema.

Pagrindiniai žodžiai: šeima, smurtas, vaikas, moteris, vyras, prevencija

**The criminological characterization of the violence in the family
(investigation in the town of Alytus)**

ABSTRACT

The violence in a family is a global problem, which has not been solved yet by any country in the world. Victims of the violence in the family usually are children and women, otherwise men can suffer as well. This article analyzes violence in the family reasons, consequences; it states specificities of violence against separate groups: women, children and men. Research, that was made in Alytus town is compared with national statistics, moreover, in article was specified similarities and differences, which differs this town from the others.

There are discussed law and precautionary means, which can help to stop the violence in family. It states, that nowadays in Lithuania valid law roles are declarative, not practical. Author suggests ways how problem can be solved. Like a one step forward in this situation, author values Conception of security against violence, which can be realized and can be created effective, realistically operating system against violence.

Key words: family, violence, child, women, men, prevention.

SANTRAUKA

Smurtas šeimoje – pasaulinė problema, su kuria daugiau ar mažiau susiduria tiek išsivysčiusios, tiek besivystančios, tiek turtingos, tiek skurdžios valstybės, skiriasi tik šio reiškinio latentiskumo mastai. Nuo fizinio, psichologinio, ekonominio, seksualinio smurto šeimoje dažniausiai nukenčia moterys ir vaikai. Pasitaiko smurto atvejų ir prieš vyrus, tačiau pastariesiems dauguma atvejų tenka smurtautojo vaidmuo.

Smurtinis elgesys šeimoje iš esmės yra analogiško elgesio visuomenėje pasekmė, tęsinys ir pradžia. Jį lemia visas kompleksas įvairaus lygmens (individo ir aplinkos) ir įvairaus pobūdžio (socialinio, ekonominio, kultūrinio, moralinio ir pan.) veiksnių bei priežasčių, tam tikra jų sistema. Darbe didžiausias dėmesys skiriamas vaikų ir moterų šeimoje patiriamam smurtui. Mėginama išgryninti priežasčių grupes, būdingesnes atskirai smurtui prieš moteris, prieš vaikus ir prieš vyrus, analizuojamos smurto šeimoje pasekmės. Prieinama išvados, jog be asmeninių nuostolių žalą patiria ir plačioji visuomenė.

Deja, Lietuvoje iki šiol vengiama pripažinti, jog smurtas šeimoje – ne privatus šeimos reikalas, o grubus žmogus teisių pažeidimas, kuris turi būti ginamas mobilizuojant įvairias valstybės institucijų bei nevyriausybinių organizacijų pajėgas. Todėl susidaro užburtas ratas: smurto šeimoje auka dėl įvairių priežasčių nesikreipia į teisėsaugos institucijas, nesant pareiškimo ikiteisminis tyrimas nepradedamas, smurtautojas lieka nenubaustas, tad be baimės savo valdžią ir jėgą demonstruoja toliau.

Išnagrinėjus teisinę bazę, naudojamas prevencijos priemonės, konstatuojama, jog Lietuvoje vis dar nėra sukurtos išsamios strategijos, skirtos kovoti su šia problema, tačiau vis didėjantys smurto šeimoje mastai verčia ieškoti sprendimo būdų. Vienas jų - Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcija. Perėmus teigiamą užsienio šalių patirtį, įgyvendinus Koncepcijoje siūlomas kompleksines priemones, būtų sukurta efektyvi, realiai funkcionuojanti smurto šeimoje užkardymo sistema. O šeima pagaliau iš tiesų taptų, anot Popiežiaus Jono Pauliaus II, „gyvenimo šventove“.

SUMMARY

Violence in a family is a global problem, which is actual to various countries – rich or poor, developed or still developing. Usually women and children suffer from physical, psychological, economic or sexual violence, otherwise men can suffer as well, but usually men are abusing others.

Violence in a family basically is analogous behavior in society consequence, continuation and beginning. This behavior is determined of complex of various level (individual and environment) factors and reasons (social economic, cultural, moral) and it's system. In this article the most attention is given to analyze violence against women and children in family. Author is trying to specify the reasons, which are typical to violence against women, against children and against men. Author finds a conclusion, that without personal loss, our society is having losses as well.

Unfortunately, Lithuania avoids to acknowledge, that violence in family is not a private life matter, but serious person rights violation, that should be stopped by mobilizing various government institutions and nongovernment organizations forces. It is like vicious circle: in a violence family victim do not applies to legal institutions because of various reasons; without application pretrial investigation do not starts, violator stays not punished and without fair demonstrates his power.

After analyzing legal database and prevention implement can be stated, that in Lithuania comprehensive strategy, that is intended to fight against this problem is not created, but because of growing amount of violence in family it enforces to find a solution. One of them – Conception of security against violence in family. If foreign countries experience would be used and complex implements from Conception would be realized, then effective, realistically operating system against violence could be created. And, eventually, family would become, according to St. Pope Jean-Paul II, “Life Temple”.

PRIEDAS Nr.1

Smurto prieš vaikus atvejai, gauti savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybose 2005-2007 m. laikotarpiu (pagal smurto pobūdį)¹⁰⁷

Smurto forma	Atvejai iš viso		
	2005 m.	2006 m.	2007 m.
Fizinis smurtas	1459	894	988
berniukai	1047	551	637
mergaitės	412	343	351
Psichologinis smurtas	605	611	676
berniukai	309	312	382
mergaitės	296	299	294
Seksualinis smurtas	141	134	114
berniukai	37	18	29
mergaitės	104	116	85

Smurto prieš vaikus atvejai, gauti savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybose 2005-2007 m. laikotarpiu (pagal amžiaus grupes)¹⁰⁸

Smurto forma	Atvejai, iš viso			Vaikai pagal amžiaus grupes								
				0-3			4-6			7-9		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Iš viso	2205	1639	1778	101	60	77	141	119	115	288	214	231
Seksualinis smurtas	141	134	114	2	1	3	13	13	8	24	20	19
Fizinis smurtas	1459	894	988	40	30	30	71	58	62	143	130	127
Psichologinis smurtas	605	611	676	59	29	44	57	48	45	121	64	85
							Vaikai pagal amžiaus grupes					
							10-14			15-17		
							2005	2006	2007	2005	2006	2007
							882	561	658	793	685	697
							53	42	37	49	58	47
Iš viso							643	295	351	562	381	418
Seksualinis smurtas							186	224	270	182	246	232
Fizinis smurtas												
Psichologinis smurtas												

¹⁰⁷ Statistikos departamento prie LR Vyriausybės informacija, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1878>, prisijungimo laikas: 2008-10-22

¹⁰⁸ Ten pat.

PRIEDAS Nr. 2

ANKETA

Parengta rašant magistro baigiamąjį darbą, tema: „*Smurto šeimoje kriminologinė charakteristika (tyrimas Alytaus mieste)*“. Anketa pildoma anonimiškai, gauti duomenys bus naudojami tik statistinei analizei, todėl viliamės sulaukti objektyvių ir sąžiningų atsakymų.

1. Jūsų amžius

- 1.1 . Iki 18 metų
- 1.2 . Nuo 18 iki 25 metų
- 1.3 . Nuo 26 iki 35 metų
- 1.4 . Nuo 36 iki 45 metų
- 1.5 . Nuo 46 iki 55 metų
- 1.6 . Vyresni nei 55 metai

2. Jūsų išsilavinimas?

- 2.1. Aukštasis
- 2.2. Aukštesnysis
- 2.3. Vidurinis
- 2.4. Specialusis (profesinis)
- 2.5. Pagrindinis
- 2.6. Mažiau nei pagrindinis

3. Ar prieš Jus smurtavo šeimoje?

- 3.1. . Taip
- 3.2 . Ne

4. Jei taip, tai kas?

- 4.1 . Tėvas, motina, sūnus, duktė, jų vyrai, žmonos ar sugyventiniai, kiti giminaičiai
- 4.2 . Vyras, sugyventinis
- 4.3 . Žmona, sugyventinė

4.4. . Kiti asmenys _____

5. Kokio pobūdžio smurtą patyrėte?

5.1. . Fizinį smurtą

5.2. . Psichologinį smurtą

5.3. . Seksualinį smurtą

5.4. . Ekonominį smurtą

6. Jei teko patirti smurtą, tai kokioje vietoje tai atsitiko?

6.1. . Namuose

6.2. . Svečiuose

6.3. . Viešojoje vietoje (parke, kieme, kavinėje ir pan.)

6.4. . Kitur _____

7. Kaip dažnai prieš Jus buvo smurtaujama?

7.1. . Kasdien, arba kas antrą dieną

7.2. . Kartą į savaitę

7.3. . Kartą į dvi savaites

7.4. . Kartą į mėnesį

7.5. . Rečiau nei kartą per mėnesį

8. Būdai, kuriais prieš Jus buvo smurtaujama?

8.1. . Mušė

8.2. . Grasino ir kitaip baugino

8.3. . Žemino

8.4. . Tampė už plaukų

8.5. . Nedavė pinigų net būtiniausioms išlaidoms

8.6. . Vertė santykiauti, tenkinti lytinę aistrą man nepriimtinais būdais

8.7. . Kita _____

9. Jei bandėte priešintis, tai ką darėte?

9.1. . Gyniausi

9.2. . Verkiau

- 9.3. Bandžiau slėptis
- 9.4. Šaukiausi pagalbos
- 9.5. Kreipiausi į policiją
- 9.6. Kita _____

10. Jeigu kreipėtės pagalbos, tai kada tam ryžotės?

- 10.1. . Iš karto po smurto panaudojimo
- 10.2. . Antrą kartą panaudojus smurtą
- 10.3. . Po keleto kartų
- 10.4. . Kai smurtavimo atvejai paaiškėjo savaime
- 10.5. . Kita _____.

11. Jei nesikreipėte pagalbos, tai dėl kokių priežasčių?

- 11.1. . Pakartotinio smurto baimė
- 11.2. . Gėda prieš aplinkinius
- 11.3. . Noras laikyti viską savyje, „vis tiek niekas nepadės“
- 11.4. . Tai privatus šeimos reikalas
- 11.5. . Nepasitikėjimas teisėsaugos institucijomis
- 11.6. . Nežinojimas kur kreiptis
- 11.7. . Kita _____

12. Dėl kokių priežasčių dažniausiai prieš Jus buvo smurtaujama?

- 12.1. . Sunki materialinė padėtis, skurdas
- 12.2. . Noras išlieti susikaupusią įtampą
- 12.3. . Alkoholio vartojimas
- 12.4. . Pavydas, įtarinėjimas neištikimybe
- 12.5. . Nesugebėjimas kitaip išreikšti savo jausmų, meilės, artumo, tik demonstruojant savo jėgą ir agresiją (netinkamo auklėjimo pasekmė)
- 12.6. . Nesutarimas vaikų auklėjimo klausimais
- 12.7. . Problemos darbe
- 12.8. . Dėmesio stoka vyrui
- 12.9. . Asocialus gyvenimo būdas

12.10. Kita _____

13. Kas galėtų Jums padėti atgauti dvasinę ramybę?

13.1. Skyrybos

13.2. Ramus pokalbis, nurimus aistroms

13.3. Jeigu vyras liautųsi gerti

13.4. Vaikų palaikymas

13.5. Pagerėjusi finansinė padėtis

13.6. Nematau jokios išeities iš susidariusios padėties

13.7. Kita _____

14. Kaip, Jūsų nuomone, turėtų būti sprendžiama smurto šeimoje problema?

14.1. Griežtinami esami teisės aktai bei priimami nauji, susiję su atsakomybės už smurtą šeimoje reglamentavimu

14.2. Gerinama teisėsaugos institucijų darbo kokybė, siekiant stiprinti visuomenės pasitikėjimą jomis;

14.3. Didelis dėmesys skiriamas išplitusio alkoholizmo visuomenėje prevencijai

14.4. Ugdoma smurto šeimoje aukų pagarba sau, skatinamas jų nepriklausomumas nuo smurtautojo

14.5. Didesnis dėmesys skiriamas vaikų auklėjimui, pagrįstam pagarba moteriai, bei orientuotam į vertybių ugdymą, kultūringą elgesį

14.6. Kita _____

Nuoširdžiai dėkojame už sugaištą laiką.